

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETO
EKONOMIKOS KATEDRA

JOVITA MIŠKINYTĖ
(VIEŠOJO SEKTORIAUS EKONOMIKA)

**TARPTAUTINĖS PREKYBOS POKYČIAI BEI
PROTEKCIONISTINĖS PRIEMONĖS LIETUVAI ĮSTOJUS Į ES**

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovas -
prof. dr. Gediminas Davulis**

VILNIUS, 2006

TURINYS

ĮVADAS	3
I. TARPTAUTINĖS PREKYBOS TEORINIAI ASPEKTAI	5
1.1. Tarptautinės prekybos ir protekcionizmo samprata	5
1.2. Tarptautinės prekybos teorijos	10
1.3. Tarptautinės prekybos reikšmė.....	14
2. TARPTAUTINĖS PREKYBOS VYSTYMOSI ASPEKTAI	17
2.1. Pasaulinės prekybos istorinė raida	17
2.2. Pasaulio prekybos organizacija	18
2.3. Lietuvos užsienio prekybos raidos ypatumai	20
3. TARPTAUTINĖS PREKYBOS POLITIKA IR PRIEMONĖS	26
3.1. Tarptautinės prekybos politikos formos	26
3.2. Protekcionistinės tarptautinės prekybos priemonės	31
4. LIETUVOS UŽSIENIO PREKYBOS POLITIKA	36
4.1. Tarptautinės prekybos Lietuvoje teisinis reglamentavimas	36
4.2. Lietuvos muitinės ir jų veiklos pokyčiai įstojus į ES	46
4.3. Lietuvos užsienio prekybos analizė	50
IŠVADOS	64
LITERATŪRA	67
SANTRAUKA	71
SUMMARY	72

IVADAS

Atkūrus nepriklausomybę, 1990 m. Lietuvoje buvo pradėtos vykdyti esminės politinės ir ekonominės reformos, kurių tikslas buvo sukurti demokratinę tvarką ir sąlygas rinkos ekonomikai. Viena iš pagrindinių ekonominės reformos priemonių buvo užsienio prekybos liberalizavimas ir institucijų šalies užsienio prekybos politikai kurti bei vykdyti sukūrimas. Buvo priimta daug sprendimų, kuriais remiantis sukurta užsienio prekybos politikos formavimo struktūra.

Lietuvos užsienio prekybos pradžia galima laikyti prekybos liberalizavimą, kuris prasidėjo priėmus naują muitų tarifų įstatymą. Toliau siekdama narystės Pasaulinėje Prekybos Organizacijoje bei Europos Sąjungoje, Lietuva pradėjo keisti savo užsienio prekybos politiką, kuriai būdingas prekybos liberalizavimas, konkurencingumas, veikiantis laisvos rinkos ekonomikos sąlygomis, visa tai padėjo Lietuvai tapti patrauklesne užsienio partneriams.

Taigi integracija į Pasaulinę Prekybos Organizaciją ir į Europos Sąjungą prisidėjo prie spartesnio Lietuvos užsienio prekybos liberalizavimo, prekybinių santykių su kitomis valstybėmis plėtojimo bei užsienio prekybos apyvartos augimo.

Narystė Europos Sąjungoje Lietuvai leidžia geriau pasinaudoti teigiamais globalizacijos bruožais. Vienas iš jų yra, išaugusi bei pagyvėjusi tarptautinė prekyba. Europos Sąjungos vidaus rinka yra viena didžiausių rinkų pasaulyje. Tai, jog atskiros Europos Sąjungos valstybės narės funkcionuoja kaip vieninga ekonomika, skatina prekybą tarp šių valstybių, didina produktyvumą bei konkurencingumą. Tai daro teigiamą įtaką ir visuomenės gerovei.

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą taikoma bendra prekybos politika, tai reiškia, kad taikomi bendri išorės muitai, vienodos prekybos reguliavimo priemonės visose Europos Sąjungos valstybėse, sudaromi bendri prekybos susitarimai su trečiosiomis šalimis. Taigi Europos Sąjungos viduje netaikomos kliūtys prekybai (muitų tarifai, antidempingo priemonės, nėra vykdomos muitinės procedūros) prekyba vyksta vidaus rinkos sąlygomis.

Tapus Europos Sąjungos nare Lietuvoje pasikeitė kai kurie ekonominiai ir teisiniai aspektai, reguliuojantys tarptautinę prekybą. Taigi vienas svarbiausių iššūkių daugeliui Lietuvos įmonių (verslininkų) yra darbas naujoje teisinėje aplinkoje, nes yra daug teisės normų, reguliuojančių prekybą tarp valstybių narių.

Norint tinkamai įsilieti į bendrą rinką, verslininkams ir kitiems vartotojams reikia žinoti tarptautinės prekybos teisinį reglamentavimą, tiek vidaus rinkoje, tiek prekyboje su trečiosiomis šalimis. Tiekiamos prekės ar paslaugos turi atitikti tam tikrus standartus, norint jas realizuoti tarptautinėje rinkoje. Todėl yra svarbu susipažinti su galiojančiais reglamentais bei kitais veiksniais (muitinės), kurie nustato reikalavimus tarptautinei prekybai. Taip pat svarbu sekti

pokyčius prekyboje, siekiant išnaudoti atsiradusias galimybes įstojus į ES. Taigi šiame darbe yra apžvelgiama bei analizuojama tarptautinė prekyba ir pateikiami jos pasikeitimai Lietuvai tapus ES nare.

Apie tarptautinę prekybą yra rašę R. Gilpin, P. R. Krugman, S. Strange, D. Bernatonytė ir kiti autoriai. Minėtieji autoriai tarptautinę prekybą analizuoja skirtingais požiūriais, ekonominės politikos, tarptautinių santykių ar makroekonomikos atžvilgiu. Europos Sąjungos tema daug yra rašęs R. Vilpišauskas, W. Molle ir kiti.

Šio darbo **tikslas** yra išanalizuoti tarptautinės prekybos pokyčius Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą. Šiam tikslui pasiekti yra numatyti tokie **uždaviniai**:

- apibūdinti tarptautinės prekybos ir protekcionizmo sampratą;
- apžvelgti Lietuvos tarptautinės prekybos politikos raidą;
- apibūdinti tarptautinės prekybos Lietuvoje teisinį reglamentavimą;
- išanalizuoti ES bendrosios prekybos politiką;
- išanalizuoti Lietuvos muitinių veiklos pokyčius;
- išanalizuoti užsienio prekybos struktūrą.

Darbo **objektas** - tarptautinė prekyba ir jos pasikeitimai, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą.

Darbe naudojami **metodai** yra tokie: mokslinės literatūros apžvalga, publikacijų analizė, teisinių dokumentų analizė, lyginamasis metodas.

Pirmoje darbo dalyje "Tarptautinės prekybos teoriniai aspektai" yra pateikiama tarptautinės prekybos bei protekcionizmo samprata, analizuojamos tarptautinės prekybos teorijos bei reikšmė. Antrojoje darbo dalyje „Tarptautinės prekybos vystymosi aspektai“ pateikiama tarptautinės prekybos istorinė raida, taip pat Pasaulio Prekybos organizacija (PPO) kaip viena iš svarbiausių institucijų reguliuojančių prekybą tarptautiniu mastu, kartu analizuojama Lietuvos užsienio prekybos raida bei narystė PPO. Trečiojoje darbo dalyje apibūdinama tarptautinės prekybos politika bei priemonės. Ketvirtojoje dalyje „Lietuvos užsienio prekybos politika“ pateikiamas tarptautinės prekybos Lietuvoje teisinis reglamentavimas, analizuojami Lietuvos muitinių veiklos pokyčiai įstojus į ES bei Lietuvos užsienio prekyba. Analizuojant užsienio prekybos pokyčius remiamasi Statistikos departamento bei Eurostato duomenimis. Analizuojami Lietuvos eksporto bei importo pokyčiai pagal šalis, regionus bei prekių grupes.

I. TARPTAUTINĖS PREKYBOS TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Tarptautinės prekybos ir protekcionizmo samprata

Nuo senųjų laikų nuolat vyko tarptautinė prekyba. Kai prekyba vyksta už valstybės sienų, ji tampa šalies socialinės ir ekonominės politikos objektu, todėl kiekviena šalis stengėsi ir stengiasi tobulinti savo užsienio prekybos politiką, tuo siekiant gauti kuo daugiau naudos. Prekių ir paslaugų judėjimas tarp šalių susieja nacionalinius ūkius į bendrą rinkos sistemą ir sustiprina šalių tarpusavio ekonominę priklausomybę. Tarpusavio priklausomybei turi įtakos šalies teritorijos dydis, ekonominio išsivystymo lygis, vidaus rinkos apimtis, gamtiniai ištekliai ir t.t. Kadangi naudingosios iškasenos ir kiti žemės ištekliai nėra pasiskirstę tolygiai, kiekviena šalis turi jai būdingas sąlygas, kurios yra šalies išteklių įvairovės pagrindas, tuo pačiu ir skirtingos produkcijos gamybos priežastis. Valstybės tokiu atveju yra priverstos prekiauti viena su kita, kad galėtų įsigyti tai, ko joms trūksta. Investuoti į kiekvieną ūkio šaką valstybės nėra pajėgios, taigi jos specializuoja ne visose šakose, o tam tikrose, kuriose šalis gali efektyviausiai gaminti produkciją, kuri atneštų pelną, taigi šalių pasirinktos specializacijos gamyboje sudaro sąlygas tarpusavio prekybai įvairia produkcija. Visos minėtos priežastys prekybai vystytis tarptautiniu mastu yra svarbios, tačiau žinoma, jog bet kokiame atveju pagrindinė motyvacija tarpusavio prekybai yra dalyvaujančių joje gaunamas pelnas, valstybės ar įvairių šalių įmonės prekiauja viena su kita, nes jos gauna naudą viena iš kitos [16. P.19].

Pagal dabartinę lietuvių kalbos žodyną prekyba yra aiškinama kaip ūkinė veikla, kuri yra susijusi su prekių pirkimu ir pardavimu [13. P.593]. Tarptautiniu gali būti nusakoma tai, kas priimta, sutarta daugelio ar visų tautų taip pat vykstantį tarp tautų, valstybių bei bendrą daugeliui tautų ar valstybių [13. P.832]. Taigi tarptautinę prekybą galima apibūdinti kaip veiklą parduodant ar perkant valstybių mastu.

Tarptautinė prekyba taip pat yra apibrėžiama kaip procesas perkant ir parduodant, kuris vykdomas skirtingose šalyse tarp pardavėjų, pirkėjų ar tarpininkų, tokiam procesui būdinga prekyba, vykstanti tarp dviejų ar daugiau šalių, naudojant skirtingas valiutas [11. P.5]. Tarptautinės prekybos pagrindą sudaro mainai ir specializacija. Tarptautinių mainų prielaida - gamybos sąlygų skirtumas, kadangi skiriasi gamtinės sąlygos, apsirūpinimas ištekliais, darbo jėgos išlaidos, naudojama skirtinga technologija ir kt. Šios skirtingos sąlygos lemia gamybos kaštų ir kainų skirtumus. Vykstant tarptautiniams mainams, šalys aprūpina pasaulinį ūkį tomis prekėmis, kurių gamyba šalies viduje yra palyginti pigi, o importuoja į savo šalį tokią produkciją ar paslaugas, kurių gamyba šalyje būtų žymiai brangesnė, nei jos įsigijimas pasaulinėje rinkoje. Taigi kiekviena šalis specializuoja gaminti tai, kas jai efektyviau.

Tarptautinė prekyba susideda iš dviejų prekinų srautų: eksporto (prekių išvežimas iš šalies muitų teritorijos) ir importo (prekių įvežimas į šalies muitų teritoriją). Importo ir eksporto pasireiškimas turi tam tikras priežastis (žr. 1 lent.), importui priskirtus motyvus galima taikyti ir eksportui. Importas sąlygoja didelę priklausomybę nuo užsienio tiekėjų, bei, jei importuojamos tokios pačios prekės, kurios gaminamos ir šalies viduje, sudaro konkurenciją vidaus gamintojams. Užsienio pirkėjai perka iš kitos šalies prekes, kadangi tos šalies įmonės gamina tas prekes, kurių užsienio įmonės negamina arba kitos šalies įmonės gamina analogiškas prekes pigiau ir geresnės kokybės. Taigi gamybos veiksmų skirtingumas, įvairūs motyvai sąlygoja šalių tarpusavio mainus.

1 lentelė. **Importo ir eksporto priežastys** (Startienė G. Tarptautinės prekybos finansavimas: rizika mokėjimai, kreditavimas. Kaunas: Technologija, 2002. P. 14 -17)

IMPORTAS	
Gamybos veiksmų trūkumas	Gamybos veiksmų, tokių kaip klimatas, naudingosios iškasenos, darbas, trūkumas sąlygoja nepakankamą tam tikrų prekių gamybą. Taigi importas įgalina įsigyti prekes, kurių šalies viduje arba iš viso nėra, arba prekes, kurių gamybai šalis neturi reikalingų gamybos veiksmų. Daugelio prekių gamyba greita atitinkamo aprūpinimo kapitalu reikalauja kvalifikuoto profesinio išsilavinimo. Daugelyje šalių to labai trūksta. Reikalingą darbo jėgos potencialą nėra taip paprasta importuoti, kaip, tarkim, mašinas, ir besivystančioms šalims tai vienas pagrindinių vystymosi sunkumų.
Prekių trūkumas	Trūkumo aspektas apima ir tas prekes, kurių šalies viduje gali būti pasiūlyta nepakankamai arba nepakankamos kokybės. Prekių šalies viduje trūkumas gali būti tiek ilgalaikis, tiek trumpalaikis dėl blogo derliaus, tiekėjų streikų ir kt. Trūkumą gali sąlygoti: gamybos techninės priežastys, (siekiant saugoti aplinką); tam tikros prekės gamybos šalyje uždraudimas ir kiti veiksniai.
Produktų (prekių) įvairovė	Egzistuojantys produktų skirtumai užsienyje, daugybė plataus vartojimo prekių sričių, kur gaminami skirtingi produktai, skatina importą.
Kaštų ir kainų skirtumai	Užsienio gamintojų kaštų ir kainų pranašumai turi įtakos importui. Prekių gamyboje naudojamų gamybos veiksmų kaštai priklauso nuo to: kiek tų veiksmų šalis turi, t.y. ar tų veiksmų yra šalyje pakankamai, ar jų turima nedaug; kokios jie kokybės.
Kaštų ir kainų skirtumai	Tos šalys, kurios turi žaliavų ar darbo jėgos santykinai daugiau ir šie veiksniai yra pigūs, jos yra pranašesnės darbui ir žaliavoms imlių prekių gamyboje, reikalaujančioje paprastų technologijų. Šalys, kurios turi daug kapitalo bei kuriose vyrauja aukštas techninio aprūpinimo lygis, bus pranašesnės kapitalui ir technologijoms imlių prekių gamyboje.

1 lentelės tęsinys kitame puslapyje

EKSPORTAS	
Įmonės apyvartos ir pelno didinimas	Ekspertas padidina įmonės gamybinių pajėgumų apkrovimą ir kartu užimtumą įmonėje. Didinant gamybą eksporto sąskaita, gali būti pasiektas kaštų sumažėjimas dėl gamybos masto ekonomijos, o tai padidina įmonės konkurencingumą užsienyje ir šalies viduje. Eksportuojant vykdomas gamybos diversifikavimas ir kartu rizikos valdymas, nes įmonė tuomet nėra priklausoma tik nuo vienos rinkos.

Taigi tarptautinė prekyba yra suprantama, kaip apsikeitimas prekėmis ir paslaugomis tarp valstybių. Prekyba tarp valstybių įgalina šalis gauti tam tikrų prekių ir paslaugų pigiau, negu jos pačios gali pasigaminti arba sudaro sąlygas vartoti prekes ir paslaugas, kurių nebūtų galima gauti iš savo šalies tiekėjų. Prekiaudamos valstybės daro poveikį šalies ekonomikos galios didėjimui ir kartu sudaro sąlygas gerinti šalies pragyvenimo lygį. Kadangi tarptautinės specializacijos ir prekybos privalumai tarp valstybių pasiskirstę nevienodai, tokiu atveju šalys stengiasi gaminti tas prekes, kurios dėl įvairių veiksnių joms labiausiai naudinga gaminti, plečiant plečia užsienio prekybą.

Kiekviena valstybė stengdamasi užtikrinti ekonomikos vystymąsi, imasi pastangų nukreiptų prieš kitų šalių konkurenciją tarptautinėje prekyboje, taip siekdama užtikrinti savo ūkio saugumą, kadangi kaip ir kiekvienoje situacijoje taip ir tarptautinėje prekyboje yra savų privalumų ir trūkumų ir tenka imtis priemonių šalies ekonomikos apsaugojimui. Jei kitos šalys tam tikrą produkciją gamina pigiau, vietiniam šios produkcijos gamybos verslui atsiranda poreikis protekcionistinėms priemonėms, kurios yra skirtos paremti firmoms, nesugebančioms konkuruoti su užsienio gamintojais atviroje pasaulinėje rinkoje [10. P.698].

Protekcionizmas yra suprantamas kaip valstybės ekonominės politikos kryptis, kuria nacionalinė ekonomika saugoma nuo kitų šalių konkurencijos [50. P.609]. Tokiai apsaugai taikoma muitų ėmimas, subsidijų teikimas šalies ūkiui vystyti, įvairus prekių judėjimo apribojimas.

Protekcionizmo pagalba yra panaikinamas savaiminis laisvas rinkų veikimas. Silpnesnėms mažiau išsivysčiusioms šalims yra sunkiau išlaikyti konkurenciją stipriųjų valstybių atžvilgiu, todėl imamasi protekcionistinių priemonių, tokių kaip didinami muitų mokesčiai, mažinami eksporto muitai arba pastarieji iš viso nėra taikomi. Nors protekcionistinių priemonių ėmimasis būdingesnis silpnėsio ekonominio išsivystymo valstybėms, jis būdingas ir stipriosioms šalims ypač siekiant apsaugoti savos šalies gamintojus nuo stiprėjančios kitų šalių konkurencijos, kartu valstybės imasi protekcionistinių priemonių tokiai produkcijai, kurios gamyba gal ir neefektyvi, tačiau būtina norint užtikrinti visuomenės aprūpinimą ja, jei staiga būtų nutrauktas produkcijos tiekimas iš kitų šalių.

Protekcionizmas, valstybinės paramos politikos nacionaliniams prekybininkams ir gamintojams, taikomas jau nuo seno, dar XVI a. D. Britanijoje buvo įvestas politinis pasninkas, kurio

esmė dvi dienas per savaitę buvo draudžiama valgyti mėsą, nacionalinės žuvininkystės palaikymo vardan, kitas atvejis yra sutinkamas iškilus būtinybei paremti tekstilės pramonę, tuo metu Anglijoje buvo išleistas įsakymas laidoti mirusiuosius ne kitaip kaip tik su vilnoniais drabužiais [63. P.33]. Vėliau, atsiradus monopolijoms, pradėjo reikštis agresyvusis protekcionizmas, kurio tikslas buvo maksimaliai skatinti eksportą, toks protekcionizmas pasireiškė aktyviu dalyvavimu konkurencinėje kovoje, konkurentų smukdymu, įsigalėjimų užsienio rinkose bet kokiomis priemonėmis. Šiuolaikinėmis sąlygomis atsirado ir plėtojasi kolektyvinis protekcionizmas, kurio atsiradimo priežastis ekonominė integracija ir juo siekiama valstybių grupei išvirtinti naujose prekių realizavimo rinkose [26. P.283].

Taigi tokie pavyzdžiai parodo, jog šalių prekybos politikos turi tendenciją krypti į protekcionizmą, tai yra neatskiriama tarptautinės prekybos dalis, siekiant palankiausio rezultato šaliai.

Protekcionizmas taikomas tam tikros srities atžvilgiu ir yra skiriamos kelios jo rūšys [11. P.45]:

- rūšinis protekcionizmas, kuris yra skirtas tik tam tikroms atskiroms valstybėms ar atskirai produkcijai;
- šakinis protekcionizmas, ginantis atskiras ūkio šakas, dažniausiai taikoma žemės ūkio apsaugai;
- kolektyvinis protekcionizmas yra vykdomas susitarus kelioms valstybėms;
- paslėptasis protekcionizmas, kuris yra vykdomas slaptais šalies ekonominės politikos metodais.

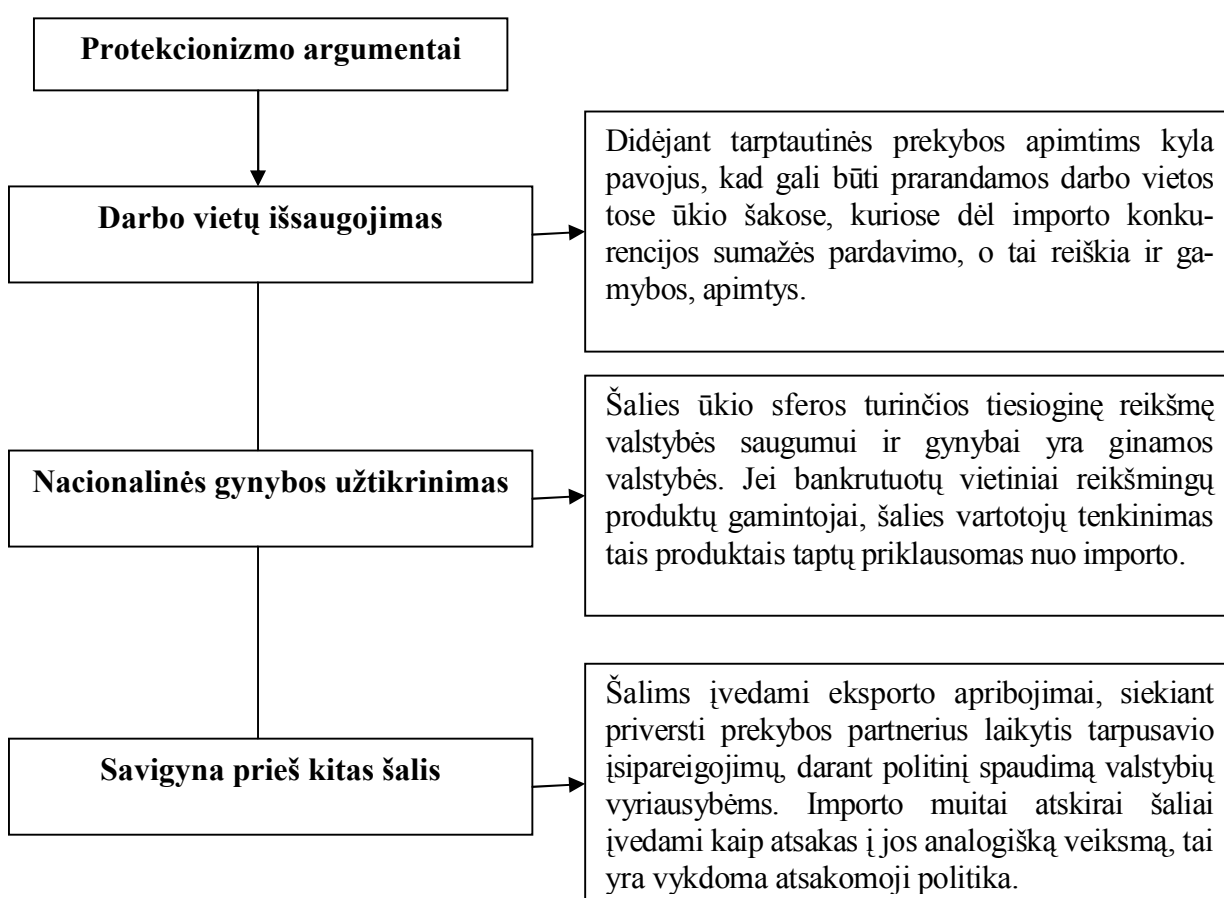
Protekcionizmo politika tarptautinėje prekyboje didesniu ar mažesniu laipsniu taikoma be išimties visose pasaulio šalyse. Protekcionizmo šalininkai protekcionistinės politikos taikymo pagrindimui pateikia tam tikrus argumentus, kaip bedarbystę, atsakomąją politiką likusioms šalims ar kita (žr. 1 pav.).

Su prekyba kartu vystėsi ir prekybos politika, todėl jau nuo senovės įvairios valstybės bandė įtakoti šią veiklos sritį. Prekyba daro ne tik ekonominį, bet ir kultūrinį poveikį valstybėms, ji padeda plisti naujoms idėjoms ir technologijoms. Protekcionizmas taip pat yra išskiriamas kaip viena iš prekybos politikos teorijų ar formų. Kaip protekcionizmo priešprieša yra pateikiama laisvoji prekyba. Laisvosios prekybos šalininkai liberalai laiko ją geriausia prekybinių santykių forma, o protekcionizmo šalininkai siekia įvairiomis priemonėmis varžyti tarptautinę prekybą, vietinės rinkos gynimui.

Liberalistai laisvosios prekybos politiką laiko pranašesnę už protekcionizmą. Žinoma, tiek laisvosios prekybos tiek protekcionizmo šalininkai sutinka, jog ką tik pradėjusiai veikti naujai pramonės šakai reikia paramos, kad ji galėtų išvirtinti rinkoje. Tačiau dažnai protekcionistinių priemonių imamasi ne tik naujos pramonės šakos rėmimui, bet ir kitų šakų

stiprinimui, nors jų veikla ekonomiškai nėra tikslinga [22. P.231]. Nors tokiu atveju, vykdam protekcionistinę politiką, yra išsaugomos darbo vietos bei neleidžiama visiškai žlugti remiamoms pramonės šakoms. Protekcionistinė politika yra vykdoma ir pateisinama, siekiant apsaugoti vietines rinkas maksimizuojant eksportą ir minimizuojant žalingą šalies rinkoms importą [45]. Skirtumas tarp laisvosios prekybos ir protekcionizmo yra tas, jog laisvąją prekybą siekiama kuo didesnio ekonominio efektyvumo paskirstant gamybą pasaulyje, o protekcionizme svarbiausia yra atskiros valstybės ar gamintojo interesai. Protekcionizmo teoriją, nacionalistinės politikos formą, pastaruoju metu keičia kita, strateginė prekybos politika, kurios esmė yra ne ginti besikuriančią pramonę, taikant importo apribojimus, bet ir įvairiomis priemonėmis skatinti eksportą.

1 pav. **Protekcionizmo argumentai** (Spruiell S. Protectionism: Tariffs, Subsidies, and Trade Policy. <http://www.globalenvision.org/library/15/1211/>)

Taigi bet kokios rūšies protekcionistinės priemonės, vienu ar kitu būdu, yra skirtos šalies ūkio apsaugojimui ir pagrindinių protekcionizmo tikslų, tai yra šalies ūkį ekonominių priemonių pagalba, padaryti kuo mažiau priklausomą nuo užsienio rinkų svyravimų, bei leisti vystytis vidaus pramonės šakoms ir tokiu būdu išlaikyti konkurenciją kitų valstybių atžvilgiu, tarptautinės prekybos mastu, įgyvendinimui.

1.2. Tarptautinės prekybos teorijos

Tarptautinės prekybos teorijos apima tarptautinės prekybos ir specializaciją lemiančių veiksnių bei iš to gaunamo pelno analizę. Tarptautinei prekybai paaiškinti yra pateikiamos trys pagrindinės teorijos, atitinkančios tris mokyklas, pagal S. Strange, tai yra merkantilistinė (arba kartu ir neomerkantilistinė), liberali (kitaip gali būti vadinama neoklasikinė) ir marksistinė [48. P.260]. K. B. Paulavičius ir V. Navickas pateikia tris teorijų grupes: liberalizmas, nacionalizmas (arba merkantilizmas) ir marksizmas [41. P.13]. R. Gilpin pateikia lygiai tokį patį skirstymą: liberalizmo, nacionalizmo ir marksizmo požiūrius. D. Bernatonytė tarptautinės prekybos teorijas suskaido smulkiau ir išskiria: merkantilizmą, neomerkantilizmą, absoliutaus pranašumo, lyginamojo pranašumo, šalies dydžio, gamybos veiksnių santykio, prekės gyvavimo ciklo, šalių pranašumo teorijas [11. P.10]. Taigi autoriai pateikia tris pagrindines teorijas, kuriomis remiantis aiškinamasi, kas yra tarptautinė prekyba, kaip ji turėtų vykti ir, kokius rezultatus turėtų atnešti šis sudėtingas procesas, priklausantis nuo tarptautinės rinkos, politinių ir ekonominių sąlygų.

Kiekviena iš prekybos teorijų skirtingai pateikia aiškinimus apie tinkamą šalies vaidmenį prekiaujant tarptautinėje plotmėje. Teorijos tarpusavyje skiriasi tuo, jog kiekvienos iš jų prioritetai skirti nevienodiems dalykams, tai yra skirtingoms vertybėms, tikslams bei požiūriams. *Liberalizmo* pagrindas yra laisva rinka, laisvos individų veiklos, tenkinant jų interesus būtinumas, pasisakymas prieš valstybės kišimąsi į ekonomiką. Liberalizmo atstovams priimtini absoliutaus ir lyginamojo pranašumo principai. Pagal juos užsienio prekyba ir kapitalo judėjimas turėtų paisyti laisvosios prekybos pagrindų, pagal kuriuos privalu šalinti ar apriboti iškilusias kliūtis tarptautiniams santykiams.

Liberalizmo pradininkais laikomi A. Smith, D. Ricardo, J. S. Mill. Pagal A. Smith'ą ekonomikos augimas priklauso nuo specializacijos ir darbo pasidalijimo, specializacija padeda didinti produktyvumą (didesnio prekių kiekio pagaminimas esant tiems patiems resursams), kuris yra svarbus siekiant aukštesnio gyvenimo lygio. A. Smith'o teigimu, darbo pasidalijimą apriboja rinkų dydis, mažose rinkose skirtingai nei didelėse yra mažas specializacijos laipsnis, kaip kad ir mažuose miesteliuose palyginti su didžiaisiais yra mažai specializuotų parduotuvių [24]. Taigi tarptautinė prekyba leidžia veiksmingai plėsti bet kurios šalies rinkos dydį. A. Smith sukūrė absoliutaus pranašumo teoriją, kur absoliutus pranašumas yra suprantamas kaip sugebėjimas gaminti prekes, sunaudojant darbo sąnaudų produkcijos vienetui mažiau nei kitose valstybėse [41. P.13]. Pagal A. Smith'ą, valstybei gali būti naudinga ne tik parduoti, bet ir pirkti tam tikras prekes tarptautinėje rinkoje. Jis teigė, kad jei tokia prekyba nebus ribojama, kiekvienai šaliai atsiras galimybė gaminant produkciją specializuotis ten, kur ji turi konkurencinį pranašumą, o

specializacija valstybei padėtų didinti darbo našumą, nes darbo jėga taptų kvalifikuotesne, bei būtų užtikrinti efektyvesni darbo metodai gamyboje [11. P.12].

Valstybei svarbu pasirinkti gamtinos produkcijos specializacijos prielaidas, atsižvelgiant į šalies natūralų bei įgytą pranašumus [11. P.12]. Natūralus pranašumas įgyjamas dėl klimato sąlygų ar turimų gamtinių išteklių gausos, vertės. Dvi šalys su skirtingomis sąlygomis, prekiaudamos tarpusavyje įgis didesnę natūralų pranašumą, kadangi vienos šalies atitinkamos sąlygos leis specializuotis tam tikros produkcijos gamyboje, kurioje kitai šaliai būtų nenaudinga ir tai skatintų šalių prekybą viena su kita. Šalyje diegiamos technologijos ir jų vystymasis, esama aukšta kvalifikacija apibūdinama kaip įgytas pranašumas [11. P.13]. Gamybos technologijos pranašumas pasireiškia reikiamomis sąlygomis gaminti sudėtingo proceso reikalaujančią ir įvairią produkciją. Taigi vienos šalies technologinis išsivystymas suteikia jai įgytą pranašumą prekiaujant su kita šalimi, kurioje žemas technologijų vystymosi lygis.

Tarptautinė prekyba pagal absoliutaus pranašumo principą gali būti vykdoma esant tam tikroms sąlygoms ir tokiu atveju prekyba ir šalies absoliutus pranašumas yra priklausomas nuo tokių veiksnių, kaip šalies resursai. Absoliutus pranašumas įgyjamas priklausomai nuo tarptautinei prekybai skirtų prekių kainos, kurią lemia šios produkcijos gamybos kaštai [39. P.206]. Taigi vadovaujantis absoliutaus pranašumo principu tarptautinėje prekyboje, atsižvelgiant į darbo sąnaudas, kurios įtakoja prekės kainą, galima spręsti, kokią prekę iš dviejų, kiekvienai iš šalių yra naudingiau gaminti, o kokią prekę pirkti vienai iš kitos.

Situaciją, kai šalis turi absoliutų pranašumą visų prekių atžvilgiu, analizavo D. Ricardo, kuris išvystė A. Smith'o teoriją ir suformulavo šalių tarpusavio naudingos prekybos principą. Taigi D. Ricardo pateikė lyginamojo pranašumo dėsnį, kuris teigia, jog valstybės specializuojasi, gamindamos ir eksportuodamos tokias prekes, kurias gali pagaminti sąlygiškai mažesnėmis sąnaudomis negu kitos šalys [24]. Pagal D. Ricardo, šalis patirtų naudą iš prekybos gamindama tokius produktus, kuriuos ji gali pagaminti daug efektyviau nei kitus. Nauda yra gaunama atsisakius mažiau efektyvios tam tikros prekės gamybos, pasirenkant efektyvią atitinkamos prekės gamybą ir į ją sutelkiant turimus išteklius. Šiuo atveju pagrindiniai prekės kainą nulemiantys veiksniai yra gamybos funkcija (ryšys tarp gamybos lygio ir suvartojamų išteklių kiekio) ir išteklių kaina [35. P.17]. Lyginamasis pranašumas nustatomas lyginant vienos prekės pagaminimo išlaidas su kitos gamybos išlaidomis. Taikant šį principą šalys specializuojasi tokių prekių gamyboje ir eksporte, kurioje valstybė gali gaminti santykinai žemesnėmis sąnaudomis nei kitos šalys, skirtingų gaminamų prekių santykinę vertę padeda nustatyti prekės alternatyvieji kaštai, tai yra tas prekių kiekis, kurio reikia nebegaminti, kad kitos prekės būtų pagaminta vienu vienetu daugiau [44. P.518]. Lyginamojo pranašumo teorija padeda tinkamai numatyti prekybos

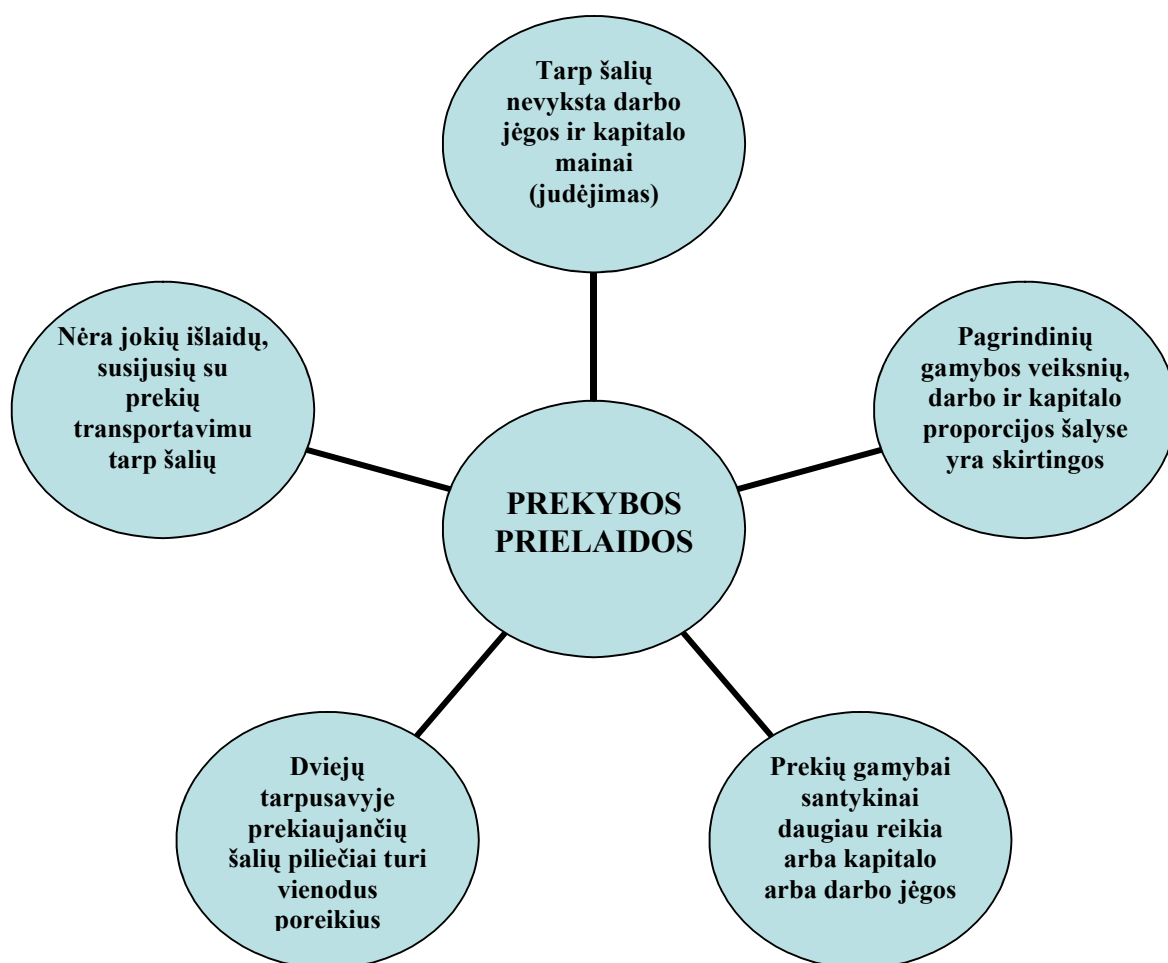
specializaciją. Taigi egzistuojant atskirų šalių gamybos efektyvumo skirtumams bet kuri šalis, dalyvaudama tarptautinėje prekyboje, gali gauti naudos, specializuotai gamindama jai palankią produkciją ir keisdama ją į produkciją, pagamintą kitos šalies, kuriai naudingiau ją gaminti.

Minėtos absoliutaus ir lyginamojo pranašumo teorijos ne itin leidžia suprasti, kurios produkcijos rūšys greičiau užtikrins pranašumą, taigi atsirado E. Hechsher'io ir B. Ohlin'o gamybos veiksnių santykio teorija, kurioje teigiama, jog lyginamąjį pranašumą šalis turi tos prekės gamybos, kurią gaminant intensyviai naudojami gausūs šalies išteklių [11. P.17]. E. Hechsher'io ir B. Ohlin'o teorija paaiškina, kodėl šalys prekiauja tarpusavyje, tai yra pagal teoriją šalys skiriasi gamybos veiksnių tinkamumo atžvilgiu. Jei viena šalis turi daug mašinų ir kitų įrengimų, tai yra daug kapitalo, bet mažai darbininkų, o kita šalis mažai kapitalo, bet daug darbininkų, tai jos, pagal E. Hechsher'io ir B. Ohlin'o teoriją, gamins tokią produkciją, kurią pagal turimus išteklius labiausiai palanku gaminti [61]. Vadinasi, šalis turinti daug kapitalo ir mažai darbininkų, gamins produkciją, kuriai reikia daug kapitalo ir atvirkščiai. Specializacija gamyboje ir prekyba tarp šalių pagal teoriją leidžia kurtis tas šalis apimantiems aukštesniems gyvenimo standartams. Tačiau, pagal šią teoriją, šalys gauna naudą iš tarpusavio prekybos, jei yra laikomasi tam tikrų prielaidų (žr. 2 pav.), tai yra teorijoje analizuojama situacija, kai prekyba vyksta tarp dviejų šalių, esant numatytoms atitinkamoms sąlygoms.

Taigi gamybos veiksnių vertė gali skatinti valstybes vystyti gamybą ir eksportą produkcijos, kurios gamyboje yra naudojami pertekliniai bei pelningiausios gamybos veiksnių (darbas, kapitalas, technologijos bei išteklių) deriniai.

Nacionalizmo pagrindas yra tai, jog ekonominė veikla turi tarnauti valstybės tvirtėjimui bei tautos interesams [41. P.14]. Ekonominio nacionalizmo pagrindai sutinkami merkantilistų veikaluose. Merkantilizmas apibrėžia ekonominės politikos sistemą arba epochą ekonomikos doktrinos raidoje tarp 16-17 a. Didžioji dalis to, kas žinoma kaip merkantilistinė literatūra atsirado D. Britanijoje. Tuo metu pagrindinis valdžios turto pajamų šaltinis buvo prekyba. Ši koncepcija atsirado kaip ženklas prieš prekybos protekcionizmą ir vyravo vėlesniuose laikotarpiuose, dažniausiai vadinamuose neomerkantilizmu. Merkantilistai daugiausiai rašė apie praktinę prekybos pusę, kaip pavyzdžiui, laivininkystę, ekonominį efektą gaunamą naudojant tarifinę politiką, gamybos protekcionizmą, pinigų problemas ir pan. [43. P.46]. Taip pat merkantilistai kėlė klausimus kaip tauta galėtų tapti klestinti, galinga ir turtinga [43. P.52]. Anot merkantilistų, svarbu plėsti užsienio prekybą ir kartu siekti situacijos, kurioje eksportas viršytų importą, tokiu būdu būtų skatinamas šalies pajamų didėjimas bei užtikrinamas nacionalinės pramonės saugumas prieš užsienio konkurentus [11. P.11]. A. Hamilton pagal merkantilistų tezes sukūrė ekonominio vystymosi teoriją, kurios viena iš idėjų ta, jog valstybė gali keisti pagrindinius savo ekonomikos bruožus ir kartu savo padėtį tarptautinėje rinkoje [22. P.230].

Merkantilizmo doktrinos požiūriu, prekės, kurių pati šalis gali pasigaminti pakankamai, neturėtų būti importuojamos iš kitų šalių ir atitinkamai, turi būti ieškoma įvairių galimybių parduoti šalyje pagamintą produkciją užsieniečiams [63. P.34]. Merkantilistų požiūriu eksportas yra naudingas šaliai, o importas ne, tačiau netgi eksportas yra žalingas, jei išvežamos ne pagmintos prekės, o įvairi žaliava, skirta prekių gamybai [24]. Taigi vadovaujantis nacionaliniu požiūriu šalims svarbu išsaugoti įtaką kitų šalių rinkose, bei į jas gabenti pagamintų šalyje prekių perteklių.

2 pav. Prekybos prielaidos pagal Hechscher'io ir B. Ohlin'o teoriją (Why trade?// http://nobelprize.org/educational_games/economics/trade/ohlin.html)

Pagrindiniai *marksizmo* teorijos plėtotojai buvo K. Marx ir E. Engels, jie teigė, jog kapitalizmas yra pagrįstas išnaudojimu, o pasaulinis ūkis marksistams suprantamas kaip tarptautinių ekonominių santykių sistema, kuri atsirado vyraujant įtakingiausios valstybės ir veikiant pagal jų vieno interesus [41. P.15]. Marksistų idėjose apie kapitalo judėjimą tarp šalių yra akcentuojama, jog kapitalo išvežimas tai yra pagrindinė priemonė, kuri gali padėti

atsilikusioms šalims vystyti savo pramonę, nors tai kartu reiškia didėjantį silpnų šalių išnaudojimą bei mažėjantį savarankiškumą. Taigi, atsižvelgiant į marksizmą, kapitalo išvežimas į kitas šalis leidžia joms būti tarptautinės rinkos dalyvėmis ir tokiu būdu vystyti savo ekonomiką, kas leistų joms proceso eigoje iškilti kaip naujoms tarptautinės rinkos lyderėms.

Taigi bet kuri iš minėtų teorijų neneigia tarptautinės prekybos būtinumo, kad tai šalims leidžia vystyti savo ūkį, kas padeda ekonominiam bei socialiniam valstybių atsilikimui įveikti. Tarptautinės prekybos dėka iš šalių yra išvežama perteklinė produkcija, kartu įvežant į jas tą produkciją, kurios šalys neįstengia pasigaminti, be to įsivyravo tendencija vykdyti ir tokių pačių prekių rūšių mainus, siekiant produkcijos asortimento, firminių ženklų įvairovės. Kiekviena iš teorijų skatina tokią prekybą, kartu nusako, kokius gaminius reiktų gaminti, siekiant pelno bei užtikrinant tolesnį valstybės ūkio vystymąsi.

1.3. Tarptautinės prekybos reikšmė

Mūsų planetos resursai nėra tolygiai pasiskirstę po visas šalis, ir ne vien tik gamtiniai, bet ir žmogiškieji, jei minėsime darbo jėgą. Kiekviena valstybės visuomenė turi savitus įgūdžius. Jei, tarkime, Naujoji Zelandija yra pagarsėjusi savo efektyviai ūkininkaujančiais fermeriais, kurie apima didžiąją dalį darbo rinkos ir šalyje yra tik maža dalis dirbančiųjų pramonės srityje, kai tuo tarpu Japonijoje yra atvirkščiai, tai ir atitinkamai toks darbo pasidalijimas veikia šalies specializacijos sritį, tai yra, tokiu atveju Naujoji Zelandija specializuosis žemės ūkyje, o Japonija koncentruosis pramonėje [10. P.687]. Vadinasi, norint gauti pramonės ar žemės ūkio produkcijos, šalys turėtų pradėti mainus, būtent tai ir yra vystoma. Anot S. Strange, jokia valstybė šiandieniniame pasaulyje negali pasitraukti iš pasaulinės rinkos ekonomikos [47. P.157]. Juk ne visos šalys, itin mažos, yra pajėgios specializuotis įvairiose srityse ir gaminti plataus asortimento produkciją, jei taip ir darytų, galu gale nesugebėtų dėl resursų trūkumų diegti naujas technologijas ir kitus reikmenis būtinus aukštos kokybės produkcijos gamybai. Visgi, kitais atvejais, kartais valstybės savo parama stengiasi išlaikyti tam tikras pramonės šakas turėdamos ne ekonominius, bet politinius tikslus. Taigi pagrindinė motyvacija yra tai, jog valstybės bendradarbiaudamos tarpusavyje sudaro sąlygas žymiam gyvenimo standartų kilimui, kadangi kiekviena šalis stokoja atitinkamų gyvybiškai reikalingų išteklių, kuriuos gali gauti tik per tarpusavio prekybą su kitomis valstybėmis taip pat kiekvienos šalies klimatas, darbo jėga bei kiti ištekliai, paverčia jas efektyviomis vienu produktų gamintojomis, tačiau kitų – neefektyviomis ir todėl tarptautinis bendradarbiavimas įgyja svarbią ir neginčytiną reikšmę, žinant, jog užsienio prekyba labai naudinga, kai tarpusavyje prekiauja šalys, turinčios skirtingus gamtinius turtus, kapitalo išteklius, nevienodas darbo ir kapitalo kaštus įvairių prekių gamyboje.

Suverenios valstybės gali pelnytis specializuodamosi tuose produktuose, kuriuos juos gali gaminti su didžiausiu santykinu pranašumu, ir pirkdamos tuos, kurių negali efektyviai gaminti.

Žinoma, jog bet koku atveju užsienio prekyba turi ir teigiamos, ir neigiamos įtakos šalių ekonomikai. Tarptautinė prekyba daro tiesioginę įtaką šalies vidaus rinkai dėl išaugusios konkurencijos, kadangi atsiranda lygiavertis ar net didesnis konkurentas iš užsienio. Tokiu būdu užsienio prekyba pertvarko vidaus rinką. Padidėjusi konkurencija sudaro sąlygas gamybos kaštų bei kainų mažėjimui, o tai naudinga šalies vartotojams [11. P.8]. Žinoma, be to atsiranda ir kitokios naudos, kaip pavyzdžiui, vietiniai gamintojai yra priversti konkuruoti ne tik dėl kainų, o taip pat ir dėl prekių kokybės, dizaino ir pan. Užsienio prekyba šalies gyventojams sudaro sąlygas įsigyti kitose šalyse pagamintos importuotos retos produkcijos, vaisių ir pan., kurių savo šalyje neturėtų galimybės gauti. Taip pat be plačiai vartojamos produkcijos, tam tikrai visuomenės daliai reikia tik jai būtinų produktų, todėl, esant mažam poreikiui, kai kurių prekių neapsimoka gaminti, o ekonomiškai yra tikslingiau įsivežti iš kitur. Taigi tarptautinė prekyba leidžia šalims gauti tam tikrų prekių ir paslaugų pigiau, negu jos pačios gali pasigaminti, arba sudaro sąlygas vartoti prekes ir paslaugas, kurių nebūtų galima gauti iš savo šalies tiekėjų.

Tarptautinė prekyba skatina gamintojus koncentruotis tokių prekių gamyboje, kurios turi absoliutų pranašumą, o prekes, neturinčias absoliutaus gamybos pranašumo, palikti gaminti kitoms valstybėms. Pavyzdžiui, jei viena šalis turi didelę patirtį gaminant lininius gaminius ji turi pranašumą, tuo tarpu ta pati šalis neturėdama reikiamų žaliavų šilko gamybai turėtų ją perduoti kitoms šalims. Tokiu būdu kiekviena šalis specializuojasi gaminti ir tiekti tokį produktą, kurio gamyboje turi absoliutų pranašumą. Tačiau kartais specializaciją lemia ir lyginamasis pranašumas. Šalis turi tokį pranašumą, jei ji gali pagaminti prekę pigiau, patirdama mažesnius alternatyvius kaštus [11. P.8]. Kiekvienoje šalyje, tokiu atveju, yra tikslinga apskaičiuoti gaminio gamybos alternatyviuosius kaštus.

Tarptautinė prekyba vidaus rinkoje skatina konkurencingumą, priverčiant vietinius gamintojus konkuruoti ir kartu būti inovatyviais (priimti ir diegti naujoves) aprūpinant vartotojus plačiu produkcijos pasirinkimu žemomis kainomis, o taip pat tarptautinė prekyba sudaro sąlygas gamintojams įnešti naujų įgūdžių ir technologijų, kad galėtų pilnai išnaudoti savo pranašumą prieš kitas šalis, eksportuojant gaminius į užsienio rinkas [21]. Taigi tarptautinė prekyba yra priemonė, kurios dėka valstybės gali specializuotis, didinti resursų našumą, t.y. didinti bendrą gamybos apimtį ir kartu firmos eksportuodamos produkciją sudaro sąlygas greitesniam jų augimui.

Tarptautinė prekyba ir būtent eksporto didinimas turi labai didelę reikšmę šalies ūkiui, todėl paprastai stengiamasi jį visokeriopa skatinti ir remti įvairiomis ekonominėmis bei

įstatyminėmis priemonėmis, pavyzdžiui, valstybės priemokomis gamintojams už eksportuojamas prekes, prekių pardavimu užsienyje mažesnėmis kainomis nei vidaus rinkoje.

Tarptautinė prekyba gali turėti ir neigiamą įtaką. Ne visais atvejais tarptautinė prekyba teikia ekonominę naudą atskiroms šalies socialinėms grupėms. Pirmiausia ji gali padidinti eksportuojamų prekių kainas šalies viduje, nes mažėja jų pasiūla vidaus rinkoje. Taip pat prekių eksportas paprastai naudingas gamintojui ir nenaudingas vartotojui šalyje. Kitokį poveikį ūkiui, gyventojams daro prekių ir paslaugų importas. Importas padidina bendrąją prekių pasiūlą, nes vidaus rinką papildo importuojama produkcija, o tai nulemia mažėjančias kainas, atlyginimų bei užimtumą įmonėse, gaminančiose prekes, artimas importuojamoms. Tokiu atveju, jeigu importuojamos prekės yra gaminamos tokios pačios ir pačioje šalyje, į kurią yra importuojama, neigiamą įtaką pajunta vidaus gamintojai. Vadinasi, šiuo atveju gamintojams importas nenaudingas, jis naudingas tik vartotojams.

2. TARPTAUTINĖS PREKYBOS VYSTYMOŠI ASPEKTAI

2.1. PasaulinĖs prekybos istorinĖ raida

Prekyba buvo plĖtojama visais laikais ir taip palaikomi ekonominiai santykiai, kadangi žmonijai reikalingos įvairios prekĖs, kurios gali bŭti negaminamos jŭ šalyje. Pasaulinis bendradarbiavimas uŭtikrina atskirŭ tautŭ, valstybiŭ ūkiŭ augimŭ, gerovĖ, vystymŭsi. Valstybes jungia politiniai, ekonominiai, finansiniai santykiai. Vienas iš svarbiausiŭ valstybiŭ bendravimo ir bendradarbiavimo ryšiŭ yra tarptautinĖ prekyba. Nuo seniausiŭ laikŭ žmonijai yra ŭinomi prekiŭ mainai - pirmykštĖse visuomenĖse jos daŭniausiai vyko tarp vienos bendruomenĖs nariŭ. Ŗmogaus praktinei ir kultŭrinei veiklai tobulĖjant, atsirandant naujoms veikloms formoms, plĖtĖsi ir santykiai tarp bendruomeniŭ, valstybiŭ. Taip palaipsniui atsirado sŭlygos prekiŭ mainams tarp valstybiŭ atsirasti, tai yra tarptautinĖs prekybos pagrindams formuotis.

Prekybos procesas prasidĖjo bendradarbiavimu dar priešistoriniais laikais, nors tuo metu dar nebuvo valiutos, gyventojai mainĖsi vieni su kitais prekĖmis ir paslaugomis, vĖliau vietoj valiutos naudojant titnagŭ, akmenis ir kt. Pagal P. Watson'ŭ, prekyba pradĖjo vystytis prieš 150 tŭkst. metŭ ir buvo svarbi visoje ŭmonijos gyvavimo istorijoje[23]. Prekyba medŭziagomis, kurios buvo reikalingos juvelyriniams dirbiniams gaminti, yra siejama su Egiptu 3000 metŭ pr. Kr. Tolesnis prekybos vystymasis siejamas su Vidurŭzemio jŭros prekybininkais ir tuo metu klestinĖia Romos imperija, kurios klestĖjimo pagrindŭ sudarĖ bŭtent uŭmegzti prekybiniai ryŭiai [23]. VĖlesnĖs Vasco da Gama'ŭ kelionĖs padĖjo Europoje vystytis prieskoniŭ prekybai, o jau 16 amŭziuje Olandija garsĖjo kaip laisvos prekybos centras, kur buvo palaikomas laisvas prekiŭ judĖjimas. Tokiu bŭdu kilo ir kiti Europos centrai Portugalijoje, D. Britanijoje. VĖliau, 1776 m., pasirodĖ A. Smith'ŭ veikalas „Tautŭ turtas“, kuriame įrodinĖjamas laisvos prekybos buvimo bŭtinumas, o 1817 m. D. Ricardo savo veikale „PolitinĖs ekonomijos ir apmokestinimo principai“ grindĖ tarptautinĖs prekybos reikŭmĖ. Tai sudarĖ sŭlygas vis daugiau dĖmesio kreipti į prekybŭ, tiriant jos naudŭ bei siekiant uŭtikrinti prekybos efektyvumŭ vadovaujantis esanĖiomis teorijomis, priimtinais principais.

Didŭsios krizĖs metu (1929-1930m.), pastebimas nuosmukis prekyboje bei visoje ekonomikoje, taip pat ir prasidĖjĖs II Pasaulinis karas sŭlygojo prekybos srautŭ sumaŭŭjimŭ. Pasauliniŭ karŭ ir ekonominiŭ depresijŭ metais tarptautinĖs prekybos apimtys sumaŭŭdavo, kadangi karo metu prekybiniai laivai bŭdavo uŭpuldinĖjami arba vykdoma jŭrinĖ blokada bei prekybiniai laivai pavirsdavo laivais kariuomenĖs ginkluotĖs perveŭti. Tokie dalykai itin veikĖ prekybŭ ir jŭ ŭlugdĖ. TaĖiau, bet kokiu atveju, nors ir maŭsesnĖmis apimtimis vykstanti prekyba tarp valstybiŭ, padĖjo joms pokariniu laikotarpiu atgaivinti ekonomikŭ ir skatinti jos augimŭ.

Taipogi, metams bėgant keitėsi ir prekių mainų struktūra, kurios anksčiau pagrindą sudarė maistas, mineralai ir kitos žaliavos, o vėliau įsivyravo pramonės gaminių mainai. Svarbu ir tai, jog didžiausią prekių bei paslaugų kiekį importuoja ir eksportuoja valstybės, kurios yra turtingesnės, labiau išsivysčiusios, su didesne perkamąja galia.

Greitą pasaulinės prekybos vystymąsi skatina mokslinė pažanga, kuri pasireiškia spartaus pagrindinio kapitalo atnaujinimu bei naujų technologijų įdiegimu gamyboje, taip pat ir aktyvi transnacionalinių korporacijų veikla, ekonominė integracija, šalinant muitų ir kvotų barjerus, skatinant laisvos prekybos regionų ir muitų sąjungų atsiradimą bei prekybos liberalizavimas ir bendrų principų taikymas pasaulinėje prekyboje.

Taigi šiandiena tarptautinė prekyba užima svarbią vietą daugybės valstybių ekonomikos sistemoje, pastebimas tarptautinės prekybos vystymasis, naujų tendencijų, reiškinų atsiradimas, tai yra naujų tarptautinių prekybos korporacijų kūrimasis, naujų įstatymų, reglamentuojančių tarptautinę prekybą, priėmimas, šalių sandorių sudarymas ir kt.

2.2. Pasaulio prekybos organizacija

Vystantis prekybai keitėsi ir bendradarbiavimo formos prekybiniams santykiams palaikyti, įsivyravo tokie dalykai, kaip prekybiniai susitarimai tarp šalių, kuriais siekiama užtikrinti produkcijos kainų pastovų lygį, taip pat stabilų jų tiekimo lygį. Tokių susitarimų imtasi jau pokario laikotarpiu, kai prekybiniams santykiams reguliuoti buvo įteisintas GATT (The General Agreement on Tariffs and Trade), tai yra bendrasis susitarimas dėl muitų ir prekybos. Šis prekybinis susitarimas buvo vienas pagrindinių tokių susitarimų pokario laikotarpiu, veikiantis nuo 1947 metų bei daręs įtaką pasaulio prekybos liberalizavimu [41. P.31]. GATT taip pat suprantama kaip organizacija, koordinuojanti užsienio prekybos politiką. Tuo metu, kai ji buvo įkurta, jos narės buvo 23 šalys, kurios įsipareigojo prekiauti tarpusavyje didžiausio palankumo sąlygomis. Galima teigti, jog tai reiškė, kad importas buvo neribojamas, jei tai nekenkė šalims narėms. GATT pagrindinis tikslas buvo teisingesnės ir ne tokios varžančios politikos skleidimas, kuris pasireiškė muitų mažinimu, šalinant įvairius apribojimus, kurie trukdė vystyti prekybai tarptautiniu mastu [11. P.135]. Bendrame susitarime svarbiausia buvo: įvairių šalių pozicijų suderinamumas, palankiausio prekybos režimo įvedimo siekimas, taisyklių, numatančių bet kokios diskriminacijos atskirų šalių atžvilgiu panaikinimą parengimas ir taikymas. Pagrindiniai išskiriami GATT principai yra tokie:

- nediskriminavimo principas (importuotoms prekėms turi būti taikomas toks pat statusas kaip ir šalyje pagamintoms prekėms, su nediskriminavimo principu glaudžiai susijęs palankumo statusas, kuris reiškia, jog prekyba turi remtis didžiausio palankumo statuso

suteikimu prekybos partneriams, t. y. jokia GATT dalyvė negali būti diskriminuojama ir jai turi būti taikomos ne mažiau palankios prekybos sąlygos nei bet kuriai kitai GATT valstybei);

- abipusiškumo principas (įpareigoja valstybę suteikti prekybos nuolaidas kitai GATT narei tokiu atveju, jei pastaroji sutinka atsilyginti tuo pačiu skirtingai nuo didžiausio palankumo statuso bei nediskriminavimo principų, abipusiškumo principas neatitinka daugiašalio prekybos liberalizavimo idėjos);

- prekybos kliūčių tarififikavimas (neturi būti jokių kitų protekcionizmo priemonių, išskyrus muitus, muitų sąjungos ir laisvosios prekybos šalių grupės traktuojamos kaip liberalizavimo priemonė, jeigu jos nediskriminuoja trečiųjų šalių ir iš esmės liberalizuoja tarpusavio prekybą) [22. P.239].

GATT struktūra buvo tobulinama rengiant tarptautines derybas, vadinamas raundais. Tokių raundų tikslas yra aptarti pagrindines problemas tarptautinėje prekyboje bei ieškoti būdų joms išspręsti. 1986 - 1994 m. vyko Urugvajaus raundas, kurio metu buvo nuspręsta įkurti pasaulinę prekybos organizaciją. 1993 m. pasirašytas baigiamasis Urugvajaus susitikimo aktas, kurio viena iš sudedamųjų dalių buvo sutartis numatanti PPO įkūrimą. Taigi nuo 1947 m. pasaulinę prekybą reguliavusį Bendrąjį susitarimą dėl muitų tarifų ir prekybos (GATT), pakeitė 1995 metais įkurta Pasaulio prekybos organizacija (PPO). Šiuo metu PPO narės yra 149 valstybės bei tęsiasi 2001 m. lapkričio 9-14 d. Dohoje, Katare, vykusios PPO Ministrų konferencijos metu paskelbtas derybų raundas, kurio oficialus pavadinimas - Dohos plėtros darbotvarkė (Doha Development Agenda) [60].

PPO yra viena svarbiausių tarptautinių organizacijų, užtikrinanti, kad šalių narių prekyba vyktų pagal tarpusavyje sutartas taisykles, vadovaujantis dviem svarbiausiais tarptautinės prekybos nediskriminavimo principais, tai yra didžiausio palankumo statuso (kiekviena PPO narė turi vienodai palankiai traktuoti visų kitų PPO narių prekes ir paslaugas, jeigu vienai PPO narei suteikiamos palankesnės sąlygos, tokios pat sąlygos turi būti suteiktos ir visoms kitoms PPO šalims narėms) ir nacionalinio statuso (prekės ir paslaugos, patekusios į šalies PPO narės rinką, turi būti traktuojamos ne mažiau palankiai negu lygiavertės vietinės prekės ir paslaugos).

Pagrindinės PPO funkcijos yra PPO sutarčių administravimas, prekybinių derybų forumas (aptariamoms tarptautinio verslo problemoms, susijusios su narių priimtais susitarimais), prekybinių ginčų sprendimo vykdymas, nacionalinės prekybos priežiūra (kontroliuojamas prekybos politikos priežiūra, užtikrinant skaidrumą ir paklusnumą PPO taisyklėms, mechanizmas), vientisos pasaulinės ekonomikos kūrimas (kooperavimasis su kitomis tarptautinėmis organizacijomis (Tarptautinis valiutos fondas ir Pasaulio bankas)), pagalba besivystančioms šalims (tuo rūpinasi PPO įkurtas padalinys Tarptautinis prekybos centras) [60].

Šiuo metu ypatingas PPO dėmesys skiriamas penkioms sritims, tai yra paramai besivystančioms ir pereinamojo pobūdžio ekonomikos šalims; specializuotai eksporto rėmimo per Tarptautinį prekybos centrą programai; regioniniams prekybos susitarimams; bendradarbiavimui koordinuojant narių ekonominę politiką; organizacijos narių prekybos politikos peržiūroms [60].

Taigi pasaulio prekybos organizacija yra pagrindinė tarptautinė organizacija, sprendžianti klausimus, susijusius su tarptautinės prekybos normomis, jos inicijuoti ir parengti susitarimai yra tarptautinės komercijos pagrindas. Dauguma pasaulio valstybių yra šios organizacijos narės, kas skatina pasaulinį bendradarbiavimą, siekiant sukurti prognozuojamą ir palankią verslininkams aplinką.

2.3. Lietuvos užsienio prekybos raidos ypatumai

Pagal istorinius duomenis, Lietuvos teritorijoje vykę užsienio prekybos procesai siekia senus laikus, kada buvo prekiaujama su Bizantija, Romos valstybe, Skandinavijos šalimis, bei Vakarų Europos kraštais, jau tais laikais užsienio prekyba ne tik teikė Lietuvai reikalingas prekes, bet ir artino ją su Vakarų kultūra [26. P.287]. Pagrindinė tuo metu iš Lietuvos eksportuojama produkcija buvo žemės ūkio produktai, žvėrių ir naminių gyvulių kailiai, linai, medis, vaškas, o importą daugiausiai sudarė cukrus, druska, šilkas, geležis, varis bei įvairūs šių metalų dirbiniai. Valstybėje buvo vykdoma ir atitinkama prekybos politika, tai yra vienoms prekėms ir šalims būdavo suteikiamos didžiausio palankumo sąlygos, o kitoms šalims būdavo uždedami nemaži muitai. Lietuvoje buvo plačiai taikoma muitų politika, kas neskatino užsienio prekybos, nes dėl muitų neretai prekės pabrangdavo beveik dvigubai. Vėliau buvo sudaromos ir įvairios prekybinės sutartys. Žinoma, jog istorinėje eigoje iškildavo situacijų (valstybės padalijimai, karai, aneksija ir pan.), kurios buvo nepalankios užsienio prekybai ar savarankiškam jos politikos vykdymui, kas įtakojo atitinkamą valstybės ekonominę raidą.

Po ilgų metų carinės Rusijos spaudimo ir Pirmojo pasaulinio karo Lietuva, 1918 m. vasario 16 d. atgavo valstybingumą, ir kartu pradėjo savarankiškai tvarkyti ūkį, esant sunkiomis sąlygomis, kadangi pramonė, energetika, prekyba, kaip ir kitos ūkio sritys, buvo atsilikusios, valstybė neturėjo savo valdymo struktūrų, ar tinkamų darbuotojų [52]. Nepriklausomos Lietuvos valstybės valdymo sritims tvarkyti buvo steigiamos ministerijos. Vienu ar kitu pavadinimu sukurtose ministerijose atsispindėjo pramonės, prekybos sričių valdymas. Taigi pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos metais svarbiausias užsienio prekybos uždavinys buvo eksporto didinimas ir dažniausiai eksporto prekės iš Lietuvos daugiausia buvo išleidžiamos be maito mokesčių.

Po pirmojo pasaulinio karo Lietuva buvo agrarinė valstybė ir iki 1933 metų stambiausias Lietuvos užsienio prekybos partneris buvo Vokietija. Tačiau, kaip žinoma, daug ką lemia politiniai

santykiai tarp šalių, taigi ir šiuo atveju dėl politinių priežasčių užsienio prekybos santykiai su Vokietija pablogėjo, ir Lietuvai teko ieškoti kitų rinkų savo prekėms ir tuo pačiu teko keisti eksporto struktūrą ir nuo grūdų pereiti prie gyvulininkystės produktų pardavimo užsienyje. Taip Anglija tapo pagrindiniu prekybos partneriu po 1935 m., kai pablogėjo santykiai su Vokietija [17]. Taigi tuo metu prekybiniai ryšiai labai priklausė nuo politinių santykių tarp valstybių ir atitinkamai įtakojė tarptautinės prekybos raidą.

Lietuvai tapus sudėtine TSRS dalimi, visos užsienio prekybos operacijos buvo vykdomos per centines šios šalies įstaigas [26. P.288]. Todėl žinoma, jog Lietuva neturėjo savarankiškumo, būdama integruota į Tarybų Sąjungos užsienio prekybą, kur eksporto apimtis bei struktūra buvo nustatomos pagal bendrus Sąjungai poreikius. Dauguma prekių buvo eksportuojama pagal TSRS užsienio prekybos ministerijos sutartis. Taigi realiai Lietuva neturėjo galimybės tvarkytis savarankiškai ir tik atkūrus nepriklausomybę, ji pradėjo tvarkytis pagal savus poreikius ir pradėtos esminės politinės ir ekonominės reformos, kad būtų sukurta demokratinė tvarka ir tinkamos sąlygos rinkos ekonomikai. Pirmiausiai buvo siekiama užsienio prekybos liberalizavimo, bei institucijų prekybos politikai priimti bei įgyvendinti sukūrimo. Buvo priimta daug vienašalių ir sutartinių sprendimų, kuriais remiantis sukurtas dabartinis Lietuvos užsienio prekybos režimas ir prekybos politikos formavimo struktūra. 1993m., priėmus naują muitų tarifų įstatymą ir panaikinus kiekybinius eksporto apribojimus, taip liberalizuojant prekybą, galima laikyti Lietuvos užsienio prekybos pradžia [9]. Importui buvo nustatyti beveik vienodi ir santykinai nedideli muitai. Kartu pamažu buvo šalinami mokėjimų apribojimai. Daugelio netarifinių prekybos barjerų pašalinimas ir santykinai nedideli importo muitai prisidėjo prie spartaus užsienio prekybos apimties didėjimo. Sparčiai didėjantis eksportas ir importas buvo tiesioginis Lietuvos ekonomikos atvėrimo ir kliūčių mainams su kitomis šalimis šalinimo rezultatas. Taip pat toliau siekiant skatinti ekonomikos augimą, plėsti tarptautinius ryšius, svarbu buvo ieškoti galimybių dalyvauti įvairių tarptautinių organizacijų veikloje. Taigi derybos dėl stojimo į Pasaulio prekybos organizaciją ir su tuo susiję išipareigojimai užsienio prekyboje atliko svarbų vaidmenį kuriant Lietuvos ekonominę politiką ir užsienio prekybos politikos režimą. Dvišaliai ir regioniniai laisvosios prekybos susitarimai, ypač su Europos Sąjunga bei Latvija ir Estija buvo kitas svarbus veiksnys kuriant Lietuvos užsienio prekybos politiką.

Lietuva atkūrusi nepriklausomybę, kartu patyrusi politinius pokyčius turėjo stengtis įsilieti į pasaulines rinkas, norint užtikrinti ūkio augimą. Tuo metu pasaulinės tendencijos rodė, jog tarptautinė prekyba atneša šalims didesnę ekonominę naudą ir būtent šis atžvilgis sudarė sąlygas poreikiui priimti sprendimą pradėti derybas dėl narystės PPO. Taigi 1995 metais į Vyriausybės programą ir buvo įtrauktas šis sprendimas [9]. Tai buvo svarbus žingsnis norint tapti patrauklia šalimi užsienio investuotojams bei patikima prekybos partnere, kadangi tokiu atveju vykdoma užsienio prekybos politika yra visiems priimtina ir suprantama, nes

įgyvendinama pagal bendrai priimtas ir tarptautiniu mastu pripažintas nuostatas. Kaip žinoma, po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos eksportas buvo orientuotas į Rytų rinkas (NVS šalis), tačiau 1998 m. įvykusi Rusijos krizė kėlė rūpesčių eksportuotojams. To pasėkoje Lietuvos gamintojams teko persiorientuoti į Vakarų šalių vartotojus, tokį pasikeitimą be Rusijos krizės sąlygojo ir įtakos turėjo šalies užsienio politika, tai yra tuo metu vyko intensyvios derybos su Pasauline Prekybos Organizacija, bei Lietuva buvo pakviesta derėtis dėl narystės ES. Siekdama narystės šiose organizacijose, Lietuva pradėjo keisti tarifinių ir netarifinių prekybos barjerų taikymo tvarką ir tapo patrauklesnė užsienio partneriams. Todėl narystės siekimas minėtose organizacijose yra labai svarbus veiksnys siekiant, kuo sėkmingiau įsilieti į tarptautinę rinką.

1992 m. rugsėjo mėn. Lietuvai buvo suteiktas GATT stebėtojos statusas, kuris 1995 m. pakeistas PPO stebėtojos statusu [9]. Stojimo į šią organizaciją derybos prasidėjo 1994 metais. 1995 m. buvo sudaryta PPO darbo grupė, kuri surengė pirmą susitikimą su Lietuvos atstovais. Nuo to momento stojimo derybos vyko dviem lygiais, tai yra daugiašaliu ir dvišaliu, derantis su atskiromis PPO šalimis.

Svarbiausia veikla buvo teisės normų suderinimas su PPO nuostatomis, taigi pertvarkant ekonomiką, reikėjo nemažai išteklių, bei patirties. Tuo labiau, jog po Urugvajaus derybų raundo (1986-1994 m.) gana smarkiai padidėjo daugiašalių prekybos taisyklių, kurios apėmė ne tik tolesnį importo muitų mažinimą, bet ir tokias sritis, kaip su prekyba susijusios paslaugos, intelektinės nuosavybės teisės, su investicijomis susiję klausimai, žemės ūkio politika ir kt [59].

Žinoma, jog ne tik Lietuva, bet ir kitos šalys, norinčios tapti organizacijos narėmis susiduria su tam tikromis kliūtimis ir sunkumais, norėdamos perimti, suderinti teisinę bazę, bei įgyvendinti naujas nuostatas. Lietuvos derybos dėl įstojimo buvo užsitęsusios dėl vidaus politikos veiksnių, tai yra dėl paramos žemės ūkio sektoriui, įskaitant importo muitus ir vidaus rėmimo politikos priemones, todėl pagrindiniais ginčytiniais derybų klausimais tapo valstybės paramos žemės ūkiui lygis, parama cukraus pramonei, eksporto subsidijų panaikinimas ir importo muitų žemės ūkio produktams iššaldymas [59].

Tai, jog nėra aiškiai apibrėžtų priėmimo į PPO taisyklių, taip pat padidina neapibrėžtumą ir apsunkina derybas tarp organizacijos ir į ją stojančiųjų. Esant tokiam neapibrėžtumui dėl stojimo reikalavimų, šalys gali savo nuožiūra pasirinkti apsaugos lygio strategiją, kaip pavyzdžiui, dėl vidaus politikos priežasčių Lietuva pasirinko strategiją, kuri apėmė aukštą pradinį apsaugos lygį ir laipsnišką jo mažinimą [59].

2000 m. pirmajame pusmetyje, dar nebuvo išspręstos visos problemos, ir daugiausia iš jų dėl paramos žemės ūkiui, tačiau Lietuva jau taikė visas PPO taisykles ir tuo pačiu buvo įsipareigojusi priimti jas įstojusi į šią organizaciją. PPO nuostatos, norint įstoti į organizaciją apima prekybą paslaugomis, muitinės įvertinimą, komercines apsaugos priemones, intelektinės

nuosavybės teisių apsaugą, techninius barjerus prekybai, sanitarines ir priemones, viešųjų pirkimų taisykles ir kitus dalykus. PPO sutartimis siekiama dviejų pagrindinių tikslų, tai yra šalinti kliūtis, trukdančias laisvai plėtoti prekybą, ir sukurti efektyviai veikiančią tarpvalstybinių prekybos ginčų sprendimo mechanizmą [9].

PPO laikosi tam tikrų principų, vadinasi kiekviena įstojusi šalis į šią organizaciją turi jų laikytis ir kartu, būti ginamoms tų principų, suprantama, jog įsiliejus į šią ar bet kokią kitą organizaciją, suteikiamos ne vien tik teisės, atitinkama globa, bet kartu ir prisiimama pareiga laikantis numatytų nuostatų (taisyklių). Taigi įstojus Lietuvai, būti PPO nare, reiškia, jog ir jai turi būti taikomos didžiausio palankumo šalies statusas bei nediskriminavimo principas, prekiaujant su kitomis PPO narėmis, tai pat netaikomi jokie kiekybiniai prekybos apribojimai ir kiti šaliai narei taikomi punktai.

Lietuva 2000 m. spalio 2 d. baigė oficialias derybas dėl narystės Pasaulio prekybos organizacijoje ir 2001 metais gegužės 31 dieną Lietuva tapo 141-ąja PPO nare, kai šiuo metu šioje organizacijoje yra 149 pasaulio valstybės.

Žinoma, jog be jokios abejonės stojimas į PPO suteikė naudos šalies ekonomikai, jau vien dėl to, kad stojimas pareikalavo Lietuvos institucijas panaikinti priemones, kurios ribojo prekybą bei diskriminavo iš užsienio įvežamus produktus. Taip pat pradėjus taikyti nediskriminavimo principą Lietuvoje, prasidėjo ekonominės aplinkos stabilizavimas bei padidintas ekonominės politikos skaidrumas [59]. Narystė šioje organizacijoje sudaro sąlygas greitesnės stabilios ir atviros verslo aplinkos sukūrimui, kas leidžia užsienio prekybininkams labiau pasitikėti šalimi. Ne vien tik narystė organizacijoje yra svarbi prekybos liberalizavimui, Lietuvai labai svarbu liberalizuojant prekybą dvišaliai ir regioniniai prekybos susitarimai su įvairiomis šalimis. Taip pat įstojimas į PPO buvo svarbus dar vienu atžvilgiu, kadangi toks žingsnis buvo reikalingas stojimui į Europos Sąjungą, nes vienas pagrindinių reikalavimų užsienio prekyboje ir užsienio prekybos politikoje valstybei siekiant narystės ES yra, kad būtų faktiškai laikomasi visų PPO sutarčių reikalavimų [9].

Taigi Lietuvai tuo metu kaip mažai, pereinančiai į rinkos ekonomiką ir besivystančiai valstybei, buvo svarbu nuspręsti užsienio politikos vystymo kryptį. Priimtas sprendimas stoti į PPO reiškė tarptautinės prekybos plėtrą ir kartu atsiveriančias kitų valstybių rinkas, kas sudarė ir toliau sudaro sąlygas kelti šalies ekonominį ir socialinį lygį, skatinti ekonominę pažangą ir toliau tęsti integracijos į ES tikslų įgyvendinimą.

Be stojimo į PPO Lietuvai taip pat buvo svarbu įsilieti į Vakarų Europą, tai yra tapti Europos Sąjungos nare. Iki Nepriklausomybės atkūrimo Lietuva buvo integruota į Sovietų Sąjungos sistemą ir nevykdė jokios savarankiškos prekybos, tarptautinio bendradarbiavimo, todėl tapus savarankiška valstybe, pasidarė būtina užmegzti ekonominius ryšius su kitomis pasaulio šalimis.

Taigi žlugus Sovietų Sąjungai, Europos Sąjungoje buvo priimtas sprendimas teikti pagalbą pirmaujančioms valstybėms, atsiradusioms pokomunistiniame regione (Vengrija, Lenkija), vėliau, 1989 m., viešai pareikšta galimybė integruoti šias valstybes į Sąjungą [56. P.19]. Tokiu būdu galima buvo išvelgti narystės perspektyvas ir 1992 m. gegužės 11 d., pasirašius Prekybos ir bendradarbiavimo sutartį prasidėjo Lietuvos integracija į ES [58. P.52].

Bendras Lietuvos pasirengimas narystei vyko pagal ES nustatytas kryptis ir priemones ir tai pagal K. Manioką, buvo suvokiama kaip svarbus užsienio politikos uždavinys [56. P.42]. Minėtoji sutartis suteikė Lietuvai didžiausio palankumo statusą, numatė sumažintus muitus bei ekonominio bendradarbiavimo sritis ir taip pat kaip ir PPO-oje buvo pabrėžtas pagrindinis liberalios tarptautinės prekybos principas, tai yra nediskriminacijos principas. Tačiau ši sutartis nebuvo itin veiksminga ekonominiu požiūriu palyginus su politiniu, ir kita vėliau (1994 m.) pasirašyta Laisvosios prekybos ir su prekyba susijusių dalykų sutartis buvo svarbi politiniu požiūriu ir būtent šia sutartimi buvo pripažintas Lietuvos siekimas tapti ES nare. Sutartyje nustatyti abipusiai įsipareigojimai panaikinti visus importo maito mokesčius, eksporto maito mokesčius ir mokesčius, turinčius lygiavertį poveikį. Tokiu būdu buvo pradėta kurti laisvosios prekybos zona, kas darė teigiamą įtaką Lietuvos užsienio prekybai, o tai buvo svarbu, kadangi buvo stebima valstybės pažanga, kuri veikė kaip lemiamas integracijos veiksnys.

1995 m. gruodžio 8 d. Lietuva pateikė oficialią paraišką tapti ES nare [55. P.374]. Taigi ES įvertinusi Lietuvos pažangą, 1999 m. pasiūlė Lietuvai pradėti derybas, kurios pradėtos po metų ir truko beveik trejus metus (2000 vasario mėn. - 2002 m. gruodžio mėn.) [58. P.60]. Derybos vyko pagal tam tikrus atskirus derybinius skyrius (švietimas, žemės ūkis, energetika ir kt.) ir pasibaigus deryboms, jų rezultatų pagrindu, buvo parengta stojimo sutartis, įsigaliojusi ją ratifikavus.

Įvertinus Lietuvos užsienio prekybą ir muitų politiką integracijos į ES laikotarpiu, nustatyta, kad integracija apėmė kliūčių prekių ir gamybos veiksmių judėjimui tarp dviejų šalių ar jų grupių šalinimą, bendros politikos formavimą ir jos vykdymą pasirinktose srityse, dalyvavimą priimant bendrus sprendimus. Integracijos į ES atveju tai reiškė laipsnišką laisvam prekių, asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimui sąlygų sudarymą, bendrą vidaus rinką reguliuojančių taisyklių taikymą, sprendimų priėmimo ir jų vykdymo priežiūrą.

Integruojantis į ES buvo numatyti integraciniai šalies tikslai kiekvienoje srityje ir būtent pramonės ir prekybos bei laisvo prekių judėjimo srityje buvo numatyta:

- didinti pramonės konkurencingumą;
- pritraukti daugiau užsienio investicijų;
- užbaigti privatizavimo procesą šalyje;
- įdiegti eksporto skatinimo programas;

- užbaigti sukurti modernią muitinę, kuri vadovautųsi ir veiktų pagal ES suderintą sistemą [55. P.391].

Taigi 2004 m. gegužės 1 d. Lietuva tapo ES nare ir tokiu būdu buvo pasiektas svarbus nuo nepriklausomybės atkūrimo laikų užsienio politikos tikslas. Tačiau, žinoma, jog pasibaigus deryboms ir oficialiai įstojus į sąjungą nėra pasiekama status quo būseną, todėl, kad neįmanoma iš anksto numatyti tolesnę sąjungos raidą. Lietuva turi teisę siūlyti savus interesus ir derėtis dėl jų įgyvendinimo bei kartu dalyvauti ES vykdomoje veikloje, sprendimų priėmime.

3. TARPTAUTINĖS PREKYBOS POLITIKA IR PRIEMONĖS

Kiekviena valstybė, atsižvelgdama į savo ekonominę būklę bei kitas sąlygas, vykdo jai priimtina skirtingą užsienio prekybos politiką. Siekiant apsaugoti vidaus rinką nuo kitų šalių prekių konkurencijos, valstybės gali taikyti įvairius mokesčius ir kitas prekybą ribojančias priemones bei taikyti tam tikras tarptautinės prekybos politikos formas. Šalys siekia padėti vietiniams gamintojams eksportuoti kuo daugiau produkcijos, padidinti konkurencingumo lygį tarptautinėje rinkoje, kartu siekiama sumažinti importo apimtį, bei užsienio produkcijos konkurencingumą vietinėje rinkoje. Taigi laikomasi atitinkamos prekybos politikos, kartu prekybai tarptautiniu mastu taikant tarifinius arba netarifinius apribojimus, kaip tarptautinės prekybos priemones.

3.1. Tarptautinės prekybos politikos formos

Kiekviena valstybė, dalyvaudama tarptautinėje prekyboje, veda atitinkamą prekybos politiką, kuri yra ekonominės politikos sudėtinė dalis. Pagrindiniai šios politikos siekiai - apsaugoti nacionalinę gamybą, užimtumą ir užsienio prekybos balansą. Kad prekyba būtų abipusiškai naudinga, kai kurių prekių kaina išorės rinkoje turi būti aukštesnė negu vidaus kaina eksportuojančioje šalyje ir žemesnė negu importuojančioje. Taigi tarptautinei prekybai gali būti taikomos tam tikros prekybos politikos formos, pagrindinės yra jau anksčiau minėtos laisvoji prekyba ir protekcionizmas. Laisvoji prekyba yra apibrėžiama kaip valstybės ekonominė politika, kai be jokių muitų mokesčių ir suvaržymų visos šalys naudojasi tarptautinio teritorinio gamybos specializavimo privalumais, kartu tai yra tokia tarptautinių mainų forma, numatanti muitinių ir nemuitinių prekybos barjerų panaikinimą [11. P.40]. Skiriamos labiausiai paplitusios laisvosios prekybos formos, tai yra laisvosios prekybos zona, muitų sąjunga bei laisvoji ekonominė zona [41. P.30].

Laisvosios prekybos zona yra apibūdinama kaip laisva prekyba, kai grupė šalių geografiškai apribotoje teritorijoje ar kelios susivienijusios pasaulio regiono valstybės sudariusios bendrą prekybos sutartį, bendradarbiauja ekonomikos srityje ir siekia pagerinti savo bendrą padėtį kitų ūkių atžvilgiu [22. P.353]. Priimta bendra prekybos sutartis numato prekybos barjerų (muitų, kvotų, suvaržymų pašalinimą) panaikinimą tarp valstybių įeinančių į laisvosios prekybos regiono (zonos) sudėtį. Bendradarbiaujančios šalys užtikrina tarpusavio laisvą prekių ir paslaugų judėjimą, tačiau laikosi protekcionizmo politikos trečiųjų šalių atžvilgiu, jos kiekviena atskirai pasirenka savo išorinių ekonominių sienų apsaugos muitų sistemą bei savarankiškai sprendžia kitus iškilusius užsienio prekybos klausimus [41. P.30].

Kita geografiškai ribota laisvosios prekybos forma yra muitų sąjunga. Muitų sąjunga reiškia laisvą prekybą tarp partnerių, tačiau visos sąjungos mastu imamasi protekcionistinių priemonių prieš likusias pasaulio šalis [37. P.88].

Esant muitų sąjungai nustatomi vienodi tarifai prekybai su trečiosiomis šalimis. Veikiant laisvosios prekybos zonių muitų sąjunga numato vienodų prekybos tarifų įvedimą, ir vieningos prekybos politikos vykdymą kitose užsienio šalyse [41. P.30]. Skirtingai nuo laisvosios prekybos zonos muitų sąjunga turi saugesnę ir efektyvesnę vidaus gamintojų apsaugą, nes blokuoja savo sienas muitiniai barjerai. Tarptautiniai santykiai liečia tik mainų sferą ir garantuoja šalims narėms vienodas sąlygas tarpusavio prekybai.

Pagal W. Molle tam tikri veiksniai įtakoja teigiamus ir neigiamus muitų sąjungos efektus (žr. 2 lent.). Muitų sąjungai susiformavus, pasireiškia tam tikri efektai, kurie yra klasifikuojami į trumpalaikius statinius ir ilgalaikius dinامينius (restruktūrizacinius) efektus [37. P.89]. Esant trumpalaikiams statiniams efektams, pasireiškia du muitų sąjungos sukūrimo efektai: prekybos sukūrimo (trade creation) ir prekybos perkėlimo (trade diversion). Prekybos sukūrimas atsiranda kai prekyba tarp dviejų valstybių partnerių didėja. Vienoje šalyje paklausa bus pakeista iš brangaus apsaugoto vidaus produkto į pigesnę produktą iš šalies partnerės. Prekybos perkėlimas – tai tam tikrų prekių pasiūlos perkėlimas iš pigesnių rinkų už muitų sąjungos ribų į brangesnes muitų sąjungos viduje. Kai prekybos perkėlimo efektas didesnis už prekybos sukūrimo efektą, padidinti ekonominę naudą yra labai sudėtinga.

2 lentelė. **Pagrindiniai veiksniai, įtakoiantys muitų sąjungos efektus** (Molle W. The Economics of European integration: theory, practice, policy. Aldershot: Ashgate, 1997. P. 96-97.)

Gamybos struktūra	Sąjungos dydis	Tarifų dydis	Transporto kaštai	Lankstumas
Dvi šalys gali būti papildančios viena kitą arba konkuruojančios Pirmuoju atveju, nauda iš muitų sąjungos negali būti labai svarbi.	Kuo daugiau šalių sudaro muitų sąjungą ir kuo jos didesnės, tuo didesnė jų dalis bendroje pasaulio prekyboje, todėl tuo mažesnė prekybos nukreipimo, rinkos pasidalijimo rizika.	Kuo didesni tarifai buvo prieš įstojant į muitų sąjungą, tuo didesnis efektas jiems pasibaigus. Aukštas išorinis tarifas trečiosioms šalims turi teigiamos naudos mažėjimo poveikį.	Auganti prekyba sukuria poreikį realizuoti produkciją, todėl reikia sudaryti efektyvias sąlygas transportavimui. Tai kartu reiškia, jog išnykus importo tarifams juos keičia transporto kaštai.	Pranašumas yra didesnis, kadangi esant daugiau nei vienai šaliai sudaromos galimybės daug lanksčiau reaguoti (atsakyti) į naujas perspektyvas.

1955 m. Mead'as pateikė dar vieną muitų sąjungos sukūrimo efektą, tai yra prekybos išplėtimo (trade expansion), kuris atsiranda, kadangi žemesnė rinkos kaina vieną iš valstybių partnerių paskatina visą vietinę paklausą, kuri bus patenkinta užsienio prekyba (arba iš partnerės, arba iš pasaulinės rinkos) [37. P.89].

Ilgalaikių dinaminį efektų pasireiškimas atsiranda, todėl, kad firmos, darbuotojai, vyriausybės reaguoja į naują situaciją ir pagal ją pritaiko gamybos ir ekonomikos struktūrą [37. P.99]. Viena vertus, firmos susiduria su didėjančia konkurencija, stengiasi mažinti išlaidas, kad išliktų rinkoje. Kita vertus, besiplečianti rinka sudaro sąlygas didelio masto gamybai žemais vidutiniais kaštais. Prekybos barjerų panaikinimas gali sumažinti monopolijos galią didindamas galimus pasiūlos šaltinius iš kitų šalių esančių muitų sąjungoje. Monopolijos galios mažinimas sumažins kainas ir padidins gamybą, to rezultatas – gryna nauda vartotojams. Be to, konkurencinės aplinkos išaugimas gali paskatinti gamintojus pagerinti ne kainos konkurencinius faktorius, o tokius kaip produktų kokybę ir pan. Tai taip pat gali vesti prie naudos didėjant paklausai aukštos kokybės produktams. Prekybos barjerų panaikinimas veda į atskirų rinkų integraciją ir kartu sukuria didesnę produktų rinką. Naudos dydis iš masto ekonomijos priklauso nuo santykių pobūdžio tarp išlaidų ir gamybos, ypač proporcijos/koefficiento, kurio išlaidos krenta, kai gamyba didėja ir gamybos lygio, kuriuo išlaidos yra minimizuojamos, tai yra minimalus efektyvumo lygis [37. P.99]. Jei naujos didesnės rinkos yra konkurencingos, kainos turėtų mažėti kai gamybos išlaidos mažėja.

Laisvoji ekonominė zona yra ūkinei, komercinei ir finansinei veiklai skirta teritorija, kurioje ūkio subjektams numatytos atitinkamos specialios ekonominės bei teisinės funkcionavimo sąlygos [41. P.31]. Laisvoji ekonominė zona gali būti jūros uostas, miestas ar kita vieta su specialiomis teisinėmis nuostatomis, kurioje netaikomi muitai [20].Daugelis valstybių turi tokias zonas, kurios skiriasi tam tikrais elementais, tačiau galima išskirti joms būdingus bruožus, tokius kaip:

- prekybos zona yra ribota ir apibrėžta;
- ūkio subjektai veikiantys prekybos zonoje yra atleidžiami nuo importo ir eksporto mokesčių;

- prekybos zonoje atsiskaitymai gali būti vykdomi įvairia valiuta ir kt. [41. P.31].

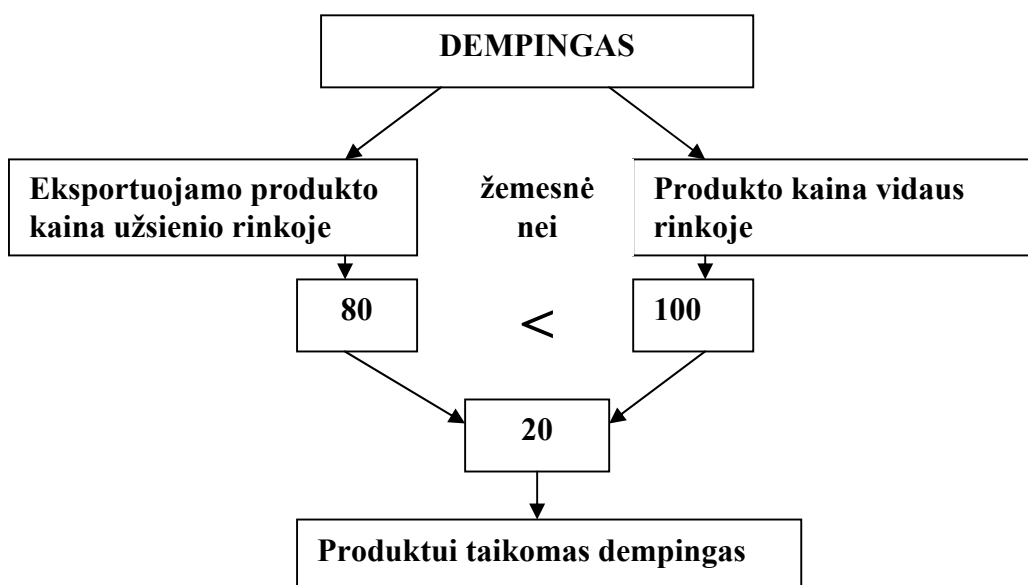
Laisvosios prekybos teikiama nauda galima dėl tokių priežasčių:

- skatina konkurenciją, apriboja monopolijų viešpatavimą;
- suteikia pasirinkimo galimybę vartotojams, plečia produkcijos asortimentą, pagamintų produktų gausą ir įvairovę;
- pasireiškiant gamybos masto ekonomijos efektui, gali sąlygoti efektyvesnę gamybą, tai skatina laisvosios prekybos rinkos plėtimąsi;

▪ padeda daug efektyviau paskirstyti išteklius ir užtikrinti aukštesnį materialinės gerovės lygį visose šalyse, ir viso pasaulio mastu [11. P.40].

Protekcionizmas tai dar viena forma, kuria pasireiškia valstybės prekybos politika. Tai tokia valstybės ekonominė politika, siekiant apsaugoti nacionalinę ekonomiką nuo kitų šalių konkurencijos. Čia naudojami muitai, teikiamos subsidijos nacionalinio ūkio vystymui, kitais būdais apribojamas prekių judėjimas. Esant protekcionistinei politikai, taikomi laisvosios prekybos apribojimai, kurie sumažina naudą iš specializacijos arba visai jos neteikia. Jei šalys negali laisvai prekiauti, jos yra priverstos perkelti išteklius iš efektyvios jų naudojimo sferos į neefektyvią, kad patenkintų įvairius savo poreikius, taip pat vykdant protekcionistinę politiką, didinami importo muitai ir atitinkamai eksporto muitai yra mažinami arba iš viso jų atsisakoma [11. P.44]. Protekcionistinių priemonių naudojimas turi įtakos vartotojų ir gamintojų išlaidoms. Dėl prekybinių apribojimų padidėja vartotojų išlaidos, kadangi padidėja importuojamo produkto kaina. Taigi aukštesnė importuojamo produkto kaina priverčia kai kuriuos vartotojus pirkti brangesnes vietinės prekybos prekes ir atitinkamai susilpnėjus konkurencijai šalies vidaus rinkoje dėl aukštų importuojamų produktų kainų, vietinės gamybos prekių kainos gali padidėti.

Be protekcionizmo ar laisvosios prekybos formų, valstybės prekybos politika gali būti vykdoma naudojant kitus būdus, tokius kaip embargas ar dempingas. Dempingas yra apibūdinamas kaip prekių pardavimas užsienio rinkose žemesnėmis nei vidaus ar pasaulinės rinkos kainomis, kartais net žemesnėmis už gamybos kaštus (žr. 3 pav.) [51].

3 pav. Demingas – prekybos politikos forma (Klein P. Antidumping and Trade Defence Instruments [28])

Toks būdas prekyboje taikomas siekiant įsigalėti užsienio rinkose, jas užvaldyti. Tokiu atveju dempingas taikomas tol, kol vietiniai gamintojai pralaimi konkurencinėje kovoje ir pasitraukia iš rinkos, tuomet kainos padidinamos ir dažnai viršija iki dempingo buvusį lygį, taip įvyksta tuo atveju, kai įmonės, teikiančios dempingą, įgyja toje šalyje monopolinę ar oligopolinę padėtį [11. P.45]. Kitu atveju minėtoji forma naudojama siekiant išplėsti gamybą, kad būtų gaunama didesnė ekonomija dėl gamybos masto. Dempingo būdu realizuojama ta produkcija, kuri neturėjo paklausos šalies vidaus rinkoje. Norint realizuoti produkcijos perteklių, atsiradusį klaidingai įvertinus prekės paklausą ir pagaminus pernelyg daug prekių. Praktikoje taikant dempingą, jis gali įgyti tam tikras pasireiškimo formas, tai yra:

- atsitiktinis dempingas (tam tikrais laiko momentais atliekamų prekių pardavimas į užsienio rinką sumažintomis kainomis);
- numatytas dempingas (laikinas racionalus eksporto kainų sumažinimas norint išstumti konkurentus iš rinkos);
- pastovus dempingas (pastovus prekių eksportas mažesnėmis nei realios kainomis);
- atvirkštinis dempingas (eksporto kainų padidinimas, lyginant su pardavimo kainomis tų pačių prekių vidaus rinkoje);
- abipusis dempingas (dviejų šalių prekyba sumažinant kainas iki vienodo lygio) [15].

Valstybė taikydama prekybos politikos formą embargą, siekia visiško prekybos nutraukimo ar užbaigimo, tam tikros šalies ar jų grupių atžvilgiu, tai kartu apima vieną iš ekonominės blokados formų. Embargo sąvoka apima draudimą išvežti iš kurios nors šalies arba įvežti į kurią nors šalį prekes, auksą, vertybinius popierius. Embargas gali būti taikomas dėl įvairių politinių, moralinių ar sveikatos apsaugos priežasčių, prieš šalis, kurios nedemokratiniais būdais bando kitom šalim sekti savo vystymosi keliu, kišasi į jų reikalus, sukelia karinius konfliktus, vykdo teroristinius išpuolius [44. P.534]. Taip pat valstybių vyriausybės gali uždrausti įvežti į šalį įvairių vaistų, gyvūnų, gyvulinės kilmės prekių, daržovių, vaisių, chemikalų ir kitų prekių dėl tokių priežasčių kaip kultūrinės ir nacionalinės tradicijos, pavyzdžiui, dėl religinių įsitikinimų draudžiama į atskiras šalis įvežti alkoholinius gėrinius, tabako gaminius ir pan.

Taigi bet koku atveju išlieka šalies rinkų apsaugos poreikis, siekiant sumažinti apimtį importo, kuris, kaip yra teigiama, daro kenksmingą poveikį vietinėms rinkoms ir tokiu atveju neišvengiamai imamasi įgyvendinti įvairias valstybės prekybos politikas bei taikomos protekcionistinės priemonės, kurios, galima manyti, ilgainiui neišnyks iš politinės valdžios darbotvarkės ir turės tam tikrais atvejais silpnesnį ar stipresnį poveikį.

3.2. Protekcionistinės tarptautinės prekybos priemonės

Valstybės siekdamas apsaugoti vidaus rinką nuo užsienio prekių konkurencijos kartu su prekybos politika imasi atitinkamų priemonių. Tarptautinės prekybos instrumentai dažniausiai taikomi norint apriboti eksportą arba sudaryti palankesnes eksporto sąlygas. Tarptautinės prekybos priemonės skirstomos į tarifinius apribojimus, kuriems priskiriami muitai, ir netarifinius - priskiriami kiekiniai ir paslėpto protekcionizmo metodai [49]. Pagal W. J. Baumol ir A. S. Blinder dabartinės vyriausybės siekdamas kontroliuoti prekybą naudoja tris pagrindines priemones, tai yra:

- tarifus (tarifas suprantamas, kaip importo mokestis, pavyzdžiui, kviečių importuotojas turi sumokėti po litą už kiekvieną kilogramą įvežtą į šalį);
- kvotas (kvota - tai teisiškai numatytas importuojamos produkcijos limitas, pavyzdžiui, vyriausybė gali numatyti, kad per vienerius metus būtų importuota ne daugiau kaip 15 milijonų tonų kviečių, kartais kvota gali būti numatyta ir nulinė);
- eksporto subsidijas (tai yra vyriausybės išmokos eksportuotojams, vyriausybės tai naudoja norėdamos paremti savo vietinius gamintojus) [10. P.695].

Plačiausiai paplitusi tarptautinės prekybos apribojimų priemonė yra įvežimo muitas, kurį moka importuotojas vyriausybei. Muitai priklauso vienai iš seniausių mokesčių rūšių. Šis žodis kildinamas iš senovės rusų kalbos žodžio „myto“ ir reiškia mokestį, kuriuo apmokestinamos gėrybės, gabenamos per valstybės sieną [26. P.285]. Muitai trukdo normaliai judėti prekių srautui, be to, pinigai pereina iš vartotojų vyriausybei ir gamintojams. Vartotojai moka brangiau, o tai mažina jų vartojimą, kita vertus į vyriausybės išdą plaukia pajamos iš muitų, o vietos gamintojai toliau plečia neefektyvią gamybą. Dėl maito visuomenė patiria nemažų nuostolių, ji galėtų importuoti prekes žemesne pasaulinės rinkos kaina. Augant kainoms vidaus rinkoje, muitas skatina vietinės pramonės augimą tai padidina gamybą. Didindamas kainą vidaus rinkoje, muitas apsaugos vietinės pramonės gamintojus nuo užsienio konkurencijos ir importuojamų produktų kaina išauga. Vartotojų požiūriu, muitas panašus į mokesčius, kadangi turi daugiau mokėti, paklausos kiekis sumažėja.

Muitai gali būti pateisinami tokiais argumentais kaip: šalies gynybos būtinumu, vidaus gamybos konkurencingumo ir gyventojų užimtumo užtikrinimu, naujai atsirandančių vystymosi galimybių užtikrinimu, vyriausybės pajamų ir socialinių klausimų sprendimu, apsaugojimu nuo pigesnės užsienio darbo jėgos, siekimu apriboti prabangos daiktų išsigijimą ir kitus dalykus [11. P.67].

Muitai gali būti suskirstyti pagal šiuos kriterijus:

- pagal kilmę (autonomiški, kai nustatomi vienos valstybės, ir konvenciniai, kai fiksuojami kelių valstybių tarpusavio prekybos sutartimis);

- pagal prekių kryptį (importo, eksporto ir tranzito);
- pagal tikslą (fiskaliniai, kurie sąlygoja valstybės biudžeto pajamų įplaukimą, ir protekciniai, kurių tikslas yra apsaugoti vidaus gamybą nuo užsienio konkurencijos);
  - pagal taikymą (bendriniai, vienodai taikomi prekėms, nepaisant jų šalies gamintojos, ir diferenciniai, taikomi skirtingai įvairioms šalims);
  - pagal apmuitinimo pagrindą (specifiniai, kurie yra pagrįsti įvežamų prekių svoriu, kiekiu bei vertybiniais, kurie yra mokami nuo piniginės prekės vertės imant nustatytą procentą);
  - pagal apmuitinimo laiką (nuolatiniai, skirti neribotam laikui, ir laikini, skirti užtikrinti kokios nors šalies gamintojams tam tikru metu norimą kainą) [26. P.285].

Taip pat muitai gali būti skirstomi į:

- bendruosius muitus, kurie yra skirti reguliuoti prekybą bei pristabdyti prekių, kurias gamina šalis šeiminkė importą;
  - specialiuosius muitus, tai yra kaip atsakomoji priemonė diskriminaciniams veiksams tos valstybės, kurios prekėms nustatomi tie muitai;
  - antidempingo muitus, kurie įvedami užfiksavus dempingo faktą (kaina mažesnė už gamybos kaštai);
  - kompensacinius muitus, kai importas yra subsidijuojamas kitos valstybės ir jos prekės yra pigesnės;
  - protekcinis muitus, jie įvedami laikinai, jeigu yra užfiksuotas faktas, jog sparčiai augantis importas žlugdo vietinių gamintojų verslą, bei išstumia vietinius gamintojus [41. P.27].

Dažniausiai skiriami muitai yra importo, eksporto ir tranzito muitai, tai yra pagal prekių kryptį. Importo muitas imamas importuojant prekes iš kitų valstybių, toks muitas skaičiuojamas nuo kiekvienos prekės vertės ir, kuo prekės vertė didesnė, tuo muitas mažesnis. Viduramžiais importo muitus buvo sunku atskirti nuo tranzito muitų. Dažniausia buvo renkami mokesčiai iš pirklių, kurie veždavo prekes pro punktą, kuris tiesiog rinko mokesčius.

Tranzito muitas imamas, kad pro šalį punkto kuris tiesiog renka mokesčius vežamos prekės. Viduramžiais tai buvo labiausiai paplitęs muitas, jis buvo renkamas iš pirklių, kurie per feodalo žemes, sąsiaurį, bažnyčią, plukdydavo ar veždavo prekes tik vienijantis ar vienijant atskiras kunigaikštystes į valstybes tranzito muitai būdavo palaipsniui naikinami ir keičiami importo muitais [38]. Taigi šiuo metu tranzito muitai beveik nenaudojami.

Eksporto muitas imamas eksportuojant prekes, taigi eksporto muitai renkami eksportuojant prekes ir dažniausiai jie imami nuo žaliavų. Valstybės siekdamos užtikrinti, kad vidaus gamintojai turėtų pigesnių žaliavų uždeda muitais eksportuotojams žaliavas.

Muitų tarifai (parametras, skirtas nustatyti maito dydžiui), tai yra maitų skaičiavimo būdai yra skirstomi į specifinius, vertybinius (advaliorinis) (angl. valorem) bei mišrius.

Specifinis tarifas yra suprantamas kaip tam tikra fiksuota pinigų suma kiekvienam importuojamam prekės vienetui, skaičiuojamas nuo prekių kiekio (dauginamas nustatytas mokestis iš prekių kiekio), o vertybinis tarifas yra nurodomas procentais nuo importuojamos prekės vertės, skaičiuojama nuo prekių vertės (dauginamas nustatytas mokestis iš prekių vertės) tuo tarpu mišrus tarifas skaičiuojamas nuo prekių vertės ir kiekio (dauginamas nustatytas mokestis iš prekių vertės ir pridėdama padaugintas nustatytas mokestis iš prekių kiekio) [31. P.187].

Be muitų gali būti naudojamos kvotos, jos yra suprantamos kaip vyriausybės nustatyta didžiausia leidžiama produkcijos importo ar eksporto apimtis. Skiriamos importo kvotos ir eksporto kvotos. Importo kvota yra vyriausybės nustatyta didžiausia leidžiama produkcijos importo apimtis [11. P.87]. Tokios importo kvotos gali būti taikomos siekiant tam tikrų tikslų, kaip pavyzdžiui, apsaugoti šalies gamintojus nuo pernelyg didelės užsienio konkurencijos, arba kainų stabilumui vidaus rinkoj palaikyti, taip pat naudojamos norint ekonomiškiau panaudoti užsienio valiutą bei gauti ekvivalentines prekybines nuolaidas iš kitų šalių ar išvengti per didelės šalies priklausomybės tų produktų atžvilgiu, kurių nacionalinis ūkis negamina .

Eksporto kvota suprantama kaip vyriausybės nustatyta didžiausia leidžiama produkcijos eksporto apimtis ir yra naudojama siekiant aprūpinti šalies vartotojus pakankamomis prekių atsargomis žemomis kainomis, baiminantis, kad baigsis gamtiniai išteklių bei didinti eksportuojamų prekių kainas, ribojant jų išvežimą iš šalies [11. P.87].

Tarptautinės prekybos politikai įgyvendinti taip pat yra taikomos tokios priemonės kaip netarifiniai apribojimai, kurie pagal R. M. Dunn ir J. H. Mutti, liberalizuojant užsienio prekybą pastaruoju metu, vis labiau yra taikomi ir atitinkamai to pasėkoje mažėja tarifinių barjerų apimtys [16].

Netarifiniai prekybos barjerai yra apibūdinami kaip įvairios priemonės, kurios draudžia arba riboja prekių importą arba eksportą. Ekonominiai draudimai ir apribojimai visų pirma apima priežiūros arba apsaugos priemones ir kiekybinius apribojimus [41. P.29]. Valstybės gali sudaryti netarifinį barjerą kokybės arba sveikatingumo standartų forma, šie barjerai yra sunkiai įveikiami, jeigu kokybės standartai rūpinasi šalies žmonių sveikata, jie gali būti pateisinami, nors prekybos apribojimas ir bus nuostolingas, tačiau, jei tokių standartų poveikis sveikatai nežymus, tai juos galima laikyti importo apribojimo priemone, taip pat šalis gali naudoti ir daugiau nemuitinių barjerų, t. y. kompleksą būtinų ir brangių muitinės procedūrų, kuriomis siekiama užlaikyti bei trukdyti prekių įvežimą.

Visgi netarifinės priemonės taikomos siekiant apsaugoti vietos prekių gamintojus, taip pat apsaugoti gyventojų (prekių vartotojų) sveikata, aplinką, moralę, religiją bei užtikrinti nacionalinį saugumą. Gali būti organizuojama vieša agitacija pirkti savo šalies prekes arba importuojamos prekės bandomos sulaikyti pasienyje taip pat taikomi dirbtiniai formalumai

muitinėse, ypač griežta standartų, sertifikatų sistema, tam tikri reikalavimai prekės įpakavimui, licencijavimo sistema ir pan. [44. P.541].

Licencijavimą valstybių vyriausybės naudoja užsienio prekybai reguliuoti, kai nėra taikomi muitai arba, kai jie nepakankamai (neefektyviai) apsaugo vidaus rinką, taip pat, kai siekiama išlaikyti atitinkamas gamybos proporcijas tarp užsienio ir vietinės žaliavos, jog tuo atveju, jei padidėtų importas, valstybė vietos gamintojai nepatirtų nuostolių. Licencija yra suprantama kaip specialus dokumentas, kurį valstybės valdžia išduoda užsienio prekybos subjektams. Licencijos priimtose naudoti tiek išsivysčiusiose šalyse, tiek ir besivystančiose ir yra skiriamos dvi licencijų rūšys, tai yra:

- vienkartinė (vienkartinis leidimas, vienam prekybiniam sandoriui licencijoje numatyta prekei);
- bendroji (toks dokumentas numato, jog jį turintysis gali ilgą laiką (iki vienerių metų) laisvai prekiauti prekėmis, nurodytomis specialiuose sąrašuose) [11. P.91].

Dar vienas netarifinis apribojimas yra eksporto subsidijos, kurios apibūdinamos kaip vyriausybės piniginiai išmokėjimai ūkio subjektams, eksportuojantiems savo produkciją į užsienio valstybes. Tokios subsidijos didina eksportą, taip pat turi įtakos gryniesiems visuomenės kaštams, bei didina vietinę gamybą. Eksporto subsidijos yra skirstomos į tiesiogines, kurios dar skirstomos į specifines ir vertybines eksporto subsidijas, ir netiesiogines [11. P.105]. Tiesioginės specifinės eksporto subsidijos yra suprantamos kaip eksportuotojams vyriausybės skiriamos fiksuotos pinigines išmokos už eksportuojamos prekės vienetą, o tiesioginės vertybinės – kai nustatomas fiksuotas procentas nuo eksportuojamos prekės vertės. Netiesioginės eksporto subsidijos apibūdinamos kaip vyriausybės suteikta parama eksportuotojams, organizuojant užsienyje parodas, mugės, reklamuojant prekes, pateikiant informaciją apie verslo rinkos svyravimus bei padedant užmegzti verslo kontaktus.

Pastaruoju metu tendencijos rodo, jog vis labiau liberalizuojant prekybą, užsienio prekybos reguliavimui mažiau taikoma tarifinių apribojimų ir atitinkamai daugiau netarifinių priemonių. Taip pat plečiant prekybinį bendradarbiavimą tarp šalių, siekiama priimti palankią prekybos politiką prekių mainams tarp valstybių, todėl pasaulio valstybės gali vykdyti ir bendrą užsienio prekybos politiką, kaip kad pavyzdžiui, Europos Sąjungos bendroji rinka.

Taigi įvairios priemonės tarptautinėje prekyboje, tiek tarifiniai, tiek netarifiniai barjerai leidžia apsaugoti gyventojus (vartotojus) apribojant įvežamus maisto produktus, apsaugoti valstybės ekonominius interesus, aplinką, kultūrą, užtikrinti nacionalinį saugumą, bei apsaugoti vietinės pramonės gamintojus nuo užsienio konkurencijos.

Dar kitais atvejais yra teigiama, jog prekyba turi neigiamą įtaką visuomenės vertybėms, idėjoms ar elgesio normoms. Tokiu atveju teigiama, jog prekyba nepaisydama tradicijų ir

papročių, skatina troškimą vartoti atvežtines prekes, kartais net žalingas tam tikros šalies gyventojams [41. P.16].

Atsižvelgiant į šiuos tarptautinės prekybos privalumus bei trūkumus, galima teigti, jog būtų tikslinga įsivežti tik tokią vartojimui skirtą produkciją, kurios šalyje pagaminti neįmanoma. Tačiau, bet kokių atveju užsienio prekyba skatina ekonominę vystymąsi, geriau tenkina vartotojų poreikius.

Svarbu yra tinkamai parengti ir įgyvendinti tarptautinę prekybą reguliuojančią politiką, numatyti atitinkamas prekybos priemones. Ypatingai šiuo metu, kai tarptautinė rinka plečiasi, didėja konkurencija bei yra įnešama daug naujovių, be galo svarbu stebėti bei analizuoti informaciją, žinoti, kas vyksta rinkos teritorijoje, kokią politiką ir kokias priemones prekybai naudoja kitos šalys, išsiaiškinti vartotojų poreikius, esančią prekių rinkoje pasiūlą ir paklausą taip pat įvertinti prekybos partnerius, konkurentus, kad galėtų būti vykdoma efektyvi prekyba tarptautiniu mastu, atnešanti ne tik vietiniams gamintojams (įmonėms) ar vartotojams naudą, bet ir skatintų visos valstybės ekonomikos augimą.

4. LIETUVOS UŽSIENIO PREKYBOS POLITIKA

4.1. Tarptautinės prekybos Lietuvoje teisinis reglamentavimas

Lietuvoje iki įstojimo į Europos Sąjungą užsienio prekyba buvo reglamentuojama dvišalėmis ir daugiašalėmis tarptautinėmis sutartimis. Jas sudaro laisvosios prekybos, ekonominio bendradarbiavimo sutartys bei įsipareigojimai Pasaulio prekybos organizacijoje ir Lietuvos Respublikoje galiojantys teisės aktai [55. P.37].

Aktyvus dalyvavimas dvišaliuose ir regioniniuose prekybos susitarimuose Lietuvai tapo pagrindine užsienio prekybos politikos vykdymo tendencija, kuri įtvirtinta įstojus į Europos Sąjungą. Pirmosios laisvosios prekybos sutartys pasirašytos 1992–1993 m. su kai kuriomis ELPA (Europos laisvosios prekybos asociacija, kuriai šiuo metu priklauso Islandija, Lichtenšteinas, Norvegija ir Šveicarija) šalimis. Politiškai svarbiausia, kaip jau minėta, buvo 1994 m. pasirašyta laisvosios prekybos sutartis su ES ir įsigaliojusi 1995 m. pradžioje. Sutartyje numatyta, kad Europos Sąjunga ir šalis kandidatė per pereinamąjį laikotarpį palaipsniui įkurs laisvos prekybos zoną. ES pagal Laisvos prekybos sutarties reikalavimus įsipareigojo panaikinti visus eksporto ir importo maito mokesčius, kiekybinius apribojimus arba priemones, turinčias lygiavertį poveikį pramoninėms prekėms, kilusioms kandidatėje. Atitinkamai Lietuva įsipareigojo panaikinti eksporto ir importo maitus, kiekybinius apribojimus ir priemones, turinčias lygiavertį poveikį pramoninėms prekėms, kilusioms Bendrijoje.

Integracija į ES ir narystės joje perspektyva tapo lemiamu veiksmu, paskatinusiu trišalių susitarimų, liberalizavusių prekybą tarp Baltijos šalių, sudarymą ir dvišalių susitarimų su dauguma CELPA narių pasirašymą (Centrinės ir Rytų Europos laisvosios prekybos asociacija) [58]. Taip pat buvo sukurta integruota trijų Baltijos šalių laisvosios prekybos erdvė. Visi šie veiksniai, sutartys leido plėsti tarptautinius ryšius, įsiliejant į užsienio rinkas ir taip gerinti Lietuvos ekonominę padėtį.

Galima teigti, jog nuo pat nepriklausomybės atkūrimo Lietuva stengėsi įsilieti į tarptautines rinkas bei organizacijas, todėl palaipsniui vykdė pagal pastarųjų reikalavimus priimtas nuostatas. Pasirašius įvairias prekybines, bendradarbiavimo sutartis imta pagal jas taikyti ir vykdyti užsienio prekybos politiką, pavyzdžiui, pasirašytos su ES prekybinės sutartys (žr. 3 lent.), palaipsniui keitė ir vykdomą prekybos politiką.

Tuo metu nepaisant sutarčių, pagrindinis Lietuvos užsienio prekybos reglamentavimo instrumentas buvo Maitų tarifų įstatymas, kuris nustato Lietuvos Respublikoje taikomų maitų rūšis, maitų taikymo atvejus, maitų tarifų importuojamoms į Lietuvos Respublikos maitų teritoriją ir eksportuojamoms iš jos prekėms sudarymo, tvirtinimo ir taikymo tvarką bei taikomas

visų juridinių ir fizinių asmenų vykdomam prekių importui į Lietuvos Respublikos muitų teritoriją ir eksportui iš jos [5].

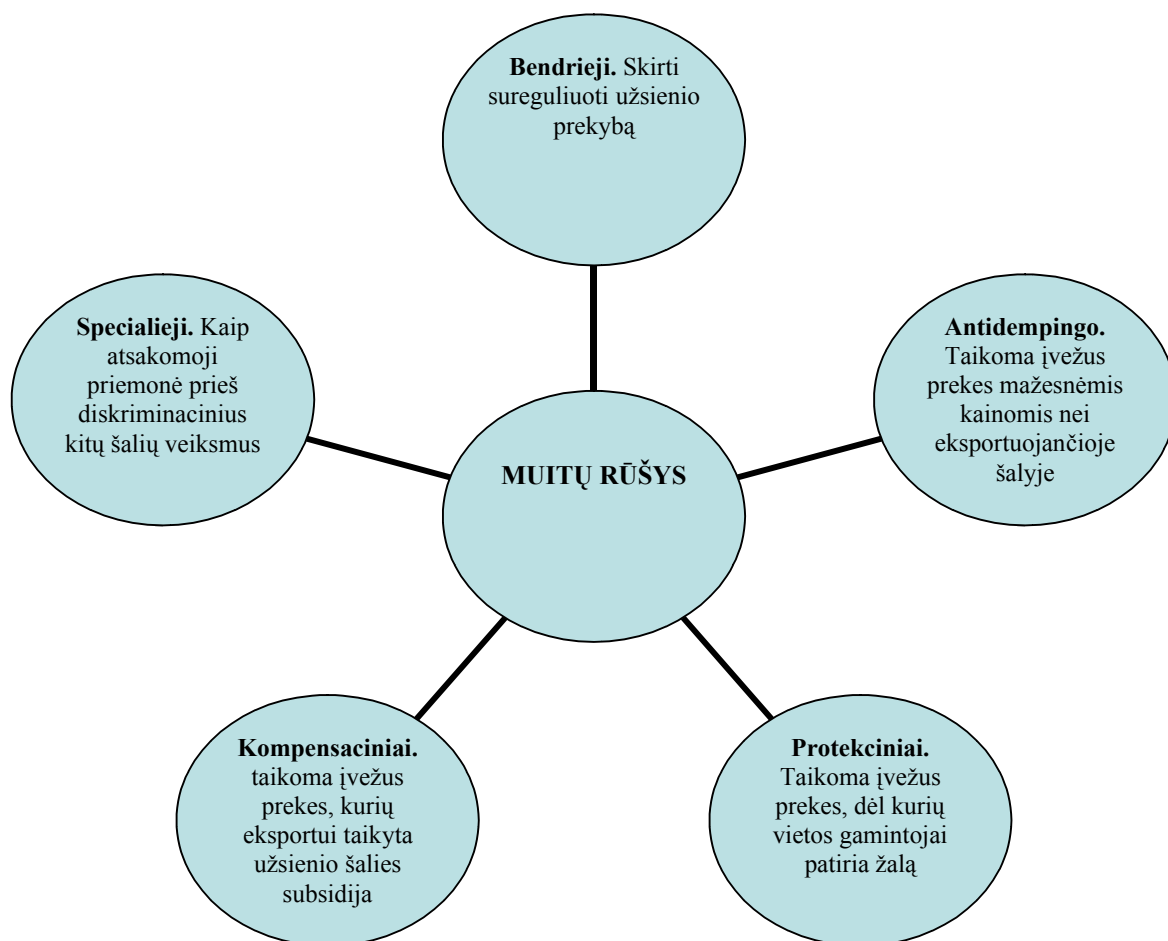
3 lentelė. **Pagrindinės ES ir Lietuvos prekybinės sutartys** (Vilpišauskas R. Lietuvos užsienio prekybos politika ir jos raida: veiksmų analizė [59])

Sutartis	Pasirašymo/ įsigaliojimo data	Pagrindinės nuostatos
Prekybos ir bendradarbiavimo sutartis	1992 05 11/ 1993 02 01	Nediskriminavimo principas bei didžiausio palankumo statuso suteikimas.
Sutartis dėl laisvosios prekybos ir su ja susijusių reikalų (Laisvosios prekybos sutartis)	1994 07 18/ 1995 01 01	Įteisintas laisvosios prekybos režimas tarp Lietuvos ir ES šalių.
Europos sutartis	1995 06 12/ 1998 02 01	Pripažintas siekis tapti ES nare, ekonominis bendradarbiavimas konkurencijos politikoje, paslaugų, kapitalo ir darbo jėgos judėjime, aplinkos apsaugoje ir kitose srityse. Nubrėžtos pagrindinės tolesnių prekybinių santykių plėtojimo kryptys.

Muitų tarifų įstatyme numatyta, jog muitai yra suskirstyti į penkias rūšis (žr. 4 pav.) ir renkami (sumokami) už visas į Lietuvos Respublikos muitų teritoriją importuojamas ir eksportuojamas iš jos prekes. Visas kitas taikomas prekybos priemonės (antidempingas, kompensacinės, protekcinės priemonės) numatė atskiri, nuo įstojimo į ES datos negaliojantys Lietuvos Respublikos teisės aktai, tai yra :

- LR antidempingo įstatymas (skirtas sudaryti teisinės sąlygas ginti Lietuvos gamintojus nuo prekių importo dempingo kainomis [1]);
- LR protekcinį (apsaugos) priemonių įstatymas (skirtas sudaryti teisinės sąlygas ginti vietinius gamintojus nuo juos žlugdančio prekių importo į Lietuvos Respublikos muitų teritoriją [6]);

- LR kompensacinių muitų įstatymas (skirtas sudaryti teisinės sąlygas ginti vietinius gamintojus nuo užsienio valstybės subsidijuotų prekių importo, darančio žalos vietiniams gamintojams [2]);
- LR muitinės kodeksas (skirtas prekių importo, eksporto ir tranzito tvarkai, su ja susijusių muitinės procedūrų atlikimo, importo ir eksporto muitų ir mokesčių, taip pat importo ir eksporto draudimų, apribojimų ir kontrolės priemonių taikymo bei muitinės veiklos pagrindų reglamentavimui [4]) ir kt.

4 pav. **Muitų rūšys pagal LR muitų tarifų įstatymą** (LR muitų tarifų įstatymas.

Valstybės žinios. 1998 03 25, Nr. 28-727.)

Žinoma, jog pasirašius Europos sutartį, pagal ją susitariančios šalys viena kitos atžvilgiu taiko tam tikras prekybos priemones, skirtas apriboti išaugusį importą į šalies rinką ir kitus veiksnius. Antidempingo priemonės taikomos tais atvejais, kai prekės užsienio rinkose parduodamos dempingo kainomis ir tai daro žalą importuojančios šalies panašių prekių gamintojams. Protekcines priemones reglamentuoja Europos sutarties 30 straipsnis, kuriame

teigiama, jog tokias priemones gali būti taikomos dėl išaugusio tam tikrų prekių importo ir jo daromos žalos vietos gamintojams [11. P.35]. Taikant atitinkamas priemones pagal sutartis, galima pastebėti, jog ir ES sudarydama savo taisykles atsižvelgia į PPO dokumentuose numatytas metodikas bei jomis vadovaujasi tarptautinės prekybos įgyvendinime.

Taigi iki įstojimo į ES Lietuvoje užsienio prekybai įgyvendinti taikomi Lietuvos Respublikos atitinkami priimti teisės aktai, skirti užsienio prekybos reguliavimui taip pat nuostatos pagal pasirašytas bendras sutartis su ES, bei pagal kitas dvišales bei daugiašales sutartis ir PPO numatytas taisykles.

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, pagal numatytus susitarimus, užsienio prekybos reguliavimas perėjo Europos Sąjungos bendrai vykdomai politikai, kadangi užsienio prekybos politika yra išimtinė ES kompetencija ir jos režimo nustatymas yra deleguotas Europos Sąjungos Tarybai bei Europos Komisijai, taigi Lietuvos Respublika, tapdama ES nare, įsijungė į bendrąją Europos Sąjungos prekybos politikos erdvę, kur visa užsienio prekyba yra reglamentuojama vieningai. Tai pat kadangi ES prekybiniai ryšiai su trečiosiomis šalimis reglamentuojami dvišalėmis ir daugiašalėmis sutartimis bei šaipareigojimais PPO, tai nuo 2004 m. gegužės 1 d. jos įsigaliojo ir Lietuvoje.

Europos Sąjungos Bendroji prekybos politika (BPP) yra viena iš trijų sričių, kurią Romos sutartis priskyrė išskirtinei Europos Bendrijos kompetencijai. Europos Teisingumo teismas patvirtino išskirtinę Bendrijos kompetenciją tarifų ir netarifinių barjerų srityse bei nustatyta, kad ES Ministrų Taryba kvalifikuota balsų dauguma sprendžia BPP ir Bendrojo išorės tarifo reikalus, kuriuos pateikia Europos Komisija. Atsakomybė už pasiektų susitarimų atitikimą Bendrijos politikai ir teisei priskirta ir Europos Komisijai, ir Ministrų Tarybai.

Besikeičianti pasaulinės prekybos aplinka, prekybos reglamentavimo instrumentai ir augantys lūkesčiai, kaip teigia V. Pugačiauskas, verčia plėtoti BPP ir susieti užsienio prekybos politiką su vidaus politikos sritimis, kurios nepriklauso išskirtinei Bendrijos kompetencijai, tačiau kurios būtinos efektyviam prekybos politikos įgyvendinimui [42]. Atitinkamai didėja su šia politika susijusių interesų grupių ratas. Be to, nyksta riba tarp prekybos politikos ir užsienio politikos apskritai, ir tai verčia imtis atitinkamų institucinių pokyčių.

Klausimams, susijusiems su Sąjungos bendros prekybos politikos formavimu ir įgyvendinimu bei jos išorės ekonomiais santykiais, yra įsteigtas Tarptautinės prekybos komitetas, kuris yra atsakingas už:

- finansinius, ekonominius ir prekybinius ryšius su trečiosiomis šalimis ir kitomis regioninėmis organizacijomis;
- techninio derinimo ir standartizacijos priemonės tarptautinės teisės dokumentų reglamentuojamose srityse;

- santykius su svarbiomis tarptautinėmis organizacijomis ir organizacijomis, skatinančiomis ekonominę bei prekybinę integraciją už Sąjungos ribų;

- santykius su PPO, įskaitant jos parlamentinę veiklą [19].

Taip pat komitetas palaiko ryšius su tarpparlamentinėmis delegacijomis dėl santykių su trečiosiomis šalimis ekonominiais ir prekybos aspektais.

Pagrindinis dokumentas, kuriame apibrėžiama ES bendroji užsienio prekybos politika yra Europos bendrijos steigimo sutartis. Minėtoji politika yra bendra visoms šalims narėms, tai suprantama kaip kad šalys vadovaujasi tokiais pačiais principais ir nuostatomis. Lietuvai įstojus į ES buvo pašalinti iki tol tebegalioję prekybos apribojimai, tai yra: antidempingo muitų ir kitų prekybos apsaugos priemonių grėsmė, apribojimai prekybai žemės ūkio produktais bei muitinės procedūros [57]. Taigi įstojusios šalys, kartu ir Lietuva, turėjo suderinti savo užsienio prekybos politiką su ES išorės prekybos politika, kas apima:

- vienodų importo muitų taikymą produktams, įvežamiems iš Rusijos, JAV ir kitų trečiųjų šalių;

- pasirašytų prekybos sutarčių suderinimą;

- tų pačių prekybos apsaugos bei eksporto skatinimo priemonių taikymą ir kt. [57].

Taigi Lietuva derindama taikomus muitus, turi tam tikrais atvejais padidinti konvencinius importo muitus, įvežamoms chemijos prekėms, žemės ūkio produktams, elektronikos gaminiams ir pan., o kitais atvejais importo muitus sumažinti, pavyzdžiui, benzino muitą.

Pasikeitęs prekybos režimas reiškia, kad nuo įstojimo dienos į sąjungą, Lietuva taiko muitų tarifus, kiekybinius ir kitokius apribojimus trečiosioms valstybėms, kokius taiko Europos Sąjunga. Lietuvoje pagaminti produktai įgyja Europos Sąjungos kilmę ir trečiosios šalys taiko jiems tokius pat muitų tarifus, kaip ir kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse pagamintiems produktams. Lietuvoje galioja Europos Sąjungos sudarytos laisvosios prekybos (preferencinės) sutartys su Makedonija, Alžyru, Egiptu, Izraeliu, Libanu, Maroku, Palestina, Sirija, Tunisu, Jordanija, Pietų Afrika, Meksika, Čile, ir ACP (Afrikos - Karibų jūros - Ramiojo vandenyno) šalimis. Šios (preferencinės) sutartys reiškia, kad menkai išsivysčiusių ir besivystančių šalių prekės į Lietuvą importuojamos palankesnėmis sąlygomis nei iš kitų trečiųjų šalių [11. P.38].

Visos ES valstybės narės, ne tik taiko tuos pačius muitus užsienio prekybos partneriams, bet ir laikosi tų pačių prekybos susitarimų. Pavyzdžiui, prekybos pramonės gaminiais srityje ES turi išimtinę kompetenciją, valstybės narės negali vienašališkai nuspręsti, kokius importo muitus taikyti ar kokius prekybos susitarimus pasirašyti su trečiosiomis šalimis. Tarptautinėse derybose dėl prekybos Europos Sąjungai atstovauja jos institucija, tai yra Europos Komisija.

Išanalizavus ES bendrąją užsienio prekybos politiką galima pastebėti, jog importo režimas labai priklauso nuo prekių kategorijos ir prekybos partnerių. Vadinamosioms jautriosioms prekėms (prekėms, gaminamoms ES valstybėse narėse, ypač tose šakose, kuriose gamintojai yra gerai organizuoti arba kuriose dirba nemažai žmonių) ES taiko muitus, didesnius už vidutinius apribojimus, tai yra tokioms prekėms kaip žemės ūkio produktai, tekstilės gaminiai, plienas, chemijos gaminiai bei automobiliai. Šioms prekėms ne tik taikomi didesni už vidutinius importo muitai, bet ir įvairios netarifinės apsaugos priemonės.

ES taip pat taiko apsaugos priemones tokias kaip kvotas, savanoriškus eksporto apribojimus bei aukštus produktų standartus. Importuojamoms žemės ūkio prekėms taikomi specifiniai mokesčiai, be to, jų importą apsunkina ES teikiamos paramos priemonės ES ūkininkams. ES užsienio prekybos politikos priemonės skirstomos ne tik pagal produktus, bet ir pagal prekybos partnerius. Paprastai ES taiko mažesnius apribojimus kaimyninėms šalims, susietoms su ES glaudesniais politiniais ryšiais, bei istoriškai artimoms šalims, pavyzdžiui, buvusioms kolonijoms.

Didžiausio palankumo statusą, tai yra PPO nustatytą prekybos statusą, ES taiko tik kelioms šalims, tarp jų JAV ir Japonijai. Būtent šioms šalims yra taikomi didžiausi konvenciniai importo muitai (didžiausio palankumo statuso muitai), nepaisant to, kad jos yra pagrindinės ES prekybos partnerės.

Nors ES yra pasirašiusi daug laisvosios prekybos sutarčių, dažniausiai jos neapima prekybos žemės ūkio produktais ir kai kuriomis kitomis „jautriosiomis“ prekėmis. Dėl įvairių išimčių ir skirtingų preferencijų tam tikroms prekių kategorijoms bei trečiosioms šalims taikymo ES užsienio prekybos politika apibūdinama kaip protekcionistinė tradicinių „jautrių“ prekių importo atžvilgiu. Tokios priemonės mažina jos skaidrumą, lemia papildomas išlaidas bei apsaugo vietinius gamintojus vartotojų sąskaita.

Vis dėlto, nepaisant tebetaikomų prekybos apsaugos priemonių, kai kurių produktų atžvilgiu, ES tęsia užsienio prekybos laipsnišką liberalizavimą. Tai sąlyga, kad galima tiktis, jog tai prisideda prie tarptautinės prekybos plėtros bei šalių gerovės augimo.

Taigi Lietuva būdama vieningoje ES rinkoje (svarbiausios keturios laisvės: prekių judėjimas; paslaugų judėjimas; kapitalo judėjimas; darbo jėgos (asmenų) judėjimas), dalyvauja formuojant bendrąją prekybos politiką ir ją įgyvendina, kur svarbiausia muitų sąjungos režimas.

Lietuva trečiųjų šalių atžvilgiu taiko ES prekybos režimą ir atitinkamai trečiosios šalys Lietuvos atžvilgiu taiko tą patį prekybos režimą kaip ir kitoms ES šalims, o prekyba tarp Lietuvos ir ES vyksta vidaus rinkos sąlygomis.

Trečiųjų šalių atžvilgiu taikomi tokie bendri prekybos politikos instrumentai: muitų tarifai, kiekybiniai apribojimai, prekybos apsaugos instrumentai, vieningos muitinės procedūros.

Pagrindiniai išskiriami prekybos politikos instrumentai yra tarifinės, netarifinės priemonės bei kiti mechanizmai (žr. 5 lent.).

Muitai taikomi užsienio prekybos reguliavimui yra išskiriami tokie:

- Bendrieji muitai:
  - konvenciniai – nustatyti vykdant Pasaulio Prekybos organizacijoje prisiimtus įsipareigojimus;
  - autonominiai – nustatyti vienašališkai, daugiausiai Europos Komisijos sprendimu;
  - muitai, taikomi priklausomai nuo prekių galutinio vartojimo (pavyzdžiui, civilinei aviacijai skirtoms prekėms).
- Muitai žemės ūkio produktams:
  - nustatyti įgyvendinant Bendrąją žemės ūkio politiką arba sudarius atitinkamus susitarimus;
  - kombinuotieji arba alternatyviniai;
  - nustatyti naudojant žemės ūkio komponentus – papildomą muitą už cukrų ir papildomą muitą už miltus;
  - taikomi klasifikuojamoms prekėms;
  - naudojamas taip vadinamas “Meursing” kodas, kuris yra nustatomas priklausomai nuo produkto sudėtyje esančių elementų: krakmolo/gliukozės, sacharozės/invertuoto cukraus/izogliukozės, pieno baltymų ir pieno riebalų.
- Kompensaciniai muitai:
  - nustatyti Bulgarijos ir Rumunijos kilmės vaisiams ir uogoms;
  - taikomi tuomet, kai importo kaina mažesnė už nustatytą minimalią kainą;
  - apskaičiuojamas kaip skirtumas tarp importo ir minimalios kainos.
- Muitai žemės ūkio produktams:
  - sumažinti muitai grūdams – taikomi priklausomai nuo to, per kokį uostą arba kokios rūšies transportu atgabenta į ES (naudojami papildomi kodai);
  - papildomi muitai cukrui ir melasai;
  - papildomi muitai paukštienai;
  - cukraus ir paukštienos sektoriuose taikoma reprezentacinių kainų sistema, kombinuojant papildomų muitų ir garantijų pateikimo mechanizmus.
- Preferenciniai muitai:
  - bendrųjų preferencijų sistema: preferenciniai muitai, taikomi pateikus sertifikatą tam tikra nustatyta forma;
  - laisvoji prekyba: preferenciniai muitai, taikomi pateikus sertifikatą atitinkama forma [47].

Taip pat, kaip užsienio prekybos reguliavimo priemonė, yra taikoma taip vadinama įvežimo kainų sistema, kuri taikoma vaisiams ir daržovėms, pagal atitinkamą reglamentą ir numatytą vertės matavimo sistemą. Žemės ūkio produktams yra taikomos tokios užsienio prekybos reguliavimo priemonės, tai yra dviejų rūšių licencijos: AGRIM (pvz., grūdai, pienas, jautiena, cukrus, vynas, ryžiai ir kt.) ir AGREX (pvz., grūdai, jautiena, cukrus, ryžiai ir kt.) bei Eksporto subsidijos, skirtos pagrindiniams ir perdirbtiems žemės ūkio produktams [47].

Beje, yra taikomas numatytoms sritims pagal preferencinius susitarimus ar nustačius autonomiškai, muitų suspendavimas, tai yra: žuvims ir žuvies produktams taikant referencinių kainų sistemą, avialinijoms skirtoms prekėms, prekėms, skirtoms laivams ar kitoms plaukiojančioms konstrukcijoms, karinei įrangai bei karinės paskirties prekėms.

Nuo narystės ES pradžios, vadovaudamasi Europos Komisijos priimtomis nuostatomis dėl autonominio tarifų sustabdymo ir kvotų, Lietuva gali kreiptis į Europos Komisiją dėl muitų suspendavimo ir kvotų suteikimo, tokios galimybės tikslas yra padėti Europos Sąjungos įmonėms įsivežti žaliavas, pusfabrikačius ar sudedamąsias dalis be įprastų privalomųjų muitų.

Taip pat yra suteikiamos muitų lengvatos farmaciniais produktams, talpykloms ir pakavimo medžiagoms, civilinei aviacijai, laivams ir plaukiojančioms konstrukcijoms skirtoms prekėms, fiksuoto dydžio muitai (3,5 proc., neviršijančios 350 eurų vertės fiziniams asmenims skirtos siuntos/ keleivių daiktai), palankaus tarifų režimo taikymas dėl prekių rūšies (netinkamos vartoti maistui prekės (dėl denatūrantų), sėklos, negatavi sietų audiniai, tam tikrų rūšių šviežios vynuogės, tabakas ir nitratas).

Antidempingo priemonės taikomos daugiau kaip 200 prekių atžvilgiu (geležies ir plieno produktams, chemijos prekėms ir kt.), protekcinės priemonės (taikytos lašišų importui), atsakomosios priemonės (prekyboje su JAV taikomi papildomi muitai).

ES šalys narės kas savaitę privalo teikti tam tikras ataskaitas, kuriose pateikiami duomenys apie importuotų prekių apimtis, nustatytas remiantis muitinės deklaracijų duomenimis, kadangi Europos Komisija, remdamasi šalių narių pateiktais muitinės deklaracijų duomenimis vykdo ES užsienio prekybos apimčių stebėjimą bei priežiūrą, kas gali būti taikoma ne tik dėl prekių srautų, bet ir dėl kovojimo su muitinės apgavystėmis prekių klasifikavimo srityje, vykdamas kai kurias Bendrosios žemės ūkio politikos priemones, pavyzdžiui, stebint pagal licencines kvotas importuojamų prekių apimtį, ir pan.

Visą bendrijos užsienio prekybą reglamentuoja tūkstančiai teisės aktų, tai yra, Bendrasis muitų tarifas (Tarybos reglamentas dėl tarifų ir statistinės nomenklatūros ir bendrojo muitų tarifo), bei kiti individualūs reglamentai dėl tarifinių kvotų, muitų suspendavimo, antidempingo/protekcinė priemonių ir kt.

Atsižvelgiant į tai, kad ES – tai muitų sąjunga (1993 metais pertvarkyta į vidaus rinką), visos užsienio prekybos reguliavimo priemonės turi būti taikomos vienodai visose ES šalyse narėse ir šiuo tikslu Europos Komisija yra sukūrusi priemonę, kuri skirta vienodai taikyti ES užsienio prekybos priemones, tai yra taip vadinamas integruotas tarifas TARIC. Tai yra duomenų bazė, kurioje sukaupti duomenys apie visas ES užsienio prekybos tarifinio reguliavimo priemones ir kai kurias netarifinio reguliavimo priemones, nustatytas įvairias teisės aktais. TARIC yra sudaromas remiantis Europos Bendrijos Kombinuotąja nomenklatūra (KN). Lietuvoje, vadovaujantis Lietuvos Respublikos muitinės įstatymo nuostatomis, TARIC papildomas Lietuvos duomenimis ir tokiu būdu sudaromas Lietuvos Respublikos integruotas tarifas LITAR ir tai yra informacijos apie ES bei nacionalinius maitus ir mokesčius bei kai kuriuos draudimus ir apribojimus rinkinys, sudarytas ir tvarkomas kaip kompiuterinė duomenų bazė [36].

ES prekybai taiko įvairias ir galima teigti gausias prekybos politikos priemones (žr. 4 lent.), be to, atitinkamai parinktas pagal atskiras valstybes, su kuriomis sudarytos įvairios prekybinės sutartys ar susitarimai. Taigi Lietuvai įgyvendinant bendrąją politiką tenka susidurti su šia įvairove, kas galima teigti apsunkina šia veikla užsiimančias institucijas bei kitus subjektus susiduriančius su užsienio prekyba.

4 lentelė. **Pagrindinės ES prekybos politikos priemonės** (Karoblis R. ES užsienio prekybos pagrindiniai elementai. Lietuvos dalyvavimas formuojant ES užsienio prekybos politiką: prioritetai, veiksmai ir problematika [27])

PRIEMONĖS RŪŠIS	PRIEMONĖ IR JOS TAIKYMAS
Tarifinės priemonės	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Muitų tarifai ir tarifinės kvotos. Taikoma pagal išsipareigojimus PPO (numatytas aukščiausias galimas muitų tarifas) taip pat išsipareigojimais pagal preferencines sutartis (laisvosios prekybos ir muitų sąjungos sutartys), pagal bendrosios preferencijas besivystančioms šalims bei vidinius poreikius ir konkurencingumo padėtį. ▪ Taikomas ES muitų tarifas žaliavoms yra labai nedidelis arba nulinis; pramoninėms prekėms – 5 – 7 proc.; – žemės ūkio produkcijai – priklausomai nuo sudėties
Netarifinės priemonės	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kiekybiniai apribojimai ▪ Techninės kliūtys prekybai ▪ Sanitarinės fitosanitarinės priemonės ▪ Antidempingo priemonės ▪ Netarifinės priemonės ▪ Kompensacinės priemonės ▪ Protekcinės (safeguard) priemonės ▪ Valstybės parama: ▪ Pramonei ▪ Žemės ūkiui

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Administracinės – procedūrinės : ▪ Licencijavimas ▪ Muitinis įvertinimas ▪ Tikrinimas prieš pakraunant ▪ Muitinės procedūros ▪ Kilmės taisyklės
Kiti mechanizmai	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Įsipareigojimai prekybos paslaugomis srityje ▪ Rinkos atvėrimas (tiekimas per sieną, vartojimas užsienyje, įsisteigimas, fizinių asmenų paslaugos) ▪ Taisyklės (vidaus reguliavimas, konkurencijos, antimonopolinės nuostatos, pripažinimo klausimai) ▪ Intelektinės nuosavybės apsauga ▪ Pagrindinių tarptautinių konvencijų laikymasis ir užtikrinimas ▪ Kova su padirbinėjimu ▪ Su investicijomis susijusios prekybos politikos priemonės (jų uždraudimas) ▪ Viešieji pirkimai

Europos Sąjunga bendroje prekybos politikoje yra linkusi pakankamai nemažai naudoti protekcinų priemonių, tai yra antidempingines priemones, kurios įteisintos PPO ir suteikiama teisė narėms jas taikyti, subsidijos ir kompensacinės priemonės bei apsauginės priemonės, ribojant importą [19]. Protekcinės priemonės gali riboti eksportą į tam tikrą šalį arba eksportą iš kitų regionų į bendriją. Tačiau šios priemonės nėra taikomos žemės ūkio produkcijai, kuri apima bendrą vidinę rinką ir yra reglamentuojama pagal atitinkamus straipsnius.

Šiuo metu ES prioritetiniai užsienio prekybos klausimai yra skirstomi daugiašaliu, sektoriniu, prekybos apsauginių instrumentų, dvišalių prekybinių klausimų, teminių klausimų lygiu. Analizuojant daugiašalius klausimus svarbiausia yra dalyvavimas PPO derybų raunduose ir būtent dabar į pabaigą einančiame Dohos raunde (planuojama baigti 2006 m. gruodžio mėn.). Raunde aptariami žemės ūkio, prekybos ne žemės ūkio produktais klausimai taip pat prekyba paslaugomis, prekybos sąlygų palengvinimas, sugriežtinant muitinės procedūrų taisykles, taipogi labai svarbūs klausimai apimantys prekybą ir aplinkosaugą. Be dalyvavimo tokiuose raunduose, svarbūs taip pat reguliarūs PPO klausimai, tokie kaip organizacijos funkcionavimo užtikrinimas ir bendrojo pobūdžio prekybos klausimai, PPO ginčų sprendimas ir kt. Sektoriniai klausimai apima sektorines sritis, tai yra: tekstilė, plienas, laivų statyba, atliekos, medikamentai ir viešoji sveikata, o prekybos apsauginiams instrumentams priskiriama tyrimai, monitoringas, stebėjimas, kokias priemones naudoja trečiosios šalys, taip pat rinkos ekonomikos valstybės statuso apibūdinimas [27]. Monitoringas, stebėjimas yra svarbūs, kadangi tam, kad palengvintų Europos Sąjungos eksportuotojų įėjimą į kitas rinkas, Europos Komisija renka informaciją apie įvairių šalių taikomus muitų tarifus bei prekybos apribojimus Europos Sąjungos kilmę turinčioms prekėms, taip pat informaciją apie šių valstybių importo procedūras.

Dvišaliams prekybiniais klausimams priskiriama Europos ir Rusijos santykių padėtis dėl bendros ekonominės erdvės, santykiai su kitomis valstybėmis ir ypač Rytų šalimis (Ukraina, Armėnija, Gruzija, Baltarusija ir pan.), tai pat kitomis ne europinėmis šalimis. Teminiai prekybiniai klausimai apima prekybos ir konkurencingumo analizę, tekstilės klausimus bei dvišalius regioninius klausimus ypač su NVS šalimis [27].

Atitinkamai Lietuva irgi turi savus užsienio prekybos prioritetus, žinoma ES bendrosios politikos kontekste, tai yra: ji palaiko idėją, jog reikia pagelbėti trečiosioms šalims dėl jų rinkų atvėrimo. Suvokiama, jog prekybos liberalizavimas yra nuolat vykstantis ir ilgalaikis procesas, todėl yra svarbu, kad rinkos atvėrimas būtų vykdomas pagal tarptautinius įsipareigojimus, pasinaudojant juose suteiktomis teisėmis ir išimtimis, atsižvelgiant į nacionalinės pramonės struktūrą, socialines pasekmes ir kitus kriterijus. Lietuva yra aktyvioje pozicijoje dėl antidempingo priemonių ir apsaugos priemonių. Tai pat ji pritaria regioninių iniciatyvų skatinimui su NVS šalimis. Žinoma, jog Lietuva yra maža šalis, todėl jai labai svarbu užtikrinti bet kokios veiklos efektyvumą.

Taigi įstojusi Lietuva perėmė ES taikomas nuostatas prekyboje, kartu perdavė užsienio prekybos klausimų sprendimą atitinkamoms ES institucijoms ir yra taikoma bendra visai Sąjungai prekybos politika.

4.2. Lietuvos muitinės ir jų veiklos pokyčiai įstojus į ES

Lietuva, atgavusi nepriklausomybę, siekė integruotis į ES, vienas pagrindinių ES bendrosios rinkos elementų yra muitų sąjunga, kuri remiasi laisvu prekių, asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimu. Esant muitų sąjungai panaikinami visi muitų mokesčiai tarp ES valstybių, o su trečiosiomis, nepriklausančioms ES, šalimis vykdoma bendra užsienio prekybos ir muitų politika. Taigi rengiantis narystei muitinės turėjo patirti daug pertvarkymų, tai yra reikėjo pertvarkyti administracinę struktūrą, įdiegti informacines sistemas, turinčias sąsajas su ES informacinėmis sistemomis, modernizuoti postus prie būsimų išorinių ES sienų, parengti teisės aktus, atitinkančius ES teisės nuostatas ir kitus dalykus. Galima teigti, jog būtent muitinės ir patyrė didžiausią poveikį, bei pokyčius Lietuvai įstojus į ES.

Rengiantis Lietuvos narystei Europos Sąjungoje, 2002 metų liepos 1d. dešimt iki tol veikusių teritorinių muitinių buvo pertvarkytos į penkias, veikiančias didžiausiuose Lietuvos miestuose – Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. Europos Sąjungos vidaus rinką saugo mobilios pareigūnų grupės, tikrinančios krovinius pagal išankstinę informaciją, ypatingas dėmesys skiriamas bendradarbiavimui su teisėtu verslu, skatinant greitą ir sklandžią

užsienio prekybą. Tik įstojus į ES buvo nutraukta muitinės postų veikla prie valstybės sienos su Lenkija ir Latvija.

Lietuvai rengiantis tapti Europos Sąjungos nare ypatingai svarbus buvo tarptautinis bendradarbiavimas muitinės veiklos srityje. Žinoma, jog tik esant tarptautinei paramai Lietuvos muitinė įrengė modernius kelio postus, taip pat svarbus integruotos informacinės sistemos sukūrimas (Muitinės departamente įkūrus Informatikos skyrių buvo pradėta kurti Muitinės informacinė sistema) be kurios būtų neįmanoma įstoti į ES. Vėliau, 2001 m. sausio mėn., buvo įsteigtas Muitinės informacinių sistemų centras bei 2003 m. įdiegta muitinės deklaracijų apdorojimo sistema ASYCUDA, elektroninio deklaravimo sistema, Naujoji kompiuterizuota tranzito sistema (NCTS), kitos sistemos, užtikrinančios spartesnį krovinių judėjimą bei geresnę prekybos su trečiosiomis šalimis kontrolę [25].

1996 m. buvo LR Seimo priimtas Lietuvos Respublikos muitinės kodeksas, parengtas pagal Europos Sąjungos muitinės kodekso nuostatas ir suderintas su šiuo kodeksu bei pagrindinėmis muitinės veiklą reglamentuojančiomis tarptautinėmis konvencijomis. Muitinė šiuo kodeksu vadovavosi nuo 1998 metų iki 2004 m. gegužės 1-osios, kai įstojus į ES jos veiklą pradėjo reglamentuoti Bendrijos muitinės kodeksas, tai yra pagrindinis muitų teisės aktas. Kodeksas taikomas prekybai tarp Bendrijos ir trečiųjų šalių, taip pat prekėms, kurioms taikomos Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutartis, Europos ekonominės bendrijos steigimo sutartis arba Europos atominės energijos bendrijos steigimo sutartis [58].

Be šio kodekso, Lietuva rengė muitų teisės aktus, kurie įsigaliojo po įstojimo į ES. Buvo priimtas Muitinės įstatymas, kuriame yra apibrėžtos tokios muitinės funkcijos:

- muitinės priežiūros priemonėmis užtikrinti muitų teisės aktų įgyvendinimą;
- administruoti importo ir eksporto maitus ir kitus muitinės administruojamus importo ir eksporto mokesčius;
- kontroliuoti bendrojo muitų tarifo, muitų ir kitų muitinės administruojamų mokesčių, taip pat muitų teisės aktų nustatytų importo, eksporto ir tranzito draudimų bei apribojimų taikymą;
- atlikti muitų teisės aktų pažeidimų prevenciją ir tyrimą;
- taikyti Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo nustatytus operatyvinius veiksmus bei naudoti operatyvinės veiklos priemones su muitinės veikla susijusioms nusikalstamoms veikoms nustatyti ir atlikti šių veikų ikiteisminį tyrimą;
- tvarkyti prekių importo ir eksporto bei prekybos su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis statistiką;
- tikrinti Lietuvos Respublikos muitų teritorijoje savo veiklą vykdančių asmenų ūkinę komercinę veiklą, jos apskaitą, su muitų teisės aktų taikymu susijusią finansinę atskaitomybę [3].

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, muitų sienos tarp Lietuvos ir kitų šalių narių buvo panaikintos ir atitinkamai Lietuvos eksportuotojams ir importuotojams, prekiaujantiems su Europos Sąjungos šalimis narėmis, nebereikia pildyti Bendrojo dokumento, supaprastėjo prekių gabenimo formalumai, todėl yra daug lengviau plėtoti savo veiklą. Tačiau nebeliko pagrindinio užsienio prekybos duomenų šaltinio, tai yra Bendrojo dokumento. Europos Sąjungoje iki 1993 m. pagrindinis užsienio prekybos statistikos informacijos šaltinis taip pat buvo muitinės deklaracijų duomenys. 1993 m. sausio 1 d., susiformavus bendrai Europos Sąjungos rinkai, buvo įdiegta ir nauja duomenų surinkimo sistema, pavadinta Intrastatu [8]. Taigi iki 2004 m. gegužės mėnesio užsienio prekybos statistika buvo rengiama remiantis muitinės deklaracijos (Bendrojo dokumento) duomenimis. Muitinės departamentas kiekvieną mėnesį Statistikos departamentui pateikdavo Bendrojo dokumento pirminius duomenis, gautus iš eksportuotojų ir importuotojų. Po įstojimo, Lietuvos užsienio prekybos duomenys pasidalijo į dvi dalis – Ekstrastatą ir Intrastatą. Ekstrastato sistema apima Lietuvos prekybos su ne ES šalimis duomenis, kurių šaltinis ir toliau yra muitinės deklaracijos (Bendrojo dokumento) informacija. Intrastatas – tai duomenų surinkimo sistema iš įmonių, kurios prekiauja su ES šalimis, šios sistemos tikslas yra tiesiogiai iš įmonių rinkti duomenis apie prekybos srautus tarp Europos Sąjungos šalių narių [8].

Pagal LR Vyriausybės atitinkamus nutarimus, Lietuvoje Intrastato duomenų rinkimo ir kaupimo funkcijas atlieka Muitinės departamentas prie Finansų ministerijos, o Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės metodiškai vadovauja visiems darbams, susijusiems su Intrastato duomenų rinkimu, jų koordinavimu, Lietuvos užsienio prekybos informacijos pagal Ekstrastato ir Intrastato sistemų surinktus duomenis rengimu.

Atsisakius muitinės formalumų, įmonėms išliko prievolė teikti duomenis apie išvežtų į Europos Sąjungos šalis ir įvežtų iš jų prekių apimtį. Intrastato deklaracija savo turiniu įmonėms nėra nauja, kadangi ji yra anksčiau muitinės sistemoje naudoto Bendrojo dokumento supaprastinta forma. Be to, duomenis reikia pateikti tik kartą per mėnesį ataskaitiniam laikotarpiui pasibaigus, o ne kiekvieną kartą gabenant prekes, kaip buvo iki įstojimo į ES.

Taigi Intrastato tikslas yra teikti informaciją apie prekių srautus tarp Lietuvos ir kitų Europos Sąjungos valstybių. Šie duomenys yra išsamus informacijos šaltinis valstybinėms institucijoms, privačioms firmoms ir organizacijoms, atskiriems asmenims planuojant gamybą, tiriant rinką, prognozuojant ir analizuojant Lietuvos ūkio raidą.

Intrastato teikiama informacija taip pat plačiai naudojasi Europos Sąjungos institucijos ir įvairios tarptautinės organizacijos. Europos Sąjungos Ministrų Taryba netgi deklaravo, kad informacija apie prekybą tarp ES narių yra labai svarbi plėtojant bendrą rinką. Be to, tokios tarptautinės organizacijos, kaip Jungtinės Tautos, Tarptautinis valiutos fondas, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija taip pat plačiai naudojasi nacionalinių statistikos

tarnybų teikiama informacija, analizuojant ir pateikiant valstybių atskirų sferų vystymosi rodiklius.

Analizuojant Muitų sąjungą, galima teigti, jog tai yra vieninga muitų teritorija bei vieningai vykdoma užsienio prekybos ir muitų politika, pasireiškianti taikant bendrąjį muitų tarifą. 1993 m. muitų sąjunga pertvarkyta į vidaus rinką ir prekyboje tarp šalių narių netaikomi nei muitai, nei kiekybiniai apribojimai [18. P.19].

Muitų teisę sudaro:

- muitinės kodeksas ir jo įgyvendinimo nuostatos (Bendrijos muitinės kodeksas (Tarybos reglamentas Nr. 2913/92), Bendrosios nuostatos, Procedūrinės taisyklės, Taisyklės, susijusios su muitais, Bendrijos muitinės kodekso įgyvendinimo nuostatos (Komisijos reglamentas Nr. 2454/93), Nuostatos, detaliau reglamentuojančios Bendrijos muitinės kodekso taikymo tvarką, Muitinės formalumų aprašymai, standartinės frazės ES valstybių narių kalbomis, Blankų formos, spausdinimo aprašymai pildymo taisyklės, Kodų lentelės, Prekių sąrašai, kita informacija);

- bendrasis muitų tarifas bei atleidimai nuo muitų (Bendrojo muitų tarifo sąvoka apima: Kombinuotąją prekių nomenklatūrą, Tarifines ir netarifines užsienio prekybos reguliavimo priemones, nustatytas ES teisės aktais);

- tarptautinės sutartys ir susitarimai/Europos Bendrijos vardu sudarytos tarptautinės sutartys (Daugiašaliai prekybos susitarimai: PPO – Bendrasis susitarimas dėl muitų ir prekybos, Dvišaliai susitarimai: Europos Bendrijos vardu sudarytos sutartys su atskiromis šalimis/šalių grupėmis, Muitų sąjungos sutartys, (Turkija, Andora, San marino), laisvosios prekybos sutartys Vienašališkai taikoma Bendroji preferencijų sistema besivystančioms šalims);

- susitarimai dėl savitarpio pagalbos;

- nacionaliniai teisės aktai [36].

Tarifinio reguliavimo priemonių taikymas organizuojamas muitinio įforminimo metu muitinės deklaracijų apdorojimo procese bei atliekant Bendrųjų administracinių dokumentų tikrinimą po muitinio įforminimo, kai siekiama nustatyti tarifinio reguliavimo priemonių taikymo teisingumą. Pagrindiniai Lietuvos muitinės instrumentai, naudojami šiuose veiklos procesuose yra anksčiau minėta nacionalinė tarifų sistema LITAR, suderinta su TARIC, ir Mokesčių apskaičiavimo bei patikros sistema (MAPS), kurios pagalba kompiuterizuotas muitų ir mokesčių apskaičiavimas.

Nors prekybai su kitomis ES šalimis netaikomi nei muitai, nei muitinės formalumai, Lietuvos muitinė vis tiek išlieka ES prekių judėjimo kontrolės institucijos dalimi, ji atsakinga už įvežtų prekių iš trečiųjų šalių saugumą vidaus rinkoje. Po įstojimo pasikeitus prekybos sąlygoms, prekiaujant su ES šalimis neberenkamas importo PVM ir nebereikia jo grąžinti. Prekės, įvežtos iš

trečiųjų šalių ir kurios nors ES valstybės muitinės išleistos laisvai cirkuliuoti (sumokėjus už jas muitus), įgyja Bendrijos prekių statusą, tai yra jau be jokių muitinės formalumų gabenamos į kitas ES šalis [3].

Vykdydama ES Muitų sąjungos įsipareigojimus, Lietuvos muitinė ir toliau renka maito mokesčius ir įvežamų prekių iš trečiųjų šalių importo mokesčius bei atlieka patikrinimus, kad užkirstų kelią draudžiamoms arba sveikatai pavojingoms prekėms patekti į ES. Taigi tokiu atveju tai viena iš išlikusių ankstesniųjų muitinės veiklos funkcijų.

4.3. Lietuvos užsienio prekybos analizė

Lietuvos užsienio prekybą apibūdina keturi rodikliai: eksportas, importas, kurie apibrėžia prekybos apimtį su ne ES šalimis, o išvežimas, įvežimas apibūdina prekybą su ES šalimis. Eksporto ir importo apimtys iki 2004 m. gegužės 1 d. buvo apskaičiuojama pagal dvi prekybos sistemas: bendrąją ir specialiąją. Įstojus į ES Lietuvos užsienio prekybos su ne ES šalimis apimtį skaičiuojama remiantis specialiosios prekybos sistemos reikalavimais.

Užsienio prekybos statistikoje prekės klasifikuojamos ir koduojamos remiantis Kombinuotąja nomenklatūra (KN). Tačiau ekonominės analizės tikslams pateikiamos lentelės, kuriose prekės grupuojamos pagal Standartinį tarptautinės prekybos klasifikatorių bei Makroekonomikos kategorijų klasifikatorių.

Importuojamos (įvežamos) prekės įvertinamos atitinkamomis kainomis, eksportuojamos (išvežamos) kitomis kainomis. Importo (įvežimo) atveju atitinkama kaina reiškia, kad į prekių vertę įskaitomos prekių transportavimo, krovimo, draudimo ir kitos išlaidos, susijusios su prekių gabenimu iki Lietuvos Respublikos muitų sienos (teritorijos). Eksporto kaina reiškia, kad į prekių vertę įskaitomos prekių transportavimo ir draudimo išlaidos iki Lietuvos Respublikos muitų sienos (teritorijos). Maito, pridėtinės vertės, akcizo ar kitokie mokesčiai į prekių statistinę vertę neįskaičiuojami. Užsienio prekybos statistikoje taip pat yra neapskaitomos tam tikros prekės, kurios yra numatytos Komisijos reglamentuose, tai yra:

1. Piniginis auksas.
2. Apyvartoje esantys vertybiniai popieriai, banknotai ir monetos.
3. Laikiniai eksportuojamos (išvežamos) ar importuojamos (įvežamos) prekės:
  - prekės, skirtos nekomercinėms parodomis, mugėms ir panašioms renginiams;
  - spaudos, radijo, televizijos, kinematografijos, mokslo, švietimo, kultūros, medicinos darbuotojų, sportininkų profesinė įranga;
  - tara ir prekių pavyzdžiai;
  - prekės, skirtos mokymo, mokslo ir kultūros reikmėms;

- gyvūnai, įvežami dresavimo, mokymo, veisimo, demonstravimo, keliavimo, tarnybos (policijos šunys, aklųjų vedliai), gelbėjimo, transporto ar medicinos tikslais;
- asmeninės ir komercinės transporto priemonės, įskaitant įprastinei jų įrangai priskiriamus reikmenis ir atsargines dalis, taip pat tepalus ir kūrą, esančius įprastiniuose bakuose;
- mašinos, mechanizmai, prietaisai ir aparatūra, importuojama (įvežama) kontrolės, demonstravimo ir naudojimo tikslais;
- prekės, importuojamos (įvežamos) ar eksportuojamos (išvežamos) humanitarinės pagalbos tikslais.

4. Tranzitu gabenamos prekės.

5. Užsienio valstybių ir tarptautinių organizacijų diplomatinių atstovybių Lietuvoje, specializuotų Jungtinių Tautų įstaigų importuojamos (įvežamos) prekės ir inventorius.

6. Prekių pavyzdžiai, reklaminė medžiaga, jei tai nėra prekybinio sandorio objektas.

7. Keleivių asmeniniai daiktai.

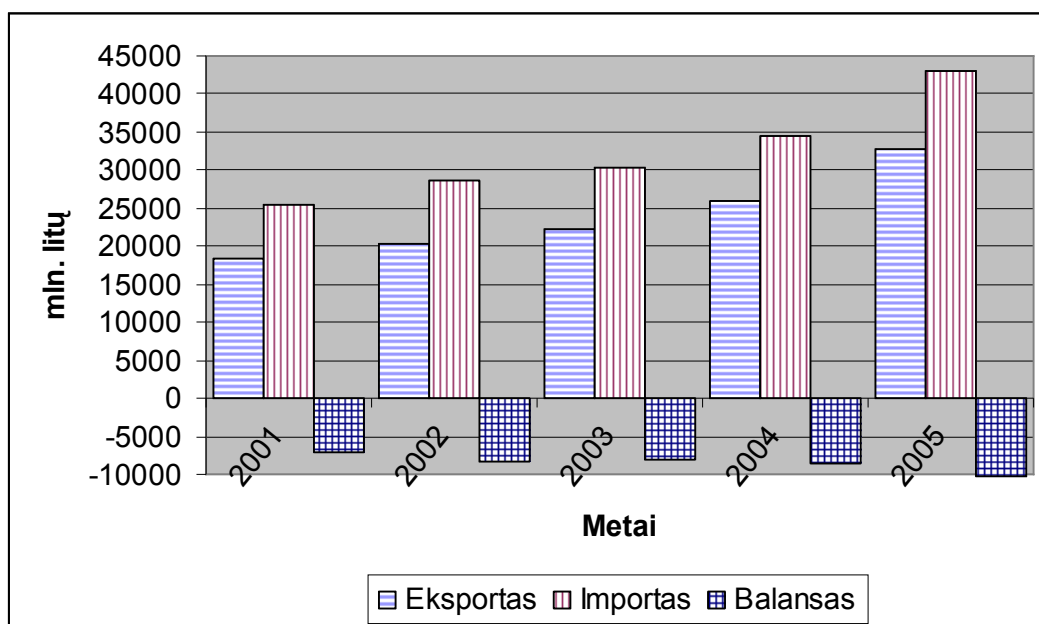
8. Lietuvoje registruotiems laivams ir lėktuvams tiekiamos atsargos.

9. Įvežtos arba išvežtos prekės prieš arba po remonto ir kt. [54].

Iki įstojimo į ES Lietuvos prekybiniai santykiai su užsienio valstybėmis rėmėsi laisvosios prekybos ir kitomis bendradarbiavimo sutartimis. Dalis valstybių, su kuriomis palaikomi glaudūs prekybiniai ryšiai kartu su Lietuva tapo ES narėmis. Iki stojimo prekyba reglamentuota sutartimis, kurios buvo sudaromos pagal ES ar PPO egzistuojančių prekybų sutarčių pavyzdžiu, todėl po įstojimo prekybos reglamentavimas tarp tokių šalių galima teigti iš esmės nepasikeitė. Analizuojant prekybinius santykius su kitomis valstybėmis, kurios nėra ES narės ir yra laikomos trečiosiomis šalimis, galima pastebėti, jog santykiai su jomis po įstojimo yra reglamentuojami tarptautiniais susitarimais su ES.

Kadangi nei Lietuva, nei Europos Sąjunga išvežamoms prekėms praktiškai netaiko eksporto muitų (taiko nulinius tarifus), prekių eksporto režimo pokyčiai galimi tik dėl skirtingų nagrinėjamos užsienio valstybės muitų iš Lietuvos įvežamoms prekėms ir iš Europos Sąjungos įvežamoms prekėms taikymo.

Bet kokių atveju Lietuvos įstojimas į ES paveikė tiek Lietuvos ūkį, tiek ir užsienio prekybinius santykius. Analizuojant Lietuvos užsienio prekybos balansą 2001-2005 metais galime pastebėti, jog vyrauja ryški eksporto ir importo didėjimo tendencija, tačiau importo apimtys didesnės nei eksporto ir tai įtakoja neigiamo balanso susidarymą (žr.5 pav.).

5 pav. Lietuvos užsienio prekybos balansas (pagal Statistikos departamento duomenis)

Lietuvos eksporto apimtys per pastaruosius penkis metus išaugo 91.4 proc. nuo 17 mlrd. Lt 2001 metais iki 32.7 mlrd. Lt 2005 metais (žr. 5 lent.).

5 lentelė. Lietuvos eksportas ir jo pokytis 2001-2005 metais (pagal Statistikos departamento duomenis)

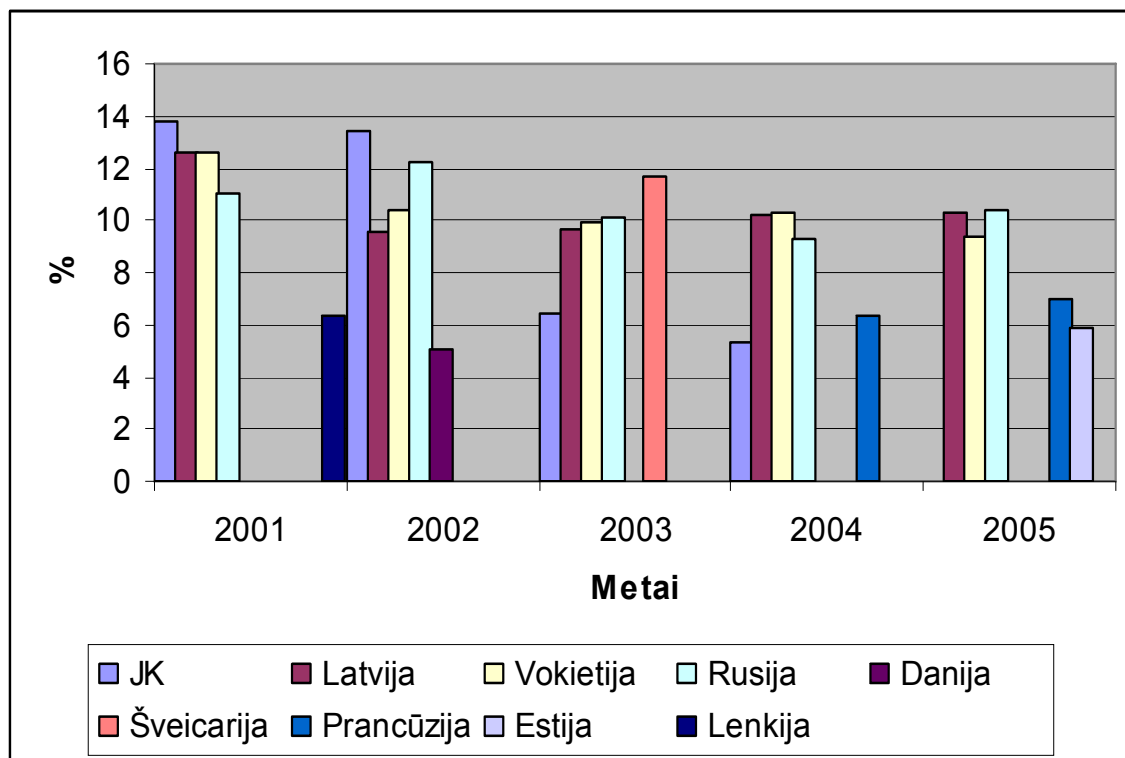
	2001	2002	2003	2004	2005
mln. Lt	17117.2	19117.4	21262.6	25819.2	32767.3
%	-	11.7	11.2	21.4	26.9

Galima matyti, jog eksporto apimtys nuolat auga, tačiau akivaizdus skirtumas tarp 2002-2003 metų ir 2004-2005 metų. Vadinasi, 2004-aisiais, Lietuvos įstojimo į ES metais, eksporto apimtys pastebimai išaugo. Lygiai taip pat išaugo ir importo apimtys (žr. 6 lent.). Viena vertus, išanalizavus bendrus Lietuvos eksporto ir importo statistinius duomenis galima teigti, jog Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą turėjo teigiamą įtaką šalies eksporto apimčių didėjimui. Kita vertus 2004-2005 metais vėlgi matyti eksporto ir itin importo augimo tendencijos, todėl galima manyti, jog tokiam augimui įtakos turi ne tik įstojimas į ES, bet ir bendros prekybos augimo tendencijos, sietinos su didėjančiu konkurencingumu, naujų technologijų taikymu įmonėse ir kitais veiksniais.

6 lentelė. **Importas į Lietuvą ir jo pokytis 2001-2005 metais** (pagal Statistikos departamento duomenis)

	2001	2002	2003	2004	2005
mln. Lt	25413,2	28562,2	30268,7	34383,6	42974,6
%	-	12.4	6	13.6	24.9

Analizuojant Lietuvos užsienio prekybos partneres galima išskirti pagrindines valstybes, su kuriomis Lietuva bendradarbiauja prekybos srityje. Svarbiausios eksporto partnerės, kaip matyti 6 paveiksle, 2001-2005 metais buvo Latvija, Vokietija, Rusija, kurioms tenka apie 10 proc. viso šalies eksporto.

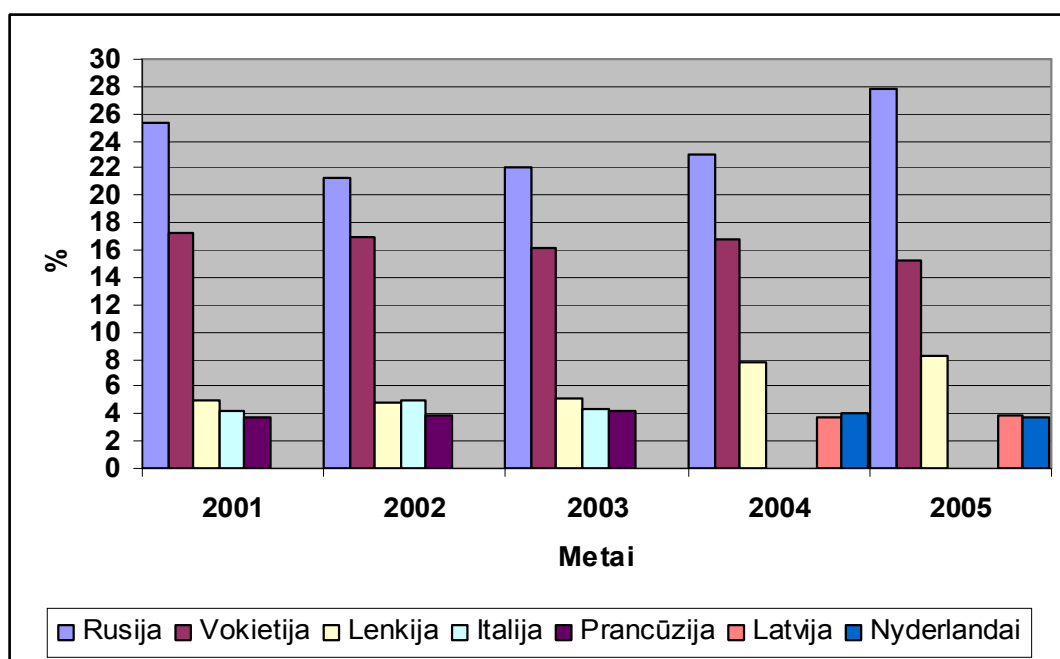

6 pav. **Pagrindinės Lietuvos eksporto partnerės 2001-2005 metais** (pagal Statistikos departamento duomenis)

Po įstojimo į ES minėtos valstybės lieka ir toliau pagrindinėmis eksporto partnerėmis. Galima pastebėti, jog pradėdant nuo analizuojamų metų pradžios, tai yra 2001 metų, mažėja eksportas į Jungtinę Karalystę (JK) (nuo 13,8 proc. viso eksporto iki 4,7 proc. 2005 metais) ir po įstojimo į ES daugiau eksportuojama į Prancūziją, o nuo 2005 metų - į Estiją. Visa tai sąlygoja naftos produktų eksporto nutraukimas į JK. Šių produktų eksportas perorientuotas į Šveicariją ir

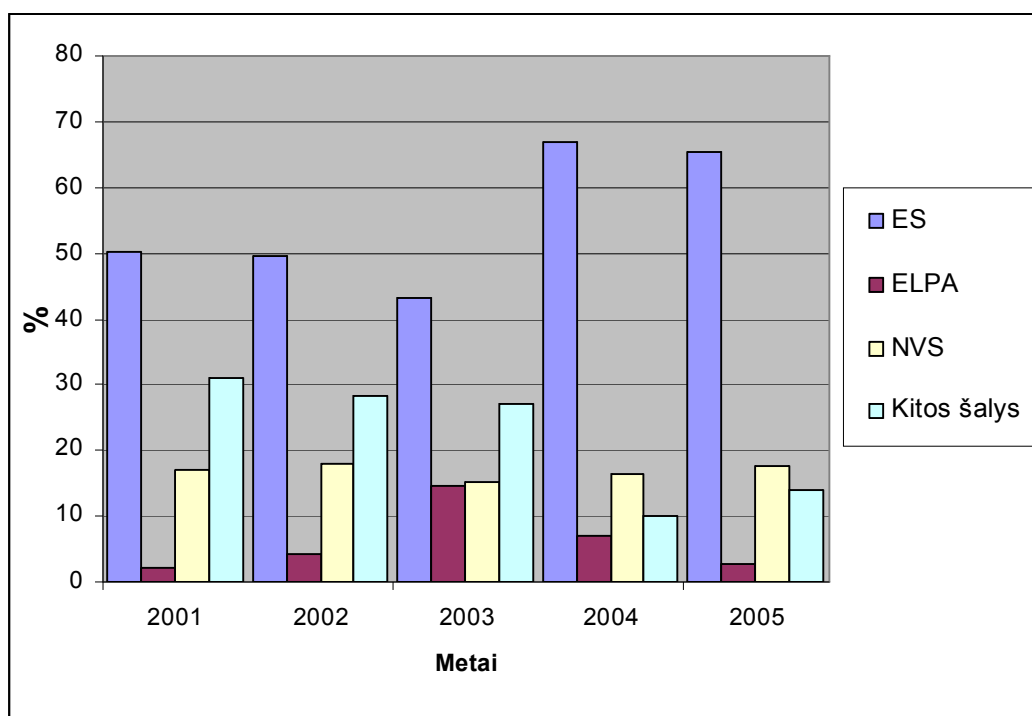
todėl ši šalis tapo pagrindiniu eksporto partneriu 2003 metais. Eksporto dalis į šią šalį tais metais buvo 11,4 proc., kai ankstesniais metais nesiekė 2 proc. Tačiau 2004 metais vėl pasikeitus naftos produktų eksporto kryptims, šių produktų eksportas padidėjo į Prancūziją, Latviją, Estiją ir kitas šalis. Taigi galima teigti, jog nepaisant įstojimo į ES pagrindinės eksporto partnerės liko tos pačios, o po įstojimo padaugėjo eksporto ir į kitas ES šalis (Prancūzija, Estija, Lenkija ir kt.)

Iš svarbiausių importo partnerių galima išskirti Rusiją, Vokietiją, kurios kiekviena atskirai sudaro apie 20 proc. viso šalies importo (žr. 7 pav.). Trečioje vietoje esanti Lenkija iki įstojimo į ES sudarė apie 5 proc. bendro importo, o po įstojimo – jau apie 8 proc. Kaip matyti 5d paveiksle, iki įstojimo į Sąjungą pagrindinės penkios importo partnerės (Rusija, Vokietija, Lenkija, Italija, Prancūzija) nuo 2001 metų nesikeitė ir liko tos pačios, o po įstojimo, šiek tiek sumažėjus Italijos ir Prancūzijos importui, ketvirtoje ir penktoje vietoje atsидūrė Latvija ir Nyderlandai. Taigi galima teigti, jog įstojimas į ES nepaveikė pagrindinių importuotojų bei sąlygojo didesnę įvairių ES šalių narių importą į Lietuvą.

7 pav. **Pagrindinės importo į Lietuvą partnerės 2001-2005 metais** (pagal Statistikos departamento duomenis)

Analizuojant šalies užsienio prekybą regioniniu požiūriu, galima pastebėti, kad ES valstybės 2001 – 2005 m. laikotarpio metu, buvo svarbiausios pagal prekybos apimtį Lietuvos eksporto partnerės (žr. 8 pav.). NVS šalys (Rusija, Baltarusija, Ukraina ir kt.) nuo 2004 metų įsitvirtino antroje svarbiausių Lietuvos užsienio prekybos partnerių sąrašo vietoje.

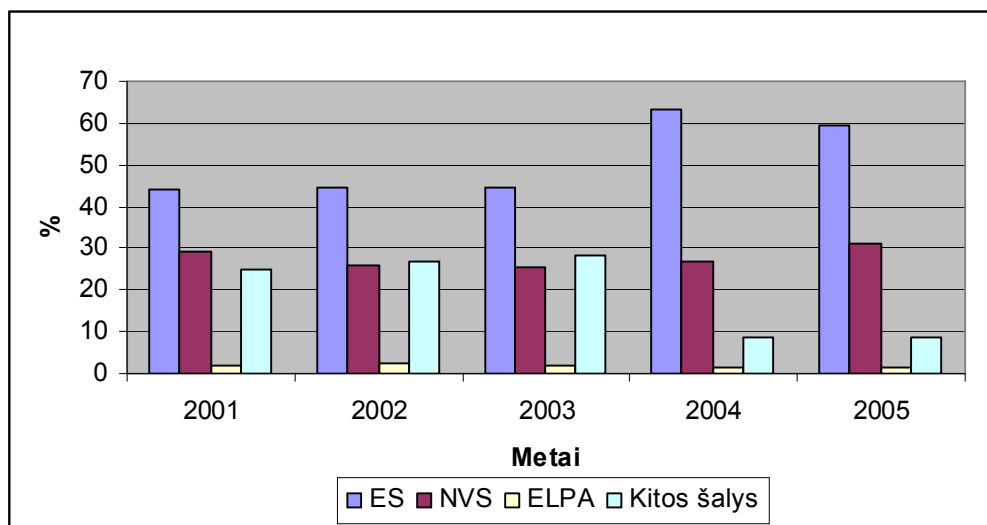
8 pav. Lietuvos eksporto dalies į ES, NVS, ELPA ir kitas šalis kitimas 2001–2005 m. (pagal Statistikos departamento duomenis)

Iš 8 paveiksle pateiktų duomenų matyti, jog Lietuvos eksporto dalis į atskiras šalių grupes 2001–2003 metais nors ir kito, tačiau išliko palyginti stabili: į ES šalis buvo eksportuojama apie pusę viso Lietuvos eksporto, į NVS šalis apie 16 proc., į ELPA šalis (Islandija, Lichtenšteinas, Norvegija ir Šveicarija) apie 3 proc., į kitas šalis apie 28 procentus viso Lietuvos eksporto. Didžiausi pokyčiai įvyko 2004–2005 metais, kai žymiai sumažėjo ELPA bei eksportas į kitas šalis bei išaugo ES šalims tenkanti Lietuvos eksporto dalis, kuri jau viršijo 50 proc. Reikia pastebėti, kad eksporto dalis, tenkanti NVS šalių blokui išliko gana stabili viso 2001–2005 m. laikotarpio metu ir neviršijo 20 proc. Lygiai tokia pati tendencija matoma ir importe, daugiausia importuojama iš ES šalių iki įstojimo apie 50 proc., po įstojimo viršijo daugiau nei pusę visos importo į Lietuvą apimtys, o antroje vietoje lieka NVS šalys (žr. 9 pav.). Tai leidžia daryti išvadą, kad Lietuvos įstojimas į ES bei prekybos režimo su NVS šalimis pasikeitimas, didesnio poveikio prekybai su šių šalių bloku neturėjo, tačiau tikrai galima teigti, jog padidėjo eksporto apimtys į ES šalis.

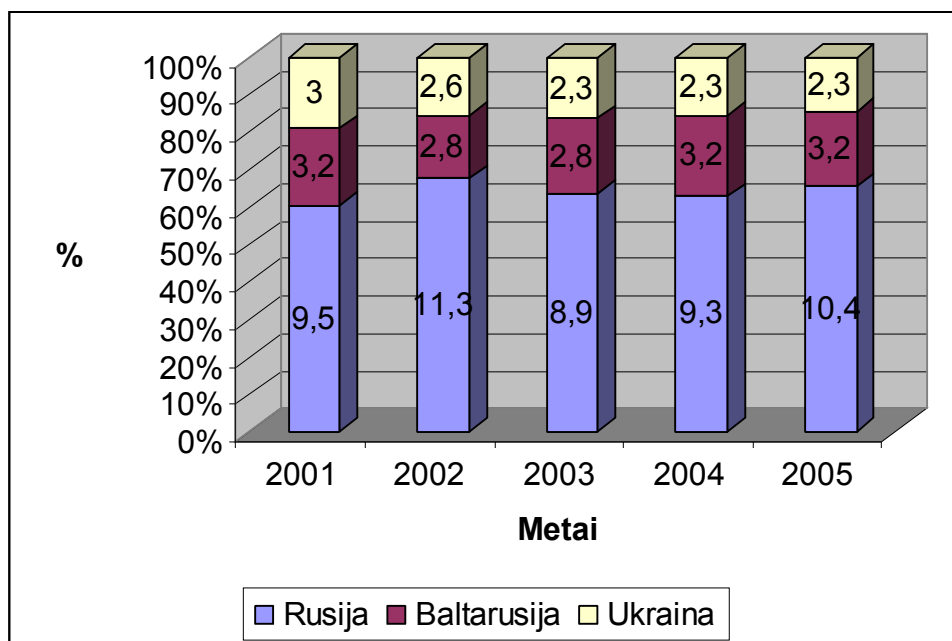
Lietuva iki įstojimo į ES aktyviai prekiaavo su kaimyninėmis šalimis - Latvija, Estija ir Lenkija, kurios buvo vienos pagrindinių Lietuvos eksporto partnerių. Didelį 2004 metų eksporto dalies padidėjimą į ES šalis galima taip pat susieti ir su ES šalių skaičiaus išaugimu.

Antras pagal svarbumą Lietuvos eksporto partneris yra NVS šalių blokas. Didžioji dalis prekių eksporto į NVS šalis 2001–2005 m. laikotarpiu teko Rusijai, Baltarusijai ir Ukrainai. Analizuojamo laikotarpio metu eksporto dalis į šias tris šalis svyravo nuo 12 proc. iki 16 proc.,

skaičiuojant nuo viso Lietuvos eksporto. Eksporto dalies į Rusiją, Baltarusiją, Ukrainą kitimas minėtuoju laikotarpiu pateikiamas 10 paveiksle.

9 pav. Lietuvos importo dalies iš ES, NVS, ELPA ir kitų šalių kitimas 2001–2005 m. (pagal Statistikos departamento duomenis)

10 pav. Lietuvos eksporto dalies į Rusiją, Ukrainą ir Baltarusiją kitimas 2001–2005 m. (pagal Statistikos departamento duomenis)

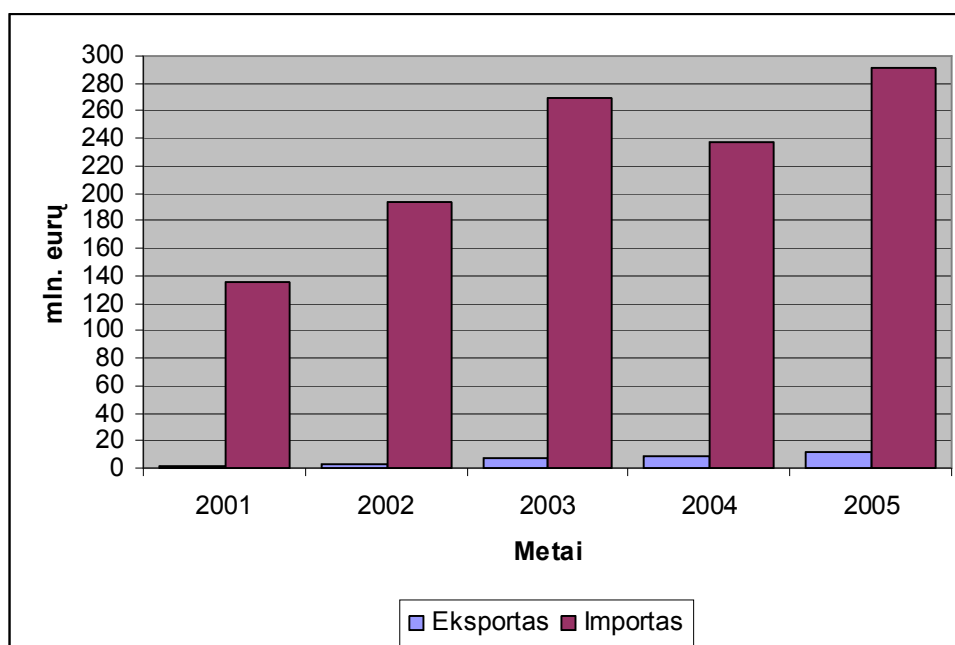
Tarp NVS šalių didžiausia Lietuvos eksporto dalis tenka Rusijai. Gana sparčiai 2001–2002 metais didėjusi eksporto dalis į Rusiją 2003-aisiais metais sumažėjo. Tačiau nuo 2004 metų vėl pastebima eksporto dalies į Rusiją didėjimo tendencija. Skirtingai nei į Rusiją, eksporto dalies į Baltarusiją ir Ukrainą kitimas 2001–2004 m. laikotarpiu buvo palyginti nedidelis.

Eksporto dalis į šias šalis praktiškai nepakito ir po Lietuvos įstojimo į ES: eksporto dalis į Ukrainą 2004 ir 2005 metais, palyginti su 2003 m., iš viso nepakito, o į Baltarusiją padidėjo 0,4 procentinio punkto.

Kitų trečiųjų šalių, kaip Lietuvos užsienio prekybos partnerių reikšmė 2004 m., palyginti su 2003 m., sumažėjo (žr. 8 pav.). Tai iš dalies lėmė tai, jog dalis šalių, su kuriomis Lietuva aktyviai plėtojo prekybą tapo ES narėmis. Antra vertus, tam įtakos galėjo turėti ir prekybos sąlygų su trečiosiomis šalimis pasikeitimas. Tačiau po metų, tai yra 2005 m., eksportas į kitas trečiašias šalis vėl truputį padidėjo, tai yra virš 4 procentinių vienetų.

Nuo 2004 metų į kitas trečiašias šalis (į visas šalis, išskyrus ES, ELPA ir NVS šalis) eksportuojama palyginti nedidelė prekių dalis. Viena iš didžiausių pasaulio rinkų – Japonija, Lietuvos eksportuotojams kol kas yra mažai žinoma, be to eksportuoti prekes į Japoniją trukdo ir labai aukšti produktų kokybės reikalavimai. Iš kitų trečiųjų šalių taip pat reikėtų išskirti Kiniją, nors ši šalis dėl mažų gamybos kaštų Lietuvai yra svarbesnė kaip importo, o ne kaip eksporto partnerė (žr. 11 pav.), kadangi pagal abiejų šalių prekybos balansą matyti, jog jis yra neigiamas: importas iš Kinijos stipriai viršija Lietuvos eksportą į šią šalį. Taip pat galima teigti, jog itin didelės įtakos įstojimas į ES prekybai su Kinija neturėjo, pagal 11 paveikslą matyti, jog Lietuvos eksportas į Kiniją palaipsniui didėja ir to nepaveikė įstojimas (2003 m. eksporto vertė 7 mln. eurų, o 2004 m. – 9 mln. eurų.).

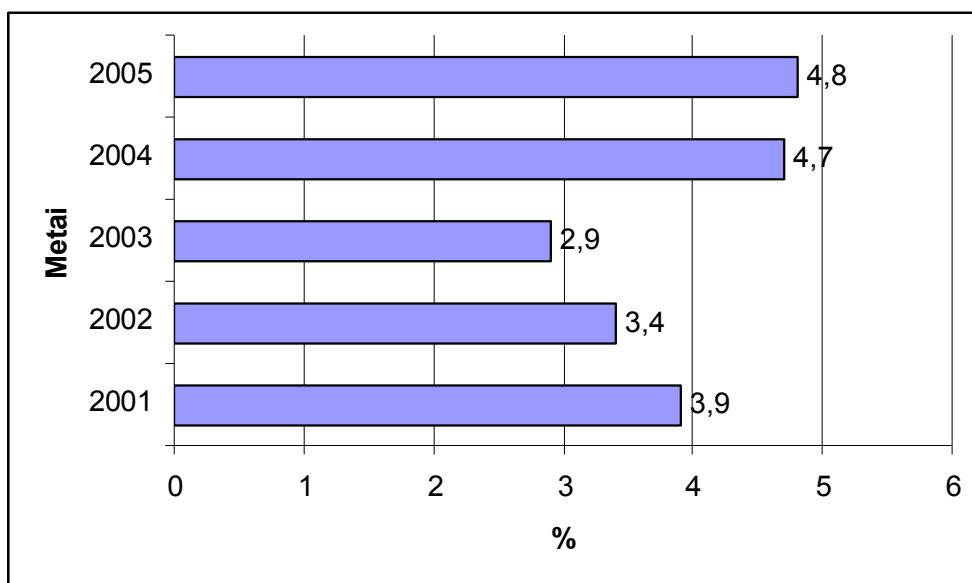

11 pav. Lietuvos prekybos balansas su Kinija (pagal Eurostato duomenis)

Analizuojant importą iš Kinijos matyti, jog įstojimo metais (2004 m.) jis sumažėjo palyginus su ankstesniais metais 11 proc., tačiau 2005 m. jau ir vėl padidėjo bei viršijo 2003

metų vertę. Tarp kitų Lietuvos prekybos partnerių Kinija 2005 metų duomenimis pagal eksportą buvo 40 vietoje, o pagal importą 11 vietoje. Per 2002–2005 metus Lietuvos ir Kinijos prekybos mastas padidėjo daugiau kaip 50 proc. 2006 m. sausio–spalio mėn. Lietuvos ir Kinijos prekyba dar labiau aktyvėjo: palyginti su tuo pačiu praėjusių metų (2005 m.) laikotarpiu, prekių apyvarta padidėjo 29,2 proc., o eksportas – 31,1 proc. Daugiausia į Kiniją eksportuojama netaurieji metalai ir jų dirbiniai, paruošti maisto produktai, chemijos pramonės ir jai giminųjų pramonės šakų produkcija. Iš Kinijos importuojama daugiausiai mašinų ir mechaninių bei elektros įrenginių, netauriųjų metalų ir jų dirbinių, tekstilės medžiagų ir tekstilės dirbinių [58].

Tarp trečiųjų šalių didžiausias eksporto partneris yra JAV. 2004 metais eksportas į JAV sudarė apie 4,8 procento viso Lietuvos eksporto į kitas trečiąsias šalis, o 2005 m. – ir vėl 4,8 procentai. 2005 m. Eksporto dalies į JAV kitimas 2001-2005 m. laikotarpiu pavaizduotas 12 paveiksle.

12 pav. Lietuvos eksporto į JAV dalies kitimas 2001-2005 m. (pagal Statistikos departamento duomenis)

2001–2003 m. eksporto į JAV dalis mažėjo ir 2003 metais tesudarė 2,9 proc. viso Lietuvos eksporto. 2004 m., palyginti su 2003 m., eksporto dalis į JAV padidėjo net 1,8 procentinio punkto. Tokį staigų eksporto dalies padidėjimą į JAV daugiau įtakėjo ne Lietuvos įstojimas į ES, bet žymus mineralinių produktų eksporto dalies į JAV padidėjimas [52].

Analizuojant Lietuvos eksporto struktūrą pagal prekių grupes, matyti, kad daugiau kaip penktadalį prekių eksporto į ES šalis sudaro mineralinis kuras, kurio eksportas 2004 m., palyginti su 2003 m., padidėjo 2,7 karto. Tokį padidėjimą iš dalies lėmė žymus naftos kainų pasaulinėje rinkoje padidėjimas. Statistinių duomenų analizė leidžia teigti, kad mineralinio kuro eksporto augimas turėjo didžiausią įtaką eksporto apimčių į ES šalis didėjimui 2004 metais. Lietuvos

eksporto į ES šalis apimty 2004 m., palyginti su 2003 m., išaugo 29,9 proc. Eksporto į ES šalis augimas, neskaitant mineralinių produktų eksporto augimo, sudarė 12,4 proc. Pagrindinės Lietuvos eksporto į ES šalis prekių grupės ir jų pokytis pateikiamas 7 lentelėje, joje matyti, jog visų pagrindinių prekių grupių eksportas į ES šalis 2004 metais didėjo. Be mineralinio kuro pagrindinių prekių grupėje daugiausiai padidėjo elektros mašinų ir įrenginių bei baldų ir jų dalių eksportas. Medienos dirbinių bei trašų eksporto į ES šalis augimas 2004 m., palyginti su 2003 m., buvo gana nedidelis ir sudarė atitinkamai 6,2 proc. ir 5,3 proc.

7 lentelė. **Pagrindinės Lietuvos eksporto į ES šalis prekių grupės ir jų pokytis 2004 metais [32]**

Prekių grupės pavadinimas	2004 m.		Pokytis palyginti su 2003 m. (%)
	Dalis proc.	mln. litų	%
Mineralinis kuras, mineralinės alyvos ir jų distiliavimo produktai; bituminės medžiagos; mineraliniai vaškai	23	39764.1	171.6
Elektros mašinos ir įrenginiai bei jų dalys; garso įrašymo ir atkūrimo aparatai, televizijos vaizdo ir garso atkūrimo aparatai	7.8	13376.9	38.5
Baldai ir patalynės reikmenys čiužiniai, čiužinių karkasai kiti baldai, jų dalys	7.3	12528.1	19.6
Mediena ir medienos dirbiniai, medžio anglys	5.8	9966.9	6.2
Trašos	5.5	9482.5	5.3

Jei į ES šalis 2004 m., palyginti su 2003 m., visų pagrindinių prekių grupių eksportas didėjo, tai į NVS šalis mažėjo transporto priemonių bei javų prekių grupių eksportas (žr. 8 lent.). Antžeminės transporto priemonės sudaro pagrindinę Lietuvos eksporto į NVS šalis dalį. Po Lietuvos įstojimo į ES padidėję antžeminių transporto priemonių muitai turėjo įtakos šių prekių eksporto apimčių į NVS šalis sumažėjimui.

Į NVS šalis 2004 m., palyginti su 2003 m., daugiau kaip 2 kartus padidėjo mašinų ir mechaninių įrenginių eksportas. Taip pat gana žymiai (34,5 proc.) padidėjo pieno ir jo produktų eksportas. Tokį padidėjimą galėjo įtakoti ir ES teikiamos subsidijos už į trečiąsias šalis eksportuojamus maisto bei žemės ūkio produktus.

8 lentelė. Pagrindinės Lietuvos eksporto į NVS šalis prekių grupės ir jų pokytis
2004 metais

Prekių grupės pavadinimas	2004 m.		Pokytis palyginti su 2003 m. (%)
	Dalis %	mln. litų	%
Antžeminio transporto priemonės, išskyrus geležinkelio riedmenis	21.8	9221.2	-4.6
Katilai, mašinos ir mechaniniai įrenginiai, jų dalys	13.5	5676.2	118.1
Mineralinis kuras, mineralinės alyvos ir jų distiliavimo produktai; bituminės medžiagos; mineraliniai vaškai	11	4628.6	34.5
Pienas ir pieno produktai; gyvūninės kilmės maisto produktai, nenurodyti kitoje vietoje	3.7	1550.5	26.1
Javai	3.6	1508.8	-20.9

Mineralinis kuras 2004 m. sudarė 11 proc. viso Lietuvos eksporto į NVS šalis ir užėmė trečią vietą svarbiausių prekių grupių, eksportuojamų į NVS šalis, sąrašė. Mineralinis kuras 2004 m. sudarė beveik du trečdalius į ELPA šalis eksportuotos produkcijos. Daugiausiai 2004 m., palyginti su 2003 m., sumažėjo mineralinio kuro (dėl pasikeitusių AB “Mažeikių nafta” produkcijos realizavimo kanalų) bei laivų ir valčių prekių grupės produktų eksportas. Galima daryti išvadą, jog minėtų prekių grupių eksporto apimčių sumažėjimas 2004 m. turėjo lemiamą įtaką Lietuvos eksporto dalies į ELPA šalis mažėjimui. Pagrindinės Lietuvos eksporto į ELPA šalis prekių grupės ir jų pokytis pateikiamas 9 lentelėje.

Kadangi tarp kitų trečiųjų šalių, išskyrus ELPA bei NVS šalis, didžiausias Lietuvos eksporto (ir importo) partneris yra JAV, toliau nagrinėjamos tik į šią šalį eksportuojamų prekių grupės.

2004 m. į JAV daugiausia eksportuota mineralinio kuro. Šios prekių grupės produktų eksportas 2004 m., palyginti su 2003 m., padidėjo net 1602 kartus – nuo 411 tūkst. litų 2003 m. iki 658844 tūkst. litų 2004 metais. Mineralinio kuro eksporto apimčių padidėjimas turėjo lemiamą įtaką eksporto dalies į JAV didėjimui: 2004 m., palyginti su 2003 m., eksporto į JAV dalis padidėjo 1,8 procentinio punkto. 2004 m. dėl Lietuvos įstojimo į ES pasikeitus prekybos sąlygoms su JAV bei išaugus muitams, sumažėjo pieno ir jo produktų į šią šalį eksportas. Pagrindinės Lietuvos eksporto į JAV prekių grupės ir jų pokytis pateikiamas 10 lentelėje.

9 lentelė. Pagrindinės Lietuvos eksporto į ELPA šalis prekių grupės ir jų pokytis
2004 metais [32]

Prekių grupės pavadinimas	2004 m.		Pokytis palyginti su 2003 m. (%)
	Dalis proc.	mln. litų	%
Mineralinis kuras, mineralinės alyvos ir jų distiliavimo produktai; bituminės medžiagos; mineraliniai vašakai	65,9	11599.5	-53
Baldai ir patalynės reikmenys, čiužiniai, čiužinių karkasai, kiti baldai, jų dalys	7,2	1287.1	61
Laivai, valtys ir plaukiojantys įrenginiai	6,7	1184.5	-47
Elektros mašinos ir įrenginiai bei jų dalys; garso įrašymo ir atkūrimo aparatai, televizijos vaizdo ir garso atkūrimo aparatai	4,7	836.9	32
Mediena ir medienos dirbiniai, medžio anglis	4,4	786.5	8

10 lentelė. Pagrindinės Lietuvos eksporto į JAV prekių grupės ir jų pokytis 2004 metais [32]

Prekių grupės pavadinimas	2004 m.		Pokytis palyginti su 2003 m. (%)
	Dalis proc.	mln. litų	%
Mineralinis kuras, mineralinės alyvos ir jų distiliavimo produktai; bituminės medžiagos; mineraliniai vašakai	54,0	658.8	1602,1
Mediena ir medienos dirbiniai, medžio anglis	8,9	108.1	3,7
Baldai ir patalynės reikmenys, čiužiniai, čiužinių karkasai, kiti baldai, jų dalys	7,5	90.8	16
Pienas, pieno produktai	3,9	48.1	-66
Trąšos	3,8	45.8	24

Kaip matyti iš 7 - 10 lentelėse pateiktų duomenų, Lietuvos eksporto struktūroje dominuoja naftos produktų eksportas. Galima teigti, jog mineralinis kuras yra pagrindinė Lietuvos eksporto į ES, ELPA ir JAV šalis prekių grupė ir kartu Lietuvos eksporto apimtys, jų augimas bei struktūra (taip pat ir į atskiras šalių grupes) yra labai jautri mineralinio kuro bei jo produktų eksporto pokyčiams.

Išanalizavus Lietuvos eksporto struktūros pagal atskiras prekių grupes taip pat galima teigti, kad šalies eksporte vyrauja gamtinių išteklių ir energijos sričių šakos, tokių kaip naftos, medienos, metalo ir kitų pramonės šakų produkcija. Atsižvelgiant į didėjančias energetinių išteklių kainas bei stiprėjančią konkurenciją pasaulinėse rinkose, Lietuvos eksportuotojams būtina didinti savo konkurencingumą, ieškanti būdų kaip padidinti darbo našumą ir mažinti gamybos sąnaudas.

11 lentelė. **Pagrindinės importo į Lietuvą prekių grupės 2001-2005 metais** (pagal Statistikos departamento duomenis)

Prekių grupės pavadinimas	Dalis %				
	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.
Mineralinis kuras	21,2	17,6	18,1	19,7	25,5
Mašinos ir mechaniniai įrenginiai; elektros įrenginiai; jų dalys; garso įrašymo ir atkūrimo aparatai, televizijos vaizdo ir garso įrašymo ir atkūrimo aparatai, šių dirbinių dalys ir reikmenys	16,7	17,3	18,6	19,0	17,9
Antžeminio, oro, vandens transporto priemonės ir pagalbinių transporto įrenginiai	11,5	16,2	15,6	13,2	11,7
Chemijos pramonės ir jai giminingų pramonės šakų produkcija	9,2	8,6	8,6	8,4	7,8
Tekstilės medžiagos ir tekstilės dirbiniai	8,8	7,9	7,4	7,1	5,6

Kadangi Lietuva turi palyginti gana ribotus gamtinius išteklius, yra susiduriama su tam tikra rizika tapti pernelyg priklausomais nuo žaliavų ir energetinių išteklių importo. Tačiau šiuo metu nėra pastebima tokios rizikos vystymosi tendencijos. Visgi, pirmoje vietoje pagal importuojamų prekių grupes yra mineralinis kuras ir galima pastebėti, jog šios prekių grupės importo apimtys didėja (žr. 11 lent.) nepriklausomai nuo įstojimo į ES. Kitų prekių grupių importas tiek prieš tiek ir po įstojimo į ES išlieka palyginti vienodas, tačiau galima pastebėti

sumažėjusį tekstilės importą po įstojimo į ES, tai yra nuo 7,4 proc. 2003 metais iki 5,6 proc. 2005 metais viso importo. Tai galima manyti įtakoją Kinijos tekstilės importo apribojimas į ES.

Atlikus analizę, galima teigti, jog pasikeitimų poveikis palyginus nedidelis. Lietuva įstojusi į Sąjungą suderino savo užsienio prekybos politiką su ES išorės prekybos politika, tai yra suderinti vienodi importo muitai, kurie yra taikomi produktams įvežamiems iš Rusijos, JAV bei kitų trečiųjų šalių, taip pat suderintos pasirašytos prekybos sutartys ir kt. Tokiu atveju Lietuva turėjo atsisakyti laisvosios prekybos sutarčių, kaip pavyzdžiui, laisvosios prekybos pramonės gaminiais su Ukraina, tačiau kartu sumažintos kliūtys prekybai su Europos ekonominės erdvės bei kai kuriomis kitomis šalimis (pavyzdžiui, Izraeliu), kurioms ES taiko preferencinį režimą.

Lietuvai ir kitoms šalims kandidatėms įstojus į ES, buvo pašalinti tebegaliojantys prekybos apribojimai tarp jų (antidempingo muitų ir kitų prekybos apsaugos priemonių grėsmė, apribojimai prekybai žemės ūkio produktais, muitinės procedūros). Tai lėmė padidėjusį prekybos bendradarbiavimą su kitomis ES šalimis narėmis. Taigi Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, galima teigti, jog ne tik kad suaktyvėjo prekyba su Bendrijos šalimis, bet ir nesumažėjo prekyba su kitomis kaip pavyzdžiui, Nepriklausomų Valstybių Sandraugos šalimis, vadinasi narystė ES daro teigiamą poveikį ne tik tarptautinei prekybai, bet ir skatina ekonomikos augimą bei kelia visos visuomenės gerovę.

IŠVADOS

Apžvelgus tarptautinės prekybos teorinius ir taikomuosius aspektus galima daryti tokias išvadas:

- tarptautinė prekyba yra suprantama, kaip procesas, kurio metu vyksta apsikeitimas prekėmis ir paslaugomis tarp valstybių. Šalys gali gauti tam tikrų prekių ir paslaugų pigiau, negu jos pačios gali pasigaminti arba atsiranda palankios sąlygos vartoti prekes ir paslaugas, kurių nebūtų galima gauti iš savo šalies tiekėjų. Taigi gamybos veiksnių skirtingumas, įvairūs motyvai sąlygoja šalių tarpusavio mainus.

- Kiekviena valstybė, atsižvelgdama į savo ekonominę būklę bei kitas sąlygas, vykdo jai priimtina skirtingą užsienio prekybos politiką. Siekiant apsaugoti vidaus rinką nuo kitų šalių prekių konkurencijos, valstybės taiko įvairius mokesčius ir kitas prekybą ribojančias priemones (muitai, kvotos, subsidijos ir kt.) bei tam tikras tarptautinės prekybos politikos formas (laisvoji prekyba, protekcionizmas, dempingas ir kt.).

- Protekcionizmo politika tarptautinėje prekyboje didesniu ar mažesniu laipsniu taikoma be išimties visose pasaulio šalyse. Protekcionizmo šalininkai protekcionistinės politikos taikymo pagrindimui pateikia tam tikrus argumentus, kaip bedarbystę, atsakomąją politiką likusioms šalims ar kita.

- Užsienio prekyba yra naudinga, kadangi šalys, turinčios skirtingus gamtinius turtus, kapitalo išteklius, nevienodas darbo ir kapitalo kaštus gali pelnytis specializuodamosi tuose produktuose, kuriuos jos gali gaminti su didžiausiu santykinu pranašumu, ir pirkdamos tuos, kurių negali efektyviai gaminti.

- Atkūrusi nepriklausomybę Lietuva stengėsi įsilieti į pasaulines rinkas, kadangi buvo svarbu užtikrinti ūkio augimą. Sudarytos dvišalės bei regioninės laisvosios prekybos sutartys bei narystės PPO ir ES siekimas buvo svarbūs veiksniai kuriant bei vykdam Lietuvos užsienio prekybos politiką.

- Iki įstojimo į ES pagrindinis Lietuvos užsienio prekybos reglamentavimo instrumentas buvo Muitų tarifų įstatymas, nustatęs taikomų muitų rūšis, jų taikymo atvejus ir kt. Kitas taikomas prekybos priemones (antidempingas, kompensacinės, protekcinės priemonės) numatė atitinkami LR teisės aktai. Taip pat vadovautasi nuostatomis pagal pasirašytas bendras sutartis su ES bei kitas daugiašales ir dvišales sutartis bei PPO numatytas taisykles.

- Lietuvai įstojus į ES, pagal numatytus susitarimus, užsienio prekybos reguliavimas perėjo ES bendrai vykdomai prekybos politikai. Nuo įstojimo dienos į Sąjungą, Lietuva taiko muitų tarifus, kiekybinius ir kitokius apribojimus trečiosioms valstybėms, kokius taiko Europos

Sąjunga. Visos ES valstybės narės, ne tik taiko tuos pačius muitus užsienio prekybos partneriams, bet ir laikosi tų pačių prekybos susitarimų. Tarptautinėse derybose dėl prekybos Europos Sąjungai atstovauja jos institucija, tai yra Europos Komisija.

- Lietuvoje pagaminti produktai įgijo Europos Sąjungos kilmę ir trečiosios šalys taiko jiems tokius pat muitų tarifus, kaip ir kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse pagamintiems produktams. Lietuvoje galioja Europos Sąjungos sudarytos laisvosios prekybos (preferencinės) sutartys su Makedonija, Alžyru, Egiptu, Izraeliu, Meksika ir kitomis šalimis.

- Lietuva trečiųjų šalių atžvilgiu taiko ES prekybos režimą ir atitinkamai trečiosios šalys Lietuvos atžvilgiu taiko tą patį prekybos režimą kaip ir kitoms ES šalims, o prekyba tarp Lietuvos ir ES vyksta vidaus rinkos sąlygomis. Trečiųjų šalių atžvilgiu taikomi tokie bendri prekybos politikos instrumentai: muitų tarifai, kiekybiniai apribojimai, prekybos apsaugos instrumentai, vieningos muitinės procedūros.

- Europos Sąjunga bendrojoje prekybos politikoje yra linkusi pakankamai nemažai naudoti protekcinų priemonių, tai yra subsidijos ir kompensacinės priemonės bei apsauginės priemonės, kurios įteisintos PPO ir suteikiama teisė narėms jas taikyti importo apribojimui.

- Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, muitų sienos tarp Lietuvos ir kitų šalių narių buvo panaikintos ir atitinkamai Lietuvos eksportuotojams ir importuotojams, prekiaujantiems su Europos Sąjungos šalimis narėmis, supaprastėjo prekių gabenimo formalumai, todėl yra daug lengviau plėtoti prekybinę veiklą.

- Iki 2004 m. gegužės mėnesio užsienio prekybos statistika buvo rengiama remiantis muitinės deklaracijos (Bendrojo dokumento) duomenimis. Po įstojimo, Lietuvos užsienio prekybos duomenys pasidalijo į dvi dalis – Ekstrastatą ir Intrastatą. Ekstrastato sistema apima Lietuvos prekybos su ne ES šalimis duomenis, o Intrastatas – duomenis iš įmonių, kurios prekiauja su ES šalimis.

- Nors prekybai su kitomis ES šalimis netaikomi nei muitai, nei muitinės formalumai, Lietuvos muitinė vis tiek išlieka ES prekių judėjimo kontrolės institucijos dalimi, ji atsakinga už įvežtų prekių iš trečiųjų šalių saugumą vidaus rinkoje.

- Lietuvos įstojimas į ES paveikė tiek Lietuvos ūkį, tiek ir užsienio prekybinius santykius, kadangi pagerėjo Lietuvos prekybos sąlygos su kitomis ES narėmis. Lietuvos įstojimo į ES metais, eksporto ir importo apimtys pastebimai išaugo. Tačiau galima manyti, jog augimui įtakos turi ne tik įstojimas į ES, bet ir bendros prekybos augimo tendencijos, sietinos su didėjančiu konkurencingumu, naujų technologijų taikymu įmonėse ir kitais veiksniais.

- Regioniniu požiūriu, ES valstybių blokas yra svarbiausias pagal prekybos apimtį Lietuvos eksporto partneris, o antroje vietoje NVS šalys, tiek prieš įstojimą tiek ir po įstojimo į ES. Lietuvos įstojimas į ES bei prekybos režimo su NVS šalimis pasikeitimas, didesnio poveikio

prekybai su šių šalių bloku neturėjo, tačiau galima teigti, jog padidėjo eksporto apimtys į ES šalis.

- Pagrindiniai Lietuvos eksporto partneriai yra Rusija, Latvija, Vokietija ir tam įtakos neturėjo Lietuvos tapimas ES nare. Pagrindinės eksporto prekės: mineraliniai produktai, mašinos ir mechaniniai, elektros įrengimai, tekstilė bei tekstilės medžiagos ir kt.

- Pagrindiniai Lietuvos importo partneriai yra Rusija, Vokietija, Lenkija. Šios valstybės pagrindinėmis importuotojomis liko ir po įstojimo į ES. Pagrindinės importo prekės: mineraliniai produktai, mašinos ir mechaniniai įrengimai, transporto priemonės bei pagalbiniai transporto įrenginiai ir kt.

- Lietuvos eksporto bei importo struktūroje dominuoja naftos produktų eksportas. Galima teigti, jog mineralinis kuras yra pagrindinė Lietuvos eksporto į ES, ELPA šalis prekių grupė, todėl Lietuvos bendro eksporto kitimas priklauso nuo mineralinio kuro bei jo produktų eksporto.

- Kitų prekių grupių importas tiek prieš tiek ir po įstojimo į ES išlieka palyginti vienodas, tačiau galima pastebėti sumažėjusį tekstilės importą po įstojimo į ES, tai yra nuo 7,4 proc. 2003 metais iki 5,6 proc. 2005 metais viso importo. Tai galima manyti įtakoją Kinijos tekstilės importo apribojimas į ES.

Išanalizavus Lietuvos eksporto struktūros pagal atskiras prekių grupes galima teigti, kad šalies eksporte vyrauja gamtinių išteklių ir energijos sričių šakos, tokių kaip naftos, medienos, metalo ir kitų pramonės šakų produkcija. Atsižvelgiant į didėjančias energetinių išteklių kainas bei stiprėjančią konkurenciją pasaulinėse rinkose, Lietuvos eksportuotojams būtina didinti savo konkurencingumą, ieškant būdų kaip padidinti darbo našumą ir mažinti gamybos sąnaudas.

Atsivėrus platesnei rinkai ir atsiradus naujoms galimybėms, siekiant išlaikyti prekybos augimą bei konkurencingumą vidaus ir užsienio rinkose yra svarbu stengtis kreipti dėmesį į naujus reikalavimus, standartus bei įmonių technologinį modernizavimą, kadangi diegiamos naujos technologijos, įtakoja produktyvumą veiklos efektyvumą bei atitinkamai geresnį pasirengimą konkurencinėje ir lygiavertėje kovoje tarptautinės prekybos mastu.

LITERATŪRA

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos antidempingo įstatymas// Valstybės žinios. 1998 07 10, Nr. 62-1776.
2. Lietuvos Respublikos kompensacinių muitų įstatymas// Valstybės žinios. 2000 06 21, Nr. 50-1431.
3. Lietuvos Respublikos muitinės įstatymas// Valstybės žinios. 2004 04 30, Nr. 73-2517.
4. Lietuvos Respublikos muitinės kodeksas// Valstybės žinios. 1996 06 01, Nr. 52-1239.
5. Lietuvos Respublikos muitų tarifų įstatymas// Valstybės žinios. 1998 03 25, Nr. 28-727.
6. Lietuvos Respublikos protekcinį (apsaugos) priemonių įstatymas// Valstybės žinios. 2000 05 23, Nr. 44-1249.
7. Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 2913/92, 1992 m. spalio 12 d., nustatantis Bendrijos muitinės kodeksą// http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=35216; prisijungimo laikas: 2006-09-20.

Specialioji literatūra:

8. Apie Intrastat// <http://www.intrastat.lt/next.php?nr=3>; prisijungimo laikas: 2006-09-20.
9. Balkevičienė E., Matekonienė J. Lietuvos užsienio prekybos vystymosi aspektai// <http://www.lrti.lt/veikla/publikacijos.html>; prisijungimo laikas: 2006-10-12.
10. Baumol W. J., Blinder A. S. Economics: principles and policy. Mason (Ohio): Thomson/South – Western, 2005. P. 686-700.
11. Bernatonytė D. Tarptautinės prekybos pagrindai. Kaunas: Technologija, 2006. P. 152.
12. Black J. A dictionary of economics. Oxford New York : Oxford University Press, 2002. P. 507.
13. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. XXIV, 967 p.
14. Davulis G. Ekonomikos teorija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P. 292-305.
15. Dempingas// <http://www.straipsniai.lt/vadyba/puslapis/3620>; prisijungimo laikas: 2006-10-12.
16. Dunn R. M. Jr., Mutti J. H. Internacional Economics. London & New York: Routledge, 2000. P. 598.

17. Ekonomikos raida// http://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvos_istorija; prisijungimo laikas: 2006-09-20.
18. Europos Sąjungos vidaus rinka. Laisvas prekių judėjimas. Vilnius: Fantazija ir forma, 2003. P. 111.
19. External trade// <http://europa.eu/scadplus/leg/en/s05020.htm#DEFENSE>; prisijungimo laikas: 2006-10-12.
20. Free port// http://en.wikipedia.org/wiki/Free_port; prisijungimo laikas: 2006-10-12.
21. Fridays Academy: Trade and Economic Growth// http://pgpblog.worldbank.org/fridays_academy_trade_and_economic_growth; prisijungimo laikas: 2006-10-12.
22. Gilpin R. Tarptautinių santykių politinė ekonomija. Vilnius: Algarvė, 1998. P. 519.
23. History of trade// <http://en.wikipedia.org/wiki/Trade>; prisijungimo laikas: 2006-09-14.
24. Irwin A. P. A Brief History of International Trade Policy// <http://www.econlib.org/library/Columns/Irwintrade.html>; prisijungimo laikas: 2006-09-14.
25. Istorijos apžvalga// <http://www.cust.lt/lt/article?articleID=2420>; prisijungimo laikas: 2006-10-12.
26. Jakutis A., Petraškevičius V., Stepanovas A. ir kt. Ekonomikos teorijos pagrindai. Kaunas: Smaltija, 1999. P. 277-291.
27. Karoblis R. ES užsienio prekybos pagrindiniai elementai. Lietuvos dalyvavimas formuojant ES užsienio prekybos politiką: prioritetai, veiksmai ir problematika// http://www.eic-vilnius.lt/home/eic/lt/FilesForDownload/files/ES_Uzsienio_prekybos_pagrindiniai_elementai_prezentacija_20050914.ppt; prisijungimo laikas: 2006-11-12.
28. Klein P. Antidumping and Trade Defence Instruments// http://www.eic-vilnius.lt/home/eic/lt/FilesForDownload/files/Antidumping_and_Trade_Defence_Instruments_20050914.ppt; prisijungimo laikas: 2006-10-12.
29. Klevečka R. Lietuvos muitinė atsakinga už Europos saugumą// http://www.jura.lt/contents/article_lit.php?id_year_issue=200403&id_num=3; prisijungimo laikas: 2006-11-12.
30. Komercijos atašė dirbs ir Kinijoje// http://www.lrvk.lt/main.php?id=aktualijos_su_video/p.php&n=4164; prisijungimo laikas: 2006-12-03.
31. Krugman P. R., Obstfeld M. International economics: theory and policy. Massachusetts: Addison-Wesley, 2000. P.190
32. Lietuvos užsienio prekybos pokyčių ir plėtros analizė// <http://www.ukmin.lt/lt/prekyba/uzsienio/moksliniai-darbai/doc1/Pokyciai05.doc>; prisijungimo laikas: 2006-09-12.
33. Maniokas K. Kelias iki derybų: plėtros instrumentai ir Lietuvos statuso raida// Lietuvos kelias į Europos Sąjungą. Vilnius: Eugrimas, 2004. P. 17-52.
34. McDonald F., Dearden S. European economic integration Harlow : Longman, 1999. P.438.

35. McGrath P. T. Tarptautinės ekonomikos pagrindai. Vilnius: Margi raštai, 1999. P. 12-48.
36. Mickienė V. Užsienio prekybos tarifinio reguliavimo priemonių taikymas Lietuvos Respublikoje// [http://www.eic-vilnius.lt/home/eic/lt/FilesForDownload/files/Uzsienio prekybos tarifinio reguliavimo priemones prezentacija 20050914.ppt](http://www.eic-vilnius.lt/home/eic/lt/FilesForDownload/files/Uzsienio_prekybos_tarifinio_reguliavimo_priemones_prezentacija_20050914.ppt); prisijungimo laikas: 2006-10-12.
37. Molle W. The Economics of European integration: theory, practice, policy. Aldershot: Ashgate, 1997. P. 79-245.
38. Muitas// <http://lt.wikipedia.org/wiki/Muitas>; prisijungimo laikas: 2006-10-12.
39. O'Brien D. P. The classical economists revisited. Princeton university press Princeton and Oxford, 2004. P. 205-248.
40. Pass C., Lowes B., Davies L.. Ekonomikos terminų žodynas. Vilnius: Baltijos bisnis, 1997. P. 583.
41. Paulavičius K. B., Navickas V. Tarptautinių ekonominių santykių pagrindai. Vilnius: VPU leidykla, 2000. T. 1. P. 68.
42. Pugačiauskas V. Lietuvos integracija į Europos Sąjungą: politinių institucijų galios persikirstymas?// <http://www.geocities.com/vykintas/m2epeip.html>; prisijungimo laikas: 2006-09-10.
43. Samuels W. J., Biddle J. E., Davis J. B. A companion to the history of economic thought. Blackwell Publishing Ltd, 2003. P. 46-59.
44. Snieška V., Baumilienė V., Bernatonytė D. ir kt. Makroekonomika. – Kaunas: Technologija, 2001. P. 517-544.
45. Spruiell S. Protectionism: Tariffs, Subsidies, and Trade Policy// <http://www.globalenvision.org/library/15/1211/>; prisijungimo laikas: 2006-09-04.
46. Startienė G. Tarptautinės prekybos finansavimas: rizika, mokėjimai, kreditavimas. Kaunas: Technologija, 2002. P. 9-20.
47. Strange S. Politinė ekonomija ir tarptautiniai santykiai// Tarptautinių santykių teorija šiandien. Vilnius: Algarvė, 2000. P. 151-171.
48. Strange S. Valstybės ir rinkos. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 243-276.
49. Tarptautinės prekybos politikos instrumentai// <http://www.straipsniai.lt/vadyba/puslapis/3637>; prisijungimo laikas: 2006-10-12.
50. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma littera, 2003. P.609.
51. Trade & Protectionism. <http://www.globalenvision.org/library/15/1114/>; prisijungimo laikas: 2006-09-04.
52. Ūkio valdymo istoriniai bruožai// <http://www.ukmin.lt/lt/Apie/istorija.php>; prisijungimo laikas: 2006-10-12.

53. Užsienio prekyba// <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1122>; prisijungimo laikas: 2006-12-02.
54. Užsienio prekyba// http://www.std.lt/uploads/metr_2005/lt/24/index.html; prisijungimo laikas: 2006-12-02.
55. Vėlyvis J. Europos sutartis: vadovas studentui ir verslininkui. Vilnius: SPAB „Lietuvos geležinkeliai“, 2000. P. 393.
56. Verslo Europos Sąjungos bendrojoje rinkoje vadovas. Vilnius: UAB “Fantazija ir forma”, 2002. P. 240.
57. Vilpišauskas R. ES siekis - mažinti tarptautinės prekybos apribojimus// http://www.lrinka.lt/index.php/meniu/spaudai/straipsniai_ir_komentariai/es_siekis__mazinti_tarptautines_prekybos_apribojimus/1402; prisijungimo laikas: 2006-10-12.
58. Vilpišauskas R. Europos Sąjungos vidaus rinka ir Lietuva: integracija ir jos ekonominis poveikis. Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 141.
59. Vilpišauskas R. Lietuvos užsienio prekybos politika ir jos raida: veiksmų analizė// <http://www.lrinka.lt/Straipsn/Studija.phtml>; prisijungimo laikas: 2006-09-12.
60. What is the WTO?// http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-12.
61. Why trade?// http://nobelprize.org/educational_games/economics/trade/ohlin.html; prisijungimo laikas: 2006-10-12.
62. WTO: Structure// http://www.wto.org/English/thewto_e/whatis_e/eol/e/wto01/wto1_12.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-12.
63. Магнуссон Л. Г. Меркантилизм// История экономических учений. Москва: Инфра-М, 2004. С. 32-42.

Santrauka

Tapus Europos Sąjungos nare, Lietuvoje pasikeitė kai kurie ekonominiai ir teisiniai aspektai, reguliuojantys tarptautinę prekybą. Todėl yra svarbu susipažinti su galiojančiais reglamentais bei kitais veiksniais (muitinės), kurie nustato reikalavimus tarptautinei prekybai. Taip pat svarbu sekti pokyčius prekyboje, siekiant išnaudoti atsiradusias galimybes įstojus į ES.

Darbo objektas yra tarptautinės prekybos režimo pasikeitimai, Lietuvai įstojus į ES. Darbo tikslas yra išanalizuoti tarptautinės prekybos pokyčius Lietuvai įstojus į ES. Šiam tikslui pasiekti yra numatyti tokie uždaviniai: apibūdinti tarptautinės prekybos ir protekcionizmo sampratą; apžvelgti Lietuvos tarptautinės prekybos politikos raidą; apibūdinti tarptautinės prekybos Lietuvoje teisinį reglamentavimą; išanalizuoti ES bendrosios prekybos politiką; išanalizuoti Lietuvos muitinių veiklos pokyčius; išanalizuoti užsienio prekybos struktūrą. Darbe naudojami tokie metodai, tai yra, mokslinės literatūros apžvalga, publikacijų analizė, teisinių dokumentų bei lyginamoji analizė.

Darbe pateikiama tarptautinės prekybos bei protekcionizmo samprata, teorijos, užsienio prekyboje taikomos priemonės. Analizuojama bendra prekybos politika (bendri išorės muitai, vienodos prekybos reguliavimo priemonės visose ES valstybėse, sudaromi bendri prekybos susitarimai su trečiosiomis šalimis), kuri yra taikoma Lietuvai įstojus į ES. Taip pat analizuojami muitinių veiklos bei užsienio prekybos struktūros pokyčiai.

Taigi ES viduje netaikomos kliūtys prekybai (muitų tarifai, antidempingo priemonės, nėra vykdomos muitinės procedūros) prekyba vyksta vidaus rinkos sąlygomis. Narystė ES Lietuvai leidžia geriau pasinaudoti teigiamais globalizacijos bruožais. Vienas iš jų yra, išaugusi bei pagyvėjusi tarptautinė prekyba. Tai, jog atskiros ES valstybės narės funkcionuoja kaip vieninga ekonomika, skatina prekybą tarp šių valstybių, taip pat didina produktyvumą bei konkurencingumą pasaulinės prekybos mastu.

MIŠKINYTĖ J. CHANGES IN INTERNATIONAL TRADE AND PROTECTIVE MEASURES WITH LITHUANIA'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

Key words: European Union, Lithuania, international trade, protectionism, foreign trade policy, export, import, trade balance, customs duties.

SUMMARY

With the newly acquired membership in the European Union, certain economical and legal aspects regulating international trade have undergone changes in Lithuania. Thus, with a host of norms regulating trade between member states, the work in the new legal environment has become one of the major challenges facing Lithuania's companies. Monitoring of trade-related changes with a view of benefiting from the new opportunities that have emerged with the country's accession to the EU is not less important.

The subject of this paper relates to changes in the international trade regime upon Lithuania's accession to the EU. The objective of the work is to make analysis of changes in international trade upon Lithuania's accession to the EU. To achieve this objective the following goals have been set: to define the concept of international trade and protectionism; to review the evolution of Lithuania's international trade policy; to define the country's legal regulation of international trade; to analyze the EU common trade policies; to analyze changes in Lithuania's customs activities; to analyze the foreign trade structure.

The methods used for this work are: review of research literature, analysis of publications, analysis of legal documents as well as comparative analysis.

The work describes the concepts of international trade and protectionism, the underlying theoretical background, tools and remedies applied in international trade. The general trade policy as applicable for Lithuania upon her entry in the EU is being analysed (common import duties, common trade agreements with third countries). The changes within the customs activities and foreign trade structure have also been dealt with.

Hence, there are no trade barriers within the EU (customs schedules or customs clearance, antidumping remedies) as trade operations are performed as is usual for a domestic market. Membership in the EU makes it possible for Lithuania to benefit from the positive aspects of globalisation. One of such positive aspects is revealed in the growth and dynamics of international trade. The functioning of each single EU member state as a part of the unified economy encourages trade between such countries enhances efficiency and competitiveness on the global market.